

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Murn

Sovražni govor kot orožje populizma
Analiza slovenskega političnega diskurza

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Murn

Mentor: red. prof. dr. Vlado Miheljak

Somentor: izr. prof. dr. Damjan Lajh

Sovražni govor kot orožje populizma

Analiza slovenskega političnega diskurza

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

**Hvala mentorju red. prof. dr. Vladu Miheljaku in somentorju izr. prof. dr.
Damjanu Lajhu za sodelovanje, svetovanje in strokovnost.**

**Hvala mami Malini, očetu Marjanu, bratu Mariu in nečaku Mateu za vsakodnevno
podporo in inspiracijo ter gojenje kritične misli.**

Hvala Druški za ostro oko.

Hvala Ražu.

Hvala vsem, ki ste, ki ste bili in ki še boste.

Sovražni govor kot orožje populizma – Analiza slovenskega političnega diskurza

Sovražni govor se v političnem diskurzu uporablja z namenom doseganja politične moči. Služi polariziranju družbe in posledično aktiviranju volivk in volivcev na volitvah. Deluje na podlagi uporabe stereotipov in predsodkov o določeni družbeni skupini. Temelji predvsem na prepričevanju in ne argumentih. Naštete lastnosti si deli s populizmom, delovanjem v imenu »ljudstva«, ki ga v povezavi z iliberalizmom naredi za svoje najmočnejše orožje. Populizmu njegov »eklektičen« značaj omogoča prilagajanje znotraj vseh ideologij levo-desnega političnega spektra, čeprav se ga v povezavi s sovražnim govorom največkrat pripisuje politikam desnice, ki s svojim zavzemanjem za neoliberalizem razslojujejo družbo in zmanjšujejo vrednost socialnih pravic ter solidarnosti. Tako so razločevalne politike za delovanje neoliberalnih politik nujne in zato je sovražni govor vedno v službi kapitala, ki ga znotraj politične arene v boju za oblast zastopajo politične stranke. V empiričnem delu naloge bom s študijo primera sovražnega govora do gejev in lezbijk prikazala, kako ta deluje v okviru populizma kot stratagem za osvojitve strateškega cilja, politične zmage.

Ključne besede: stereotipi, predsodki, sovražni govor, populizem, diskurz, politični diskurz, homofobija, Družinski zakonik.

Hate speech as a weapon of populism – Analysis of Slovenian political discourse

In political discourse, hate speech is used for the purpose of achieving political power. It creates polarisation of society and consequently activation of electorate body. It functions on the basis of stereotypes and prejudice about certain social group. That makes hate speech a tool of persuasion and not argumentation. Such characteristics are also found inside populism which works in the name of the people. In connection with illiberalism, populism creates hate speech as it's most powerful tool. »Eclectic« nature of populism enables it to adapt to all ideologies on the left-right political specter. Regarding the use of hate speech, populism is mostly connected to the Right political options. The reason is it's assertion for neoliberalism which stratifies the society and reduces the value of social rights and solidarity. These purposes make distinctive politics necessary and that is what makes hate speech always in the service of capital, which is in the political arena represented by political parties. With the use of case study on hate speech towards lesbians and gays, I will show how hate speech works inside of the framework of populism as a stratagem for achieving strategic goal, which is political win.

Key words: stereotypes, prejudice, hate speech, populism, discourse, political discourse, homophobia, Family code.

Kazalo

1	UVOD.....	7
2	STEREOTIPI IN PREDSDOKI.....	8
2.1	STEREOTIPI.....	8
2.2	PREDSDOKI.....	11
2.2.1	OPREDELITEV.....	11
2.2.2	FUNKCIJA.....	12
2.2.3	ŽRTVE.....	13
2.2.4	MANIFESTACIJA.....	14
2.2.5	IZVOR.....	16
2.2.6	IDEOLOGIJA.....	17
2.2.7	SODOBNOST.....	19
2.2.8	KONEC?.....	20
3	DISKURZ.....	21
3.1	OPREDELITEV.....	21
3.2	REPREZENTACIJA SVETA.....	22
3.3	POLITIČNI DISKURZ.....	24
3.3.1	OPREDELITEV.....	24
3.3.2	INTERDISCIPLINARNOST.....	24
3.3.3	MORALNOETIČNI DISKURZ.....	26
4	POPULIZEM.....	27
4.1	ZMUZLJIVOST DEFINICIJE.....	27
4.2	FENOMEN DRUŽBENE KRIZE?.....	29
4.3	DEMOKRACIJA IN POPULIZEM.....	31
4.3.1	ILIBERALIZEM IN DISKURZ DO »DRUGIH«.....	33
4.4	MEDIATIZACIJA POLITIKE.....	35
4.5	OBSTOJNOST POPULIZMA.....	37
4.6	POPULIZEM V SLOVENIJI.....	38

5	SOVRAŽNI GOVOR	42
5.1	DEFINICIJA	42
5.2	PRAVO	43
5.3	SOVRAŽNI GOVOR vs. SVOBODA GOVOR.....	45
5.4	ŽRTVE	48
5.5	SOVRAŠTVO.....	49
5.6	RAZREDNO VPRAŠANJE.....	51
6	HOMOFOBIA.....	53
6.1	OPREDELITEV IN FUNKCIJA	54
6.2	HETERONORMATIVNOST	55
6.3	BOJ ZA PRAVICE ISTOSPOLNIH PAROV	57
6.3.1	POT DO UMESTITVE V PREDLOG DRUŽINSKEGA ZAKONIKA	57
6.3.2	UMESTITEV ISTOSPOLNIH PARTNERSKIH ZVEZ V DRUŽINSKI ZAKONIK	61
6.3.3	DOGAJANJE PO PRVI OBRAVNAVI DRUŽINSKEGA ZAKONIKA	63
7	ANALIZA PRIMERA: Analiza političnega diskurza s pomočjo strategije sovražnega govora kot stratagema za doseganje učinkov populizma	65
7.1	UVOD.....	65
7.1.1	SOVRAŽNI GOVOR KOT STRATAGEM.....	66
7.1.2	NAČELA POPULIZMA	70
7.2	ANALIZA SOVRAŽNEGA GOVORA ZMAGA JELINČIČA	72
7.2.1	JELINČIČEVA PREDSTAVITEV STALIŠČA POSLANSKE SKUPINE SNS	72
7.2.2	JELINČEVA OBRAZLOŽITEV GLASU V IMENU POSLANSKE SKUPINE SNS	83
7.2.3	JELINČIČEVA OBRAZLOŽITEV GLASU V SVOJEM IMENU	86
7.3	ANALIZA UPORABE SOVRAŽNEGA GOVORA ZA DOSEGANJE NAČEL POPULIZMA.....	87
8	SKLEP	91
9	LITERATURA.....	94
	PRILOGA A: Evidenca dobesečnega zapisa govora poslanca SNS Zmaga Jelinčiča na prvi obravnavi družinskega zakonika v Državnem zboru, dne 2. marca 2010. (izsek iz vira: Državni zbor Republike Slovenije 2010)	103

1 UVOD

»Naj bo še tako banalna, naj je v svojih konsekvencah še tako nepomembna, kot si le lahko mislimo, naj utegne biti po svoji pojavitvi karseda hitro pozabljena, naj se zanjo predpostavlja, da je slabo razumljena ali slabo dešifrirana, izjava je vselej dogodek, ki ga niti jezik niti pomen ne moreta nikoli povsem izčrpati.« (Foucault 2001, 32)

Jean – Jacques Rousseau (v Vreg 2000, 48) zapiše, da se človek od živali razlikuje po govoru. Prve kretnje naj bi narekivale potrebe, prve glasove pa čustva kot so sovraštvo, usmiljenje in jeza. Po Vregu (2000, 61) je jezik socialna konstrukcija stvarnosti in kot takšen v vseh segmentih prepojen z ideologijo in vrednotami družbe.¹ Tako so znotraj različnih jezikov in diskurzov pojavom pripisani različni pomeni (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 18). Slednje lahko povežemo z zgornjim Foucaultovim citatom, kjer opozori na večdimenzionalnost izjave, ki ima kot predstavljeno, vedno status dogodka. To je na primeru sovražnega govora toliko bolj izrazito, saj je njegov namen pri svojem poslušalstvu spodbuditi neko aktivnost, v primeru demokratičnih družb glasovanje in posledično zmago na volitvah.

O uporabi sovražnega govora je znotraj slovenskega političnega diskurza v zadnjih letih slišati vse več. Eden odmevnejših primerov je bil sovražni govor do Romov iz leta 2007, ki ga je v TV-oddaji Piramida izrekal predsednik Slovenske nacionalistične stranke (v nadaljevanju SNS) Zmago Jelinčič. Podrobnejšo analizo primera je predstavila Eva Jera Hanžek (2009). O uporabi sovražnega govora se je pisalo tudi v povezavi z državljani nekdanjih jugoslovanskih republik (»trenirkarji«, izbrisani), muslimanih (gradnja džamije) in istospolno usmerjenih, če jih naštejemo zgolj nekaj. V svoji nalogi bom s

¹ Hranimo se lahko brez besed, da preženemo napadalca pa nam narava narekuje krike in tožbe (Vreg 2000, 48). »Ko se učimo jezika, se učimo izražanja svojih izkušenj, izkušnjam dajemo pomen, jih razumemo in s tem oblikujemo način razmišljanja. Ta oblikuje našo zavest in pozicija, s katero se identificiramo, strukturira zaznavanje nas samih, našo subjektiviteto.« (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 18)

pomočjo študije primera predstavila uporabo sovražnega govora do zadnjih, torej gejev in lezbijk, s čimer bom skušala potrditi svojo hipotezo, ki se glasi:

»Sovražni govor se v političnem diskurzu uporablja kot orožje populizma.«

Da bom to dosegla, se bom najprej v teoretičnem delu naloge posvetila analizi sekundarnih virov. Z njo bom skušala osvetliti razumevanje osnovnih pojmov in njihovih procesov. Iz tega razloga bo moj poudarek na delovanju predsodkov in stereotipov, diskurza, populizma, sovražnega govora in homofobije. Po tej predstavitvi bom v empiričnem delu opravila kvalitativno analizo uporabe sovražnega govora ob prvi obravnavi Družinskega zakonika (v nadaljevanju DZak) 2. 3. 2010 v Državnemu zboru Republike Slovenije (DZ-ju). Hipotezo, da se sovražni govor uporablja z namenom doseganja učinkov populizma, bom skušala dokazati na primeru govora predsednika SNS Zmaga Jelinčiča Plemenitega, ki ga številni vidijo kot prvo ime slovenskega populizma kot tudi zgoraj naštetih primerov sovražnega govora. Strategija moje kvalitativne analize Jelinčičevega govora bo slonela na ugotovitvah Kirk Whillock (1995) in Albertazzija in McDonella (2008), ki jih bom v uvodu empiričnega dela tudi podrobneje predstavila.

2 STEREOTIPI IN PREDSDODKI

»Da so naši lastni stereotipi veljavni, zadovoljno predpostavljamo v trenutku, ko zavržemo stereotipe drugih kot napačne. Oni stereotipizirajo in zatorej se motijo; naši pogledi, ki so točni, niso stereotipi. Ta asimetrija v presojanju naših lastnih stališč in stališč drugih, dejstvo, da si ljudje nasprotujemo, prav to je bistvo strani.« (Oakes in drugi 1999, 81)

2.1 STEREOTIPI

O našem svetu ves čas prejemamo neštete informacije, ki si jih moramo zato nujno poenostaviti. Tako Nastran Ule (2000, 156) pojasnjuje, da si zavoljo tega pri ljudeh pomagamo s **stereotipiziranjem**, ki nam pomaga odpraviti neskladnosti v naših

zaznavah. Gre za proces našega prepričanja in percepcije o posameznikih, za socialno kategoriziranje zaradi njihove pripadnosti določeni socialni skupini, npr. ženske so emocionalne, moški agresivni, Škoti skopuški ...

Produkt tega procesa so **stereotipi**. Ti so za Lippmana (v Nastran Ule 2000, 156) »selektivne, etnocentrične in samoizpolnjujoče se sodbe, ki konstituirajo zelo parcialno² in neustrezno reprezentacijo sveta.« Z njimi organiziramo naša prepričanja, stališča, socialne kategorije ali vzorce, odvisno od naših teoretičnih preferenc (Lippman v Oakes in drugi 1999, 73).

Naloga stereotipov je, da **poudarijo** tipične in za nas pomembne poteze objektov, čeprav te ne veljajo za vse znotraj določene kategorije. V najslabšem primeru so lahko sredstvo formiranja predsodkov in patologij. Stereotipna skupinska percepcija namreč vodi do paradoksa med skupinami kot socialno realnostjo in njeno močno izkrivljeno sliko. Popači se predvsem podoba ljudi, ki smo v resnici »enkratni, različni, spremenljivi individui.« (Nastran Ule 2000, 156–157) Takšno stereotipno kategoriziranje lahko vodi do **dveh vrst napak**: ali pripadnikom določene skupine pripisujemo večjo podobnost s člani njihove skupine in temu posledično večjo različnost od članov drugih skupin, ali pa je naše zaznavanje skupin nujno pristransko in diskriminatorno, saj smo nagnjeni k prepričanju, da je »naša« skupina boljša (Nastran Ule 2000, 157; Kuhar 2009, 37).

Na spremembe so stereotipi **odporni**, kar ne pomeni, da imamo opravka z rigidnimi, nespremenljivimi in togimi sodbami. Stereotipi namreč variirajo glede na socialni kontekst in so občutljivi na skupinski ter ne na individualni ravni. Tako se pomembneje spremenijo šele takrat, ko pride do realnih sprememb v medskupinskih in ne medosebnih odnosih, na katerih temelji predvsem »**hipoteza stika**³« (contact hypothesis). (Nastran Ule 2000, 160–161)

² Parcialno Lippman tukaj razume kot pristransko, nepopolno. (Nastran Ule 2000, 156)

³ Sloni na prepričanju, da naj bi osebni stik s člani tuje skupine neizogibno ovrgel negativne stereotipe o tej skupini in tako zmanjšal predsodke ter izboljšal medskupinske odnose. (Oakes in drugi 1999, 69) Kot se je ugotovilo, to ne drži. Pomeni kvečjemu spremembe stereotipnih prepričanj do posameznikov, s katerimi imamo konkreten stik in ne do celotne skupine. Do večjih sprememb pride le takrat, kadar so posamezniki s

Po mnenju Oakesa in drugih (1999, 87–88) so družbene skupine in skupinski odnosi rezultat individualnih osebnosti in razlik med njimi. Stereotipiziranje teh razlik odraža **selektivnost percepcije**, za katero je pomembno, da ljudi v nekaterih kontekstih dojemamo bolj na ravni družbene kot pa osebne identitete, pri čemer obe identiteti izhajata iz istih procesov kategorizacije. Zato ne drži, da so individualne razlike stvarne, družbene podobnosti pa utvara. Neupravičeno je torej domnevati, da je ena raven kategorizacije realnejša od druge.

Potrebno je tudi zavedanje, da človekova kognicija ni nekaj le zasebnega in individualnega oz. kot pojasni Lippman (v Kuhar 2009, 37): »[...] posameznikovo delovanje (tudi v skladu z stereotipi) je vedno (tudi) **družbeno posredovano**.« Odraž tega so družbene vrednote in norme, ki lahko vodijo v nestrpnost in diskriminacijo. Ti torej nista zgolj psihološki, ampak tudi politični vprašanji, saj poskrbita za rangiranje skupin v družbi. Slednje je opaziti predvsem v politikah držav, njihovi zakonodaji in njihovem (ne)zagotavljanju socialnih in ekonomskih možnosti za vse. (Kuhar 2009, 38)

Oakes in drugi (1999, 75) pravijo, da z zavračanjem in obsojanjem določenih stereotipov hkrati promoviramo svoje. Njihova morebitna zgrešenost pa je preprosto **stvar političnega in ideološkega presojanja**. »Ko obsojamo stereotipe o nezaposlenih, ženskah, manjšinah, implicitno zavračamo premise, iz katerih so stereotipi izpeljani, ekonomsko ideologijo desno usmerjenih politikov, moški šovinizem, vrednote večine.« (ibid., 82) Stereotipi torej služijo kot **politično orožje**⁴, s katerim se izražajo posamični pogledi in spodbujajo posamični povodi. Kot posamezniki pripadamo neskončnosti družbenih skupin, ki imajo različne interese, potrebe, vrednote in prepričanja. Nekaj, kar je veljavno za našo skupino, je napačno za tujo. Kar je resnično za »nas«, je laž za »njih«. Ti antagonizmi in nestrinjanja odražajo proces, ki velja za vse, a za vsakogar deluje na drugačnih premisah. Tako je razpravljanje o stereotipih **stvar političnega konflikta**, saj

katerimi stopimo v medskupinski stik, reprezentativni člani in če so informacije ob stiku »drastično različne od stereotipov«. (Nastran Ule 2000, 160–161)

⁴ Oakes in drugi (1999, 82) poudarijo, da izraz »politično« uporabljajo v širšem smislu, v katerem politične ideje ne obstajajo le v eksplicitno ideološki obliki, temveč so lahko vpete v vsakdanjo kulturo in mišljenje.

je realnost heterogena in ne uniformna. (ibid., 82) »Nesoglasje, prerekanje in nasprotovanje med posamezniki in skupinami glede pravilnosti specifičnih stereotipov je del družbenega, političnega, zgodovinskega procesa, na osnovi katerega se družba pomika (oz. se poskuša pomakniti) proti tistim stereotipom, ki so **veljavni s stališča celotne skupnosti**.« (ibid., 88)

2.2 PREDSDOKI

»Kako to, so se med seboj spraševali, da so v kulturi prava, reda in razuma preživela starodavna rasistična in religiozna sovraštva? Kako pojasniti voljnost tolerance velikih množic ljudi do množičnega izničenja svojih sodržavljanov? ...«⁵ (spraševanje o nasilju nad Židi v času 2. svetovne vojne; Adorno in drugi 1950, v)

2.2.1 OPREDELITEV

Tako kot stereotipi so tudi predsodki rezultat procesov socialne kategorizacije. Zanimajo jih skrajni prikazi in ne nianse, saj od **polarizacij**, maksimiranja razlik namreč živijo.⁶ Lahko so negativni kot tudi pozitivni, sam pojem pa zaseda več pomenov. Tako so pogosto opredeljeni kot vrsta stališč, »ki niso upravičena, argumentirana ali preverjena, a jih spremljajo intenzivne emocije in so odporna na spremembe.« (Nastran Ule 2000, 163) Zato jih najlažje opredelimo kot **stereotype z nalepljenimi čustvi**, pri čemer za razliko od stereotipov v ospredju nista kognicija in kognitivna ekonomija, temveč čustva in čustveno obarvane vnaprejšnje sodbe.⁷ (Kuhar 2009, 38)

Kako oblikujemo predsodke je **odvisno od socialnih reprezentacij** določene družbe, ki so vedno izraz določenih psiholoških, socialnih in/ali ekonomskih interesov vplivnih socialnih skupin. Ko te povežemo s socialnimi kategorizacijami, se slednje spremenijo v

⁵ »How could it be, they asked each other, that in a culture of law, order, and reason, there should have survived the irrational remnants of ancient racial and religious hatreds?«

⁶ K temu na primer stremi delitev političnih strank na leve in desne. (Nastran Ule 2000, 163)

⁷ Pojasnjeno po Mitscherlichu (1999, 16): če smo na primer v agresivnem afektu in imamo gonsko željo po napadu, bo ta želja intelektu predpisala, kako naj razsodi. Voljnost intelekta do (nezavedne) gonske želje se v psihoanalizi imenuje »**racionalizacija**«. »Intelekt postane, kot trdi Freud, instrument v »rokah volje«, tj. gonskih želja, in posreduje rezultat, ki gonskim željam obljublja zadovoljitev. Torej poiščemo zavestno-uradne razloge, ki ustvarjajo navidezne razlage.« (ibid.)

togo in uniformirano posplošeno stališče – v **predsodek**. Najbolj pogosta socialna kategorizacija je na »nas« in »vas«. (Nastran Ule 2000, 170)

2.2.2 FUNKCIJA

Predsodki vodijo naše zaznavanje zunanjega sveta. Z njimi dosegamo stabilnost pri opredeljevanju dogajanj v okolju. Zaradi takšnega poenostavljanja so velikokrat koristni, toda še največkrat povzročajo naš **selektiven pogled** na obnašanje objekta predsodka in s tem popačenje njegove podobe. Pozorni smo namreč le na tiste lastnosti, ki so v skladu z našimi predsodki. Največjo **nevarnost** predstavljajo takrat, ko postanejo osebno in družbeno negativni. Kot takšni lahko vodijo posameznike in družbene skupine »do množičnega, pogosto sistematičnega nasilja nad osebami, ki so objekti negativnih predsodkov.« (Nastran Ule 2000, 165) Njihova uporaba je namreč pretežno »nezavedna, avtomatsko potekajoča **navada**, ki daje posamezniku občutek zadoščenja.« (ibid.)

Predsodki vplivajo tudi na **socialno pripisovanje**. Pettigrew (v Brown 1995, 101; Nastran Ule 2000, 171) pravi, da smo znotraj svoje skupine bolj pripravljeni upoštevati medosebne razlike kot znotraj druge. Če gre torej za člana druge skupine, smo nagnjeni vzroke za njegovo vedenje iskati v internalnih razlogih (npr. »naravi« posameznika), medtem ko odgovore za vedenje članov lastne skupine raje poiščemo v eksternalnih razlogih (npr. vpliv okoliščin). Gre za »**ultimativno napako pripisovanja**«. Tej napaki najbolj podlegajo člani socialno dominantnih, večinskih skupin. Pri manjšinskih ta težnja ni tako izrazita ali je celo dominantnim nasprotna.⁸

Povedano za Nastran Ule (2000, 172) kaže, da so predsodki bistveno odvisni od »zunanjih, družbenih razmer, zlasti od vodilne ideologije in razmerij družbene moči posameznih skupin.« (ibid.) Tako predsodki po Mitscherlichu (1999, 15) pripomorejo k

⁸ H. Blumer (v Nastran Ule 2000, 168–169) je definiriral štiri osnovne tipe občutkov in sodb, značilnih za negativne predsodke dominantnih skupin do manjšinskih: **občutek superiornosti** (predstava, da ima večinska skupina predpravičo v določenem prostoru in času); občutek, da je manjšinska skupina **po naravi drugačna in manjvredna** od večinske skupine; občutek oz. prepričanje o **lastninski pravici dominantne skupine** do moči, privilegijev in statusa; **strah in sum**, da manjšinska skupina to moč, privilegije in status, ogroža.

izkoriščanju ljudi, saj omogočajo **gospostvo** močnejših nad šibkejšimi, ki zadnjim ne dovoli podvomiti v upravičenost takšnega gospostva.

S sprejetjem in prevzemanjem nekega predsodka tako rekoč vzpostavimo teroristični sistem v nas samih, ne da bi se tega zavedali. [...] Zaradi predsodkov, ki zavzemajo posamezne dele realnosti, nenadoma ne zmoremo več razmišljati, reflektirati, se razsodno obnašati, temveč se nam del sveta zazdi sam po sebi jasen, kakor da je nekaj tako in ne drugače. Zdi se nam samoumeven, da se o tem že kar ne splača postavljati vprašanj. (ibid.)

Predsodki torej igrajo pomembno vlogo (če ne celo osrednjo) tudi pri **discipliniranju** množic in vsakega posameznika. Omogočajo ponotranjeno »nevidno oko«, ki neopaženo opazuje in nadzoruje vsakogar, samo pa se temu izogne. So nekakšen Foucaultov **panoptikum**, ki ga je avtor opredelil za jedro mikrofizike oblasti.⁹ Namreč v jedru predsodka je strah posameznika, da bi sam postal njegov objekt, če se ne bo držal določenih vedenjskih norm in pravil. Tako ima vsak negativen predsodek do drugih ustrezen korelativen avtopredsodek¹⁰ (Ule 2005, 30). Predsodkom podlegamo **vs**i, vendar se ti brez zunanjih spodbud na ravni zavesti in dejanj ne aktualizirajo (Nastran Ule 2000, 191).

2.2.3 ŽRTVE

» Nisem upala povedati, [čeprav] sem vedela, kdo sem. Pri vseh teh debatah, joj, meni je pa ta všeč, meni je pa oni, sem jaz pač molčala. Raje sem se samocenzurirala. [...] Nisem se počutila dovolj varno, da bi se lahko tam izpostavila na tak način.« (izpoved 29 letne lezbijke Marije v Kuhar 2011, 84)

⁹ Predsodki kot diskurzivne prakse (Ule 2005, 37) ne vsebujejo zgolj retorike, temveč tudi odnose med ljudmi, našo materialno kot tudi duhovno prakso, so »**mikroprakse**«. Foucault (v ibid., 38) pojasnjuje, da so vsakdanje mikroprakse dejansko mikrofizike oblasti, lokalne oblike družbene dejavnosti, ki vključujejo zlasti nadzorovalne mehanizme. Ti združujejo objektivne sisteme kot so: »pravila, sankcije in nagrade, oblike nadzora in subjektivne sisteme; prepričanja, želje, strahove, čustva posameznikov.« (ibid., 37) Sodobne mikrofizike niso več represivne in nasilne, temveč temeljijo na samonadziranju in samovodenju posameznikov. Tako se z vsakdanjimi mikropraksami obvladuje vedenje in subjektivnost posameznikov na vseh ravneh družbe. (ibid., 38)

¹⁰ Na primer odnos do žensk: predstava o emocionalni ženski pri moškemu utrdi fantazmo močnega jaza. (Ule 2005, 30)

Zgornji citat nam ponazori **nadzorno funkcijo** predsodkov pri discipliniranju množic in posameznikov, o kateri smo govorili poprej. Ti od žrtev terjajo vzdrževanje trajnega samonadzora in visoko stopnjo samodiscipline, da lahko ohranijo stik z dominantno skupino. (Ule 2005, 32) Kot smo že omenili, so od predsodkov odvisne samopodobe ljudi. Tako tistih, ki jih imajo, kot njihovih žrtev, ki se lahko na koncu tragično poistovetijo z vsebino predsodkov. Takrat se zgodi že omenjena Lippmanova »**samoizpolnjujoča se napoved**« (self-fulfilling prophecy),¹¹ ko žrtev sama legitimira predsodek. (ibid., 39) Skrajni tovrstni primer identifikacije s predsodki je identifikacija z agresorjem, ki so jo opazili v situacijah skrajnega ponižanja in trpljenja (npr. v koncentracijskih taboriščih, ko so interniranci bili pred nacisti ponižni, do sojetnikov pa agresivni). (Nastran Ule 2000, 185–186)

Žrtve diskriminacije pogosto razvijejo **občutek manjvrednosti** in neprimernosti, še posebej v primerjavi z dominantno skupino. Težnja po doseganju uspeha je globoko odvisna od percepcije možnosti uspeha. Včasih je udobneje ne poskusiti kakor ugotoviti lastno nesposobnost. To pokaže zakaj žrtve diskriminacije pogosto razvijejo samoponižujoče (self-defeating) vzorce obnašanja. K. Clark (v Nastran Ule 2000, 184) je te učinke ugotovil pri črnem kompleksu, Levin (v ibid.) pa pri Židih, ki so postali sovražni do sebe. Ker sovraštvo niso mogli usmeriti na agresorja, so ga nase. Podobne ugotovitve so pokazale tudi raziskave o spolnih razlikah v 70-ih: rezultati so pokazali, da ženske sebi pripisujejo več negativnih lastnosti, kot jim jih pripisujejo moški. (ibid.)

2.2.4 MANIFESTACIJA

Kot že omenjeno, vprašanje ni ali predsodke imamo, temveč kateri socialni objekti so primarni objekti naših predsodkov in v kolikšni meri se teh predsodkov zavedamo. Devine je dokazala, da je edino kar nas pri obravnavi naših predsodkov loči, naša **stopnja aktivacije**. Predsodki so namreč približno enako dobro in v enakem obsegu znani vsem. Delujejo pa le pri osebah, ki dovolijo, da nepredelani postanejo del zavesti. Pri osebah s

¹¹ Glej poglavje o stereotipih.

šibkimi predsodki se ta avtomatizem lahko zavre in se jih zavestno aktivira v drugačne, bolj pozitivne vsebine. (Augoustinos in Walker v Nastran Ule 2000, 165)

Allport (v Nastran Ule 2000; Kuhar 2009; Brown 1995) je pred skoraj šestdesetimi leti napovedoval, da bo nezadržno diferenciranje družbe pospešilo proces obnavljanja predsodkov. Sestavil je petstopenjsko **lestvico njihovega izražanja**:

- **1. stopnja** je *obrekovanje ali opravljanje*. Nanaša se na izražanje določenih antipatij v odnosu do drugih skupin, ki se izvaja predvsem skozi humor (šale, vici) o drugi skupini.
- **2. stopnja** je *izogibanje* oz. vzpostavljanje socialne distance do skupin, do katerih gojimo predsodke. Izvaja se lahko na individualnem ali družbenem nivoju.
- **3. stopnja** je *diskriminacija*. Gre za dejanje, ki je neposredno usmerjeno proti drugim skupinam, ki jim preprečujemo enakopravnost (npr. možnosti šolanja, zaposlovanja, bivanja ...).
- **4. stopnja** je *nasilje*. To je ogrožanje fizične integritete posameznika oziroma onemogočanje normalnega življenja pripadnikom ogroženih manjšinskih skupin (prepoved vstopa v različne javne institucije, fizični napadi ...).
- **5. stopnja** in najbolj ekstremna oblika je *genocid*, ki ga tvori iztrebljanje, fizično preganjanje celih skupin, manjšin, narodov.

Povečana manifestacija predsodkov je značilna predvsem za **čas negotovih razmer**. Takrat se namreč poveča nezadovoljstvo ljudi, kar lahko privede do širjenja različnih predsodkov. Zato podatek, da so za rasne in medetične predsodke najbolj dovzetni najnižji sloji prebivalstva, niti ni presenetljiv. Predsodki namreč delujejo kot nekakšni prenašalci nezadovoljstva, frustracij, strahu, ogroženosti, sovraštva. (Nastran Ule 2000, 177) Objekti predsodkov postanejo **grešni kozli**, kar zlahka izkoristijo demagogi in diktatorji, ki preusmerijo pozornost od nesposobnosti oblasti, da reši problem, na

določene stigmatizirane skupine. Eden največjih primerov takšnega odnosa je primer nacistične Nemčije do Židov pred in med 2. svetovno vojno.¹² (Nastran Ule 2000, 177)

2.2.5 IZVOR

Adorno in drugi so ugotovili, da predsodki izhajajo iz razvoja posebne strukture osebnosti – **avtoritarne**. Osebe, ki slednjo posedujejo, nekritično sledijo vodjem ali večini, se držijo konvencionalnih vrednot in načina življenja (te pogosto promovirajo politični in religiozni voditelji), hkrati pa zavračajo nekonvencionalnosti oziroma drugačnosti (tako tudi manjšine). Takšna osebnost je po njihovih izsledkih rezultat stroge vzgoje, ki temelji na nadzorovanju, omejevanju in kaznovanju, brez emocionalne potešitve in bližine. Prenaša se iz roda v rod, kar pomeni, da avtoritarni starši vzgajajo avtoritarne naslednike. Ti v odraslosti svoja čustva prenesejo na določene simbole moči in svojo referenčno skupino.¹³ (Adorno in drugi 1950; Nastran Ule 2000, 174)

Za Mitscherlich-a (1999, 20–22) gre za ponovitev prastarega refleksnega postopka, za t.i. ključalni red, ki ga je mogoče opaziti pri socialni ureditvi kokoši.¹⁴ Enak način vedenja pri ljudeh poimenuje »**biciklistična mentaliteta**«. Večji je permanentni, zaradi represij nepotešeni gonski presežek, lažje je to mentaliteto izzvati. Zavaljo kolektivne

¹² Ali kot pojasni Mitscherlich (1999, 19–22): takoj ko se razmere zaostrijo in se prične politični razvoj, ki širi gospostvo in nasilje, predsodki množično priplavajo na površje, se aktualizirajo in pričnejo širiti. Bolj ko je neka družba **represivna** in tlači gone ljudi, večji je gonski presežek in toliko več gonske energije ne gre produktivno povezati z izkustvi zadovoljstva v socialni komunikaciji. Usmeri se jo na objekt, grešnega kozla, ki se ga razvrednoti toliko, da ne pride v konflikt z vestjo. Naša potreba po grešnem kozlu ne bo več imperativna, ko se bomo zavedali, da se dolgoročni učinki duševnega zdravja ne pričnejo v puberteti temveč z rojstvom (glej Portmann v opombi 15). Šele takrat bomo lahko omilili duševne dejavnike, ki so »vedno znova vzpostavljali našo nagnjenost k predsodkom, ustrežljivost našega Jaza do gonskih želja.« (ibid., 22)

¹³ Do podobnih zaključkov so prišli tudi na področju psihoanalize. Za razvoj predsodkov so ključni **konflikti iz otroštva** med posameznikom in njegovim očetom, ki se prenesejo na »grešnega kozla«. Posameznik se zavzema za stališča »avtoritet«, ki mu nadomestijo figuro očeta in pozitivno sankcionirajo diskriminacijo zaznamovane manjšine. Vendar predsodki niso le posledica identifikacije s pomembnimi Drugimi, konformnosti s skupinskimi normami in ideologijo. Na njih **vplivajo tudi osebnostne lastnosti** kot so submisivnost, podredljivost, labilnost. Ljudje s takšnimi lastnostmi so prej pripravljeni pristati na predsodke, saj s tem, ko jih usmerjajo na manj zaščitene skupine in posameznike, izražajo nakopičeno osebno nezadovoljstvo, napetosti, agresivnost. (Nastran Ule 2000, 178–181).

¹⁴ Ko kokoš obkljuva njena nadrejena kokoš in potem obkljuvana kokoš hiti drugi, sebi podrejeni kokoši in obkljuje njo ter ona potem isto naredi svoji podrejeni itd.. Vse do zadnje, najšibkejše, omega kokoši, ki je vedno pretepena in ni zmožna povračila. (Mitscherlich 1999, 20)

razbremenitve se poišče grešnega kozla, ki to gonsko napetost sprosti. Tega se za lažjo določljivost in v izogib konfliktom naredi za čim manj človeškega. Toka takšnega dogajanja po Mitscherlichu ljudje nismo sposobni spremeniti. Smo namreč šibki, dolgo potrebni pomoči in eno izmed socialno najodvisnejših bitij ter kot takšni pogosto v položaju omege, najšibkejše, zadnje kokoši, posegamo po maščevanju.¹⁵

Po Horkheimerju (v Nastran Ule 2000, 189–192) je v sodobnih družbah psihološki izvor za socialne predsodke iskati v **potlačenih strahovih in v zavisti** ljudi. Ti so posledica pomanjkanja zadostne širine življenjskega izkustva in življenjske radosti, kar je lahko rezultat materialne bede ali pomanjkanja kulture uživanja življenja v sodobnih množičnih družbah. Na tej točki se po mnenju Nastran Ule (ibid., 191) Mitscherlich in Horkheimer dopolnita. Namreč ravno **odsotnost kultiviranega in širokega življenjskega zadovoljstva** omogoči duševno oporo za »realizacijo« gonskih viškov v množični agresiji do stigmatiziranih manjšinskih skupin; vedenje, ki se racionalizira skozi predsodek.¹⁶

2.2.6 IDEOLOGIJA

Za Ule (2005, 27) je temeljno polje delovanja in razvoja predsodkov naš vsakdanji svet, v katerem se izražajo skozi govor, fraze, šale, dvoumnosti, opravljanje. Kot takšni se nam zdijo nenevarni, a to se lahko kaj hitro spremeni, o čemer nas zgoraj že podučil Allport. Postanejo lahko namreč »**družbeno vezivo množic**« in se razširijo kot virus ter se spremenijo »v orodje agresije, so napoved linča, opravičilo vsakovrstnih diskriminacij, preganjanja, izganjanja ali prepuščanja ogroženih skupin njihovi "usodi".« (ibid.) To tkivo tvorijo predvsem predsodki na podlagi spola, etnične in rasne pripadnosti, religije in

¹⁵ Portmann (v Mitscherlich 1999, 21) to pojasnjuje na način, da smo ljudje »fiziološki nedonošenčki«. Na ta svet pridemo prehitro, kajti naš fetalni razvoj poteka še dve leti po rojstvu, v »socialni maternici«. To naj bi dokazovala naša socialna odvisnost v tem obdobju, v katerem vlada pomanjkanje ritualov starš-otrok, ki bi omogočili brezkonfliktno vedenje. V tem času tako preživimo strahotna ponižanja, o intenzivnosti naše obrambe proti boleči izkušnji pa priča skrajno pomanjkljiv spomin na naše otroštvo. Starši sicer le sledijo normam vzgajanja. Ponižani ljudje pa nekega dne postanejo tudi sami starši in »ključvalni« red se nadaljuje.

¹⁶ V tem primeru višek gonske energije proizvaja družba s svojo selekcijo dobrin, življenjskih oblik, s svojimi ideologijami in množično kulturo. (Nastran Ule 2000, 191)

družbenega statusa. Gre za najmočnejše in najpogostejše predsodke med ljudmi, za tkivo najmočnejših ideoloških sistemov. (ibid.)

Zato so za Ule (2005, 38) predsodki najtrdovratnejše **mikroidelogije**, ki se izmikajo naši zavestni kontroli. Za razliko od makroideologij (na primer religije in politike), slednje niso vezane na državne institucije oz. ideološke aparate države, kot jih imenuje Althusser (2000), temveč, kot že nakazano, na naš **vsakdanji svet**. Tako za Ule (2005, 28) predsodki tvorijo neformalne institucije vsakdanjosti, ki postavljajo splošen okvir veljavnim družbenim normam, vrednotam in institucijam, ter v vsakdanjost uvajajo določene stvarne odnose neenakopravnosti, dominance in podrejenosti. Za njihovo formiranje so **bistveni načini interakcije** (diskurz, vsakdanja govornica ...), za svoj obstoj pa potrebujejo **simbolne sisteme** (besede, govor, geste, ustrezni sistemi interpretacije ...).

S predstavitvijo predsodkov kot mikroideologij vsakdanjega sveta Ule prekine z izključnim pojmovanjem predsodkov kot posebne vrste stališč in jih predstavi kot **sisteme oz. procese naslavljanja posameznikov**, ki so kot akterji socialnih dejanj podvrženi družbeno-kulturnemu redu. Če torej drži Althusserjeva (v ibid.) teza, da ideologije prepričajo, ker se posamezniki v njih prepoznajo kot subjekti, potem mora biti naše temeljno vprašanje pri razvoju predsodkov kako je posameznik ali posameznica motiviran, da se v njih **prepozna in po njih ravna**. Ideologija lahko tudi nastopa v obeh oblikah **hkrati** – tako makro kot mikro: kot sestavina aparatov države in kot institucija vsakdanjega sveta.¹⁷ Zasedranost v obeh sferah pa ji daje veliko moč, ki morda celo presega moč nacionalnih in razrednih ideologij. (ibid., 29)

Tako Jost in Banaji (v Ule 2005, 29–30) trdita, da je ideološka funkcija predsodkov podpiranje, racionaliziranje in legitimiranje obstoječega **statusa quo v družbi**, ki ohranja delitev moči in oblasti. Z njimi se opravičuje izkoriščanje marginalnih skupin ter sočasno uspeh drugih, saj se naredi razlike med njimi za

¹⁷ Takšen primer so spolne ideologije, ki so vgrajene v vzgojno-izobraževalni sistem, v medije, v jezik politike in jezik nasploh. Hkrati pa so tudi temelj vsakdanje delitve spolnih vlog v družini kot tudi medsebojnih odnosih. (Ule 2005, 29)

naravne in upravičene. To se dosega z **tezo o pravičnem svetu**. Implicitna oblika te teorije namreč je, da lahko vsak s trdim delom in zmago nad svojimi konkurenti pride do uspeha. Če mu to ne uspe, si je torej kriv sam. Je lastnost zahodne kulture, za katero so značilna prizadevanja za medkulturne razlike in za dajanje prednosti lastni kulturi. Dominantne vrednote zahodne kulture so namreč tekmovalnost, konkurenčnost in razlikovalnost.

2.2.7 SODOBNOST

Namesto tradicionalnega, nasilnega rasizma se uveljavlja simbolni, t. i. »**odklonilni rasizem**«, znotraj katerega prevladuje pasivno odklanjanje, torej ignoriranje, distanca, cinizem ... Odklonilni, averzivni rasist se svojih predsodkov ne zaveda, večkrat se celo deklarira kot njihov strogi nasprotnik. Antipatije več ne izraža neposredno, temveč prikrito, simbolno, z izogibanjem stikov s člani drugih »zunanjih« skupin. Odeva se v libertarno argumentacijo, svoje predsodke pa opravičuje s čedalje bolj »zahtevnimi« manjšinami, ki ogrožajo svoboščine in pravice ljudi ter živijo na račun davkoplačevalcev. Svoje občutke pogosto tlači, saj je biti rasist družbeno nesprejemljivo. Ker se v sodobnem diskurzu ne spodobi govoriti o manjvrednosti nekoga, se temu izogiba. Tako za razliko od »tradicionalnih rasistov« raje poudari in opravičuje **večvrednost dominantne skupine** nad marginalno. Do tistih članov marginalne skupine, ki zasedajo višji družbeni položaj, izraža več predsodkov kot do tistih, ki ga ne. Ti namreč bolj ogrožajo samo **strategijo odklonilnega rasizma**, po kateri je pripisovanje pozitivnih lastnosti »rezervirano« za člane dominantne skupine. Pri pripisovanju negativnih lastnosti te razlike ni.¹⁸ (Ule 2005, 22–24; Brown 1995, 227)

Po Mitscherlichu (1999, 20) je za sodobne družbe značilno, da se korak od privatnih do kolektivnih predsodkov doseže z **množično potujitvijo** nasprotnikov, ki so preko

¹⁸ Raziskovalci so ugotovili, da sodobne predsodke spremljajo šibka čustva. V nasprotju z odprtimi in neposrednimi tradicionalnimi predsodki prevladujeta **hladno nezanimanje in tihi prezir** do drugačnosti. Spreminjajo se tudi diskurzi in ideološke oblike, ki uokvirjajo diskriminacije (primer tipične oblike izražanja predsodka: »Nič nimam proti homoseksualcem, **toda** ...«). Temu vzporedno se spreminjajo tudi vsebine predsodkov. »Površinske« razlike (barva kože, spol ...) so nadomestile »**globinske**« (izobrazba, religija, življenjski stil ...). Značilnost tega novega, prikritega rasizma je tudi, da se pripadnost določeni marginalni skupini izenačuje z določenim problemom. Ni več usmerjen proti celotni družbeni skupini, marveč zgolj proti tistim, ki se niso pripravljene »**integrirati**« v »našo« družbo. (Ule 2005, 26)

ideologije javnosti predstavljeni kot odbijajoči, tuji. Njihovo poniževanje, po mehanizmu »biciklistične mentalitete«,¹⁹ poskrbi za zadovoljitev gonskih želja in to brez občutka krivde. Tako posameznik izrazi agresijo zoper tiste, ki tlačijo njega in zoper katerih ne more ukrepati.

2.2.8 KONEC?

Najlažje spremenimo predsodke povezane z našim konformizmom z okoljem, najtežje pa tiste, ki nam pomagajo **ohranjati samopodobo** in predstavo o svetu. Strategij spreminjanja ali razgrajevanja predsodkov je veliko, od sprejemanja zakonskih aktov do predpisov v šolah in neposrednih kontaktov z diskriminiranimi. A kaže, da so predsodki trdovratnejši. (Nastran Ule 2000, 189) Kar ne preseneča, saj kot smo že omenili, so **najtrdovratnejše tvorbe** v človeški zgodovini, celo bolj obstojne od državnih. (Mitscherlich 1999, 14)

Horkheimer (v Nastran Ule 2000, 190) meni, da lahko predsodke presežejo le ljudje brez zavisti, tisti z zadostno **širino življenjskega izkustva**, ki nimajo potrebe, da bi škodovali ali ovirali druge. Takšna liberalnost se po njegovem razvije le tam, kjer se srečata relativno visok materialni standard in dolgotrajen kulturni razvoj.²⁰

Po Mitscherlichu (1999, 22–23) se moči predsodkov lahko obranimo s posebnim **urjenjem refleksije**, in sicer tako, da med afektivnim pritiskom in samim dejanjem naredimo premor za premislek. »Obseg našega neuspeha pri tem kaže aktualno dinamiko predsodka.« (ibid., 23) To nas uči tudi korekcije predhodnih sodb, s čimer predsodkov sicer ne odstranimo, jih pa vsekakor lahko zajezimo. Za Mitscherlicha je takšno urjenje v sedanji fazi evolucije človeštva neizogibno.

¹⁹ Glej poglavje o izvoru predsodkov.

²⁰ Razmišljanje Horkheimerja lahko povežemo tudi s t. i. Maslowo hierarhijo potreb, po kateri so na dnu 5-stopenjske piramide osnovne potrebe kot so hrana, voda, dihanje. Do najvišje zadovoljitve potreb, doseganja samorealizacije, kamor med drugim sodi tudi pomanjkanje predsodkov, pride šele na samem vrhu piramide. Torej, če niso zadovoljene potrebe na dnu piramide, ni možno doseči zadovoljitve tistih na vrhu. (Maslow 1982)

Za Nastran Ule sta potrebni tako sprememba »množične družbe« v družbo naklonjeno posamezniku in njegovemu iskanju »širine izkustva« kot tudi oblikovanje posameznikove dejavne refleksije. (Nastran Ule 2000, 193) Dodaja, da se v anonimnosti vsakdanjega življenja vpliv in moč predsodkov povečujeta. Zato jih je potrebno »razkrinkati«, jih **odkrito in javno** povezati s partikularnimi interesi in spremeniti v objekt »odkritih ideoloških argumentacij in spopadov«. (Ule 2005, 39) Ko kritična javnost predsodke delegitimira, jim odvzame motivacijsko moč. Preseka krog »**samoizpolnjujoče se napovedi**« žrtve. Takšen način je bolj učinkovit kakor njihova kritika ali poskusi odvrčanja. Sicer so mikroideologije vsakdanjega sveta trdo vpete v obstoječe oblastne mehanizme, za dekonstrukcijo katerih kritična refleksija ne zadostuje, je pa vsekakor prvi in osnovni korak. (ibid.) Namreč očesu, ki vidi vse, **panoptikumu**,²¹ se ne moremo izogniti, zato se v vlogi žrtve lahko znajde vsak, kajti vsi imamo lahko v očeh drugega neki manko, ki ni v skladu z dominantno ideologijo. To »oko« bi izginilo šele v primeru padca njegove celotne zgradbe, sistema nadzora in mikrofizike oblasti, torej ko bi prišlo do spremembe tistih procesov in odnosov, ki za svoje delovanje potrebujejo teorijo »**pravičnega sveta**«. ²² (ibid., 32)

3 DISKURZ

»Mnenja sem, da je produkcija diskurza v vsaki družbi obenem kontrolirana, selekcionirana, organizirana in razdeljena z določenim številom postopkov, katerih vloga je, da zadržujejo njegove moči in nevarnosti, obvladajo njegove naključne dogodke, da se izognejo njegovi težki, zastrašujoči materialnosti.« (Foucault 2008, 8–9)

3.1 OPREDELITEV

Vezovnik (2009, 10) pravi, da je diskurz **izmuzljiv pojem**, ki ga je mogoče opredeliti s številnimi definicijami, hkrati pa je katerokoli izmed njih nemogoče postaviti kot edino možno. Lahko ga razumemo kot »razširjeno pojmovanje izražanja skozi govor ali pisavo,

²¹ Glej poglavje o funkciji predsodkov.

²² Glej poglavje o ideologiji predsodkov.

lahko pomeni pisano ali govorjeno obliko komuniciranja, formalno debato, verbalno izmenjavo mnenj na določeno temo, lahko je jezikovna enota, večja od stavka, ali jezikovni kod, s pomočjo katerega se izražamo in sporazumevamo, in še bi lahko naštevali.«²³ (ibid.)

Diskurza ne tvori zgolj jezik v obliki tekstov in besed, ampak tudi določene institucionalne in organizacijske prakse - **diskurzivne prakse**. So »zmes materialnih praks in oblik jezika in znanja, pri čemer drug drugega podpirajo v nepretrganem krogu.«²⁴ (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 18) Diskurze gradijo **diskurzivne formacije ali konstrukcije**, ki jih sami tudi kreirajo. Gre za skupine med seboj povezanih trditev o subjektu, ki določajo pomen, značilnosti in odnos do drugih diskurzivnih formacij.²⁵ (ibid.)

3.2 REPREZENTACIJA SVETA

Erjavec in Poler Kovačič pojasnjujeta, da so različni diskurzi dejansko različni načini **reprezentacije vidikov sveta**. »Diskurzi organizirajo načine, na katere nek fenomen mislimo, in načine, na katere se z njimi ukvarjamo.« (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 17) Diskurz nam torej pomaga, da razvijemo našo različico družbenega sveta in se v njem pozicioniramo.²⁶ (Ule 2005, 33) Za Foucaulta in Fairclougha (v Vezovnik 2009, 16) diskurz definirajo **zunaj diskurzivne silnice** kot so institucije, politični dogodki, ekonomske prakse in procesi. Razumevanje diskurza kot družbene prakse implicira **dialektičen ali dvosmerni odnos**. To pomeni, da koliko zgoraj naštetih zunaj diskurzivne

²³ V sodobnih teorijah in analizah diskurza se uporablja vrsta interdisciplinarnih pristopov. Vsem pa je bolj ali manj skupna preliminarna definicija diskurza. Tako Jørgensen in Phillips (v Vezovnik 2009, 11) pravita, da je diskurz »specifičen način sporočanja o svetu ali razumevanja sveta oz. enega izmed njegovih vidikov«. Ožje gledano pa pomeni diskurz »rabo jezika v odnosu do družbenih, političnih in kulturnih oblik – diskurz je jezik, ki odraža družbeni red, ter hkrati jezik, ki oblikuje družbeni red in posameznikovo interakcijo z okoljem.« (Jaworski in Coupland v Vezovnik 2009, 11)

²⁴ To Jackson (v Erjavec in Poler Kovačič 2007, 18) ponazori na primeru pedagoškega diskurza. Ta ne vključuje le jezika, učbenikov, vsebine predmetnika, temveč tudi ureditev razredov, obliko tabel, disciplinske ukrepe, načine vedenja in oblačenja ...

²⁵ Erjavec in Poler Kovačič (2007, 18) navedeta primer diskurzivne konstrukcije o »hudobnih teroristih«, ki je znotraj terorističnega diskurza povezana z drugo konstrukcijo, to je »dobrih in nedolžnih Američanov«.

²⁶ Ponuja okvire odnosov med nami kot posamezniki in med nami in institucijami. Ti okvirji predpostavljajo določene »resnice« in s tem določeno »normalnost« odnosov med udeleženci, na primer kakšno naj bo vedenje med učiteljico in učencem. (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 17)

silnice vplivajo na diskurz, vpliva na njih tudi on. (Fairclough in Wodak v Erjavec in Poler Kovačič 2007, 18) Tako so edina stalnica diskurzov spremembe, čeprav počasne in prikrite. Zaradi svojega določanja meja in načinov dopustnosti pri govoru, razmišljanju in dejanju, pa so lahko diskurzi **vključevalni in izključevalni**²⁷ (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 17), pri čemer diskurzi vseh zvrsti, vsebujejo postopke izključevanja tem, argumentov, stališč in govorcev kot takih²⁸ (Foucault v Gorenc 2011, 905).

Kot nakazano sta **moč in diskurz neločljiva**, saj je diskurz povezan z interesi družbeno močnih skupin in posameznikov ter s tem z odnosi moči. Zato nanj vplivajo socialne, kulturne in družbenoekonomske razmere, kajti on **določa**, kdo je pooblaščen za izrekanje sodb in mnenj o določenem primeru, pojavu. (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 17) Zaradi moči, ki jo diskurz nudi, se oblikujejo **hegemonski boji**, znotraj katerih se skuša preko artikulacije pomenov in identitet vzpostaviti moralno, intelektualno in politično vodstvo. (Vezovnik 2009, 72) Kot predstavitelja Laclau in Mouffe (v *ibid.*, 73) hegemonija predpostavlja necelost in odprtost družbenega zato je mogoča le tam, kjer vladajo artikulacijske prakse. Za hegemonistično artikulacijo morata biti izpolnjena **dva pogoja**. Navzočnost antagonističnih sil in nestalnost meja, ki te sile ločijo.

Kot predstavi van Dijk (2004, 43–44) polarizacija služi **ideologijam** za organizacijo ljudi v družbi. Z njo delijo na »nas« in »njih«. Ločnico tvorijo naša dejanja, cilji, norme in sredstva. Pomembno je tudi kakšno pozicijo zasedamo »mi« v primerjavi z »njimi«. Skupna strategija večine ideoloških diskurzov je zelo splošna. Govori **pozitivno o »nas« in negativno o »njih«**. »Ta oblika pozitivne samopredstavitve in negativne predstavitve Drugih ni samo zelo splošna značilnost konflikta skupin in načina, kako vzpostavljamo

²⁷ Za Wetherellovo (v Ule 2005, 33) so tiste oblike govora, kjer se definira lastna in tuja identiteta ter oblikujejo vzorci družbenega delovanja, ključnega pomena za **skupnostni del interpretacij**, ki so socialnopsihološka osnova ideologij. Zato gradnja in razgradnja predsodkov ni zgolj kognitiven akt, temveč proces konstrukcije ali dekonstrukcije socialnega sveta, ki se izvaja v našem vsakdanjem svetu, v okviru javnih in zasebnih diskurzivnih praks. Pri tem pa po Ule ne gre pozabiti, da so ravno diskurzi »dominantne označevalne in vedenjske prakse, ki podpirajo, **legitimirajo odnose oblasti**«. (*ibid.*, 34) Stereotipi in predsodki so torej deli ideoloških zgodb in pripovedi. Oblike govora in diskurza pa moramo razumeti kot oblikovanje vzorcev družbenih odnosov, zlasti odnosov moči in neenakopravnosti v družbi. (*ibid.*, 35)

²⁸ Označijo jih kot izobčence, iracionalne, bolne. Nato si jih podredijo, jih vključijo v terapijo, zaprejo, izobčijo itd. (Gorenc 2011, 905)

stik z nasprotnimi skupinami, ampak tudi označuje način, kako govorimo o sebi in Drugih.«²⁹ (ibid., 44)

3.3 POLITIČNI DISKURZ

3.3.1 OPREDELITEV

Aristotel (v Vreg 2000, 56) je diskurze klasificiral na podlagi področij človekovega delovanja. Tako je oblikoval tri velika področja javnega komuniciranja: retorično, logično in poetsko ter njihove diskurze. Politični diskurz je, poleg administrativnega in pravnega, uvrstil na retorično področje.³⁰ Vreg politični diskurz definira kot **komuniciranje političnih sporočil**. »Izraža pripadnost politični skupini in razpoznavanju političnih govorcev v odnosu do drugih socialnih skupin.« (ibid.) Politični diskurz pa ne vključuje le govorov politikov in njihovega propagandnega gradiva, ampak tudi simbole, zakone, organizacijsko strukturo, procese odločanja ter politična dejanja, kot so demonstracije, bojkoti in pohodi. (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 18).

3.3.2 INTERDISCIPLINARNOST

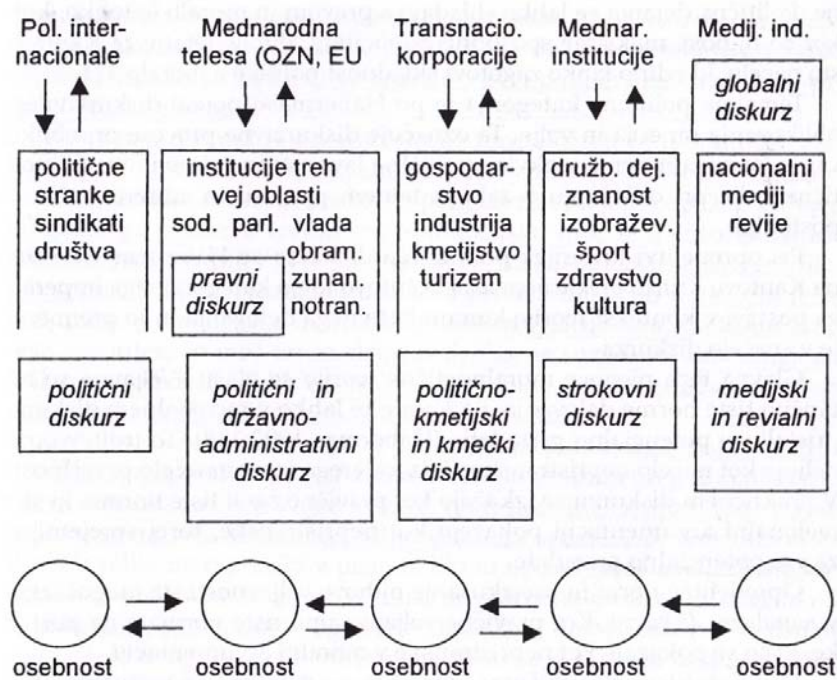
Začetki političnega diskurza segajo do grške skupnosti *polis*, kjer so se oblikovala sporočila o vseh oblikah družbeno relevantnega življenja, torej ne samo političnega. Za Vrega politični diskurz **pogosto nima opraviti s stvarnostjo**, saj govorniki z evforično

²⁹ Da lahko omogočimo bolj subtilno ideološko analizo, ki se nanaša tudi na druge ideološke strukture in izražanje, moramo to strategijo nadgraditi s **štirimi načeli**: poudariti pozitivne značilnosti »nas«, poudariti negativne značilnosti »njih«, ublažiti negativne značilnosti »nas«, ublažiti pozitivne značilnosti »njih«. Te štiri možnosti sestavljajo »**ideološki kvadrat**«, ki ga je možno aplicirati na vse nivoje diskurzivnih struktur. Najbolj pogosta metoda doseganja ideološke polarizacije je »navidezno zanikanje« (nič nimam proti x, toda ...). Za prepoznati je še druge tipe zanikanja kot so: »navidezno priznanje« (mogoče so zelo pametni, toda ...), »navidezna empatija« (mogoče so imeli težave, toda ...), »navidezno opravičilo« (se opravičujem, toda ...), »navidezni trud« (naredimo vse kar lahko, toda ...), »prenos« (nimam nikakršnih težav z njimi, toda moje stranke ...) in »preobrat, obtoževanje žrtve« (oni niso diskriminirani, toda mi smo!). Vsa ta zanikanja neposredno predstavljajo kontradikcije in ideološko zasnovane drže. (van Dijk 2004, 50)

³⁰ Logičnemu pripiše znanstveni in izobraževalni diskurz, poetskemu pa poetski. (Aristotel v Vreg 2000, 56)

retoriko in ideološko argumentacijo zgradijo njeno popolnoma drugo podobo. Zaradi njegove uporabe večinoma politične in strokovne argumentacije, ga ločimo od diskurza množičnih medijev in široke javnosti. Kot takšen ne odpira možnosti za ustvarjanje dialoga z javnostjo oziroma ne spodbuja politične participacije. (Vreg 2000, 56–57)

Slika 3. 7. 2: Politični, medijski, strokovni in drugi diskurzi

Vir: Vreg (2000, 57)

Politični diskurz, zlasti tistih na oblasti, je pogosto po vrednosti hierarhično visoko umeščen. Ker se na področju politike pojavljajo različne interesne skupine, je temu primerno **diferenciran**. Tako so tudi jezikovne razlike med njihovimi izjavami večje (npr. stranka na oblasti in sindikati).³¹ Argumente in opravičila za svoje postopke išče politika pogosto v znanosti kot tudi drugih družbeno relevantnih področjih življenja.³²

³¹ To je opazno tudi med diskurzi politične desnice in levice ter diskurzih strank posamično, ki se med seboj ločijo tudi po načinu argumentacije in metodah prepričevanja. (Vreg 2000, 57)

³² Znotraj političnega diskurza se tako prepletajo: znanstveni, izobraževalni (pomemben v procesih socializacije in socialne integracije), religiozni (uporabljajo ga predvsem cerkveni voditelji, demokrščanske in ljudske stranke, ...), državnoadministrativen (podaljšek političnega, nanaša se na operativno normiranje

(ibid., 58) Politični diskurz tako ni enoznačen, saj vključuje vrsto diskurzov posebnih in strokovnih javnosti. Gre za javnosti, ki so poklicno opredeljene in/ali so člani državnih organizacij. (Gorenc 2011, 905)

3.3.3 MORALNOETIČNI DISKURZ

Po Habermasu (v Gorenc 2011, 904–905) obstajajo v politični javnosti različne vrste javnih diskurzov. Tako praktični diskurz politične javnosti vključuje **pragmatični, etični, moralni in sodni**. Pragmatičen diskurz služi kot temelj, brez katerega moralni in etični diskurz v politični javnosti nimata smisla. Znotraj etičnega se določajo preference in cilji, ki jih je s kolektivnim delovanjem vredno dosegati. Zaradi različnih ciljev prihaja do trkov različnih etičnih diskurzov, kar velja še posebej v sodobnih družbah, ki so večinoma multikulturne. Nastopi moralni diskurz, ki ima nadrejeno vlogo. Sam je namreč **diskurz univerzalne pravičnosti**, ta pa definira norme, sprejemljive za vse državljane. Pa vendar vseh diskurzivnih procesov ustvarjanja norm ne moremo zreducirati na vprašanje moralnosti. Zato potrebujemo pravo in sodni diskurz, ki zagotavljata univerzalno pravičnost s temeljnimi ustavnopravnimi normami.

Politična dejanja se morajo pred javnostjo³³ izkazati kot temelječa na zakonih, ki jih **javno mnenje** priznava kot splošne in razumne.³⁴ Zato Habermas vidi v diskurzivnem oblikovanju mnenja in volje **temeljno politično kategorijo**. Gre za diskurzivne procese pri oblikovanju javnega mnenja politične javnosti in pri oblikovanju politične volje za odločanje v zakonodajnem procesu in administrativnih postopkih. (v Vreg 2000, 56–58) Politična dejanja se lahko skladajo s pravom in moralo zgolj toliko, kolikor so njihove maksime sposobne **publicitete**. Po Kantu je namreč publiciteta edino načelo, ki lahko

in izvajanje sprejetih političnih odločitev), pravni (sodna in zakonodajna veja oblasti). Znotraj zakonodajnih postopkov sodi po Habermasu tudi moralni diskurz. (Vreg 2000, 58–60)

³³Habermas pri svojem vnosu moralnoetičnega vrednotenja političnih dejanj znotraj političnega diskurza upošteva Kantovo pojmovanje politike. Slednji se je v svojem delu »Metafizika naravi« skliceval na moralne kriterije političnih dejanj (Vreg 2000, 57)

³⁴Kreft (2009, 31) opozarja, da se danes pravo omejuje »na orodje večinske ali najbolj nasilne morale **javnega mnenja**. Nanj se sklicujejo tudi oblasti, kadar pojasnjujejo, zakaj nekega priporočila ne morejo upoštevati ali nekega ukrepa ne morejo izvesti.«

zagotovi skladnost politike z moralo. (v ibid., 58) Če to misel razpredamo naprej, lahko rečemo, da igrajo mediji, kot glavni nosilci publicitete, pri diskurzivnem oblikovanju političnega mnenja in volje ključno vlogo. Ti pa danes, tako Bučar Ručman (2011) znotraj svojega razmišljanja o »**potrošniški demokraciji**«, izbirajo in prikazujejo vsebine, ki bodo privlačne za najširše občinstvo. Če vsebine niso temu primerne, o njih preprosto ne poročajo. »Posledice takšnega delovanja so vidne v celotni politični sferi in vplivajo na širši politični diskurz. Politične preference volivci ne oblikujejo na podlagi resnih vsebinskih analiz razkrivanj skritih političnih ozadij, temveč na podlagi populističnih predlogov in izjav ter imidža medijsko izpostavljenih političnih odločevalcev.« (Bučar Ručman 2011, 176)

4 POPULIZEM

»Populizem se hrani z nezadovoljstvom, frustracijo, zamerami multi-kavzalnega izvora, kot so slaba državna administracija in ekonomija, socialno nelagodje (malaise), zaznana grožnja iz tujine, in ostali realni in namišljeni ugovori. Ti lahko brezvestnemu političnemu vodstvu zagotovijo priložnost za manipulacijo z negativnimi, potencialno nevarnimi stališči, ki jih odbijejo in preusmerijo na za njih primerne tarče.«³⁵ (Ulč 1996, 100)

4.1 ZMUZLJIVOST DEFINICIJE

V središču populizma je njegov **odnos med »ljudstvom« in »elitami«**, pri čemer se populizem vedno zavzema za korist prvega.³⁶ (Decker 2005; Canovan 1999) Medtem ko obstaja širši konsenz prepoznavanja, kateri od političnih fenomenov so populistični, se pri opredelitvi, kaj točno jih dela takšne, zatakne. (Canovan 1999, 3) Tako eni populizem obravnavajo kot obliko ideologije, medtem ko drugi na primer menijo, da se populizem

³⁵ »Populism feeds on dissatisfaction, frustration, resentments of multi-causal origin, such as the failing administration of the state and the economy, social malaise, a perceived threat from abroad, and other grievances real and imagined. This may provide an opportunity for an unscrupulous political leadership to manipulate such negative, potentially dangerous, attitudes, to deflect and redirect them to suitable targets.«

³⁶ »V populističnem umu so elite krvnik "posebnih interesov".« (Mudde 2004, 561)

nanaša zgolj na določene oblike politične komunikacije.³⁷ (Ociepka 2005, 207) Ali kot nam pojasni Laclau (2008, 7): »Navidezna nejasnost koncepta ni prevedena v nikakršen dvom o pomenu funkcije, ki mu jo predpisujemo. Vsebina tega pripisovanja nam seveda še nikakor ni jasna.«³⁸ Izraženo problematičnost v zadnjem stavku lahko povežemo z ugotovitvijo Canovan (1999, 4), da se **populistične vrednote** spreminjajo glede na kontekst, ki je odvisen od narave elit in dominantnega političnega diskurza. Tako Pasquino (2008, 20) meni, da so na primer zaključki o natančni, široko deljeni in prepričljivi populistični ideologiji, napačni. Zanj je pravilneje govoriti o ideologijah, ali še bolj različnih »mentalitetah«, stanjih duha,³⁹ katerim je skupna ideja, da je ljudstvo vedno veliko »boljše« kot njegovi vladarji, ki interese in preference ljudstva pogosto izdajo.⁴⁰ Na takšni podlagi je Pasquinu najbližje Rikerjevo razmišljanje (v ibid., 19), da je populizem **poseben vidik ali tip politične kulture**, ki določa, kako naj bi politični sistem deloval.⁴¹

V nasprotju s poskusi natančnejše določitve pojma pa obstaja tudi prepričanje, da je ohlapen in slabo definiran pojem potreben, saj gre za različne pojave. Tega izrazi Krastev (2007, 185), ki meni, da so ti pojavi **posledica radikalne transformacije**, ki se dogaja po celem svetu. »Populizem« omogoča dojemanje izzivov, s katerimi se sooča liberalna demokracija in ti ne izvirajo iz »vzpona antidemokratskih in avtoritarnih gibanj, pač pa

³⁷ Ponazorimo z dvema primeroma. Za Mudda (2004, 562) je populizem **ideologija**, ki družbo deli na dve homogeni in antagonistični skupini, na »krepostne ljudi« (the pure people) in »korumpirano elito« (the corrupt elite), znotraj katere mora politika biti izraz splošne volje (volonté générale) ljudstva. Spet za Laclaua (Vezjak v Laclau 2008, 238) je populizem **diskurz**, ki razlikuje med »ljudstvom« in »elito« v prid prvemu. Zaznavamo in opisujemo ga v okviru političnih zahtev, ki vodijo do socialnih in političnih sprememb ali pa ga razumemo zgolj kot retorični slog, pri čemer gre dejansko za razlikovanje med »lastnostjo sistema« in »lastnostjo stila«, čeprav je slog velikokrat že narekovan s strani systemske predpostavke.

³⁸ Tako se termin po Albertazziju in McDonnellu (2008, 2) pogosto uporablja na »ohlapne, nekonsistentne in nedefinirane načine« za označevanje pozivov k ljudstvu, demagogiji in »catch-all« politik ali pa kot skupni imenovalac novega tipa strank, o klasifikaciji katerih nismo prepričani.

³⁹ Pri tem pravi, da upošteva razmišljanje Juana Linza o avtoritarnih režimih. (Pasquino 2008, 20)

⁴⁰ »Ne glede kdo uspe v »prebujanju« in mobilizaciji ljudstva in zato (pour cause) postane populistični voditelj, so sovražniki tisti na oblasti in v nekaterih primerih tudi druge izbrane skupine: finančni tajkuni, intelektualci, novinarji – vsi tisti, ki niso del navadnih ljudi, ki preprosto k njim ne spadajo.« (Pasquino 2008, 20)

⁴¹ Za Rikerja (v Pasquino 2008, 19) je pomembno kaj ljudstvo kot neka skupna entiteta želi in misli, da bi morala politika družbe biti, pri čemer je ljudstvo kot tako svobodno in njegova želja preprosto zakon. Poudari, da so populistične institucije »odvisne od odstranitve ustavnih zadržkov« in da »populistična interpretacija glasovanja opravičuje to odstranitev.« (ibid.)

iz nevarnih mutacij v osrčju same liberalne demokracije.« (ibid.) Za Havlíka in Pinkovo (2012, 17) gre za relativno nov fenomen,⁴² ki je prodril predvsem v **post-komunističnih državah**.⁴³ Sestavljajo ga politične stranke brez jasne platforme, ki gradijo svoj volilni uspeh skoraj povsem na zagovarjanju navadnih ljudi in kritiki obstoječih elit.⁴⁴

Povedanemu navkljub populizem narašča tudi v razvitih demokracijah zahodne Evrope.⁴⁵ Te se sicer zaradi daljše in razvitejše **neodvisnosti sodstva, medijev in drugih institucij**, ki so nujni za delovanje sodobnih liberalnih demokracij, lažje soočajo z njegovimi posledicami. Zato je verjetnost populizma večja tam, kjer so te institucije manj razvite. (Bugarič 2008, 1184)

4.2 FENOMEN DRUŽBENE KRIZE?

Mudde (2004, 547) pogosti domnevi, da je populizem fenomen družbene krize, nasprotuje. Zanj je domnevna kriza **rezultat transformacije v post-industrijsko družbo** in neustreznega načina, s katerim se je te transformacije poskusila lotiti socialna demokracija. Populistična »srčna dežela« (heartland)⁴⁶ se namreč aktivira zgolj ob

⁴² Po Maverju lahko populizmu sledimo vsaj do antične Grčije. (Maver 2007, 165) Večina raziskovalcev sicer nastanek sodobnega populizma povezuje z gibanji, ki so nastala konec 19. stoletja v Rusiji, Nemčiji in ZDA (npr. Held 1996, Mudde 2004). Krastev (2007, 185–186) sicer poudari, da se je novi pojem populizma močno oddaljil od teh prvotnih ideoloških pomenov, saj je »preplitev in eklektičen, da bi lahko utelešal ideologijo, kot jo predstavljajo liberalizem, socializem ali konservativizem.« (ibid., 186)

⁴³ Enega izmed razlogov za to podaja Bugarič (2008, 1184): »Medtem ko je na zahodu država ustvarila narod, je bilo na vzhodu narobe: narod je šele moral vzpostaviti državo in se naprej konstituirati kot narod. To pa je bilo mogoče tako, da se je jasno razmejil od drugih narodov, od tod tudi njegova ekskluzivna oziroma plemenska narava, ki narod povezuje z etnokulturo in krvjo.«

⁴⁴ Takšne stranke v nadaljnjem besedilu naslovijo kot ekskluzivne populistične stranke. To tipologijo bomo podrobneje predstavili v naslednjem poglavju.

⁴⁵ V zahodni Evropi se populizem povezuje z odzivom tradicionalnih strank na fenomene kot so ekonomska in kulturna globalizacija, hitrost in smer evropskih integracij, imigracija, upad ideologij, razkrivanje korupcije elit itd. Volivci so odziv vladajočih ocenili za porazen, kar naj bi se odražalo tudi v t. i. »**političnem slabem počutju**« (political malaise), ta pa je viden v padcu udeležbe na volitvah, upadu strankarskega članstva in naraščajočega števila državljanov, ki v raziskavah javnega mnenja navajajo pomanjkanje interesa in nezaupanje v politiko in politike. (Albertazzi in McDonnell 2008, 1)

⁴⁶ Pojem je uvedel Taggart (2003, 11), ki pravi, da je »ljudstvo« populacija »srčne dežele« (heartland). Če želimo razumeti, kaj populist misli pod »ljudstvo«, moramo najprej ugotoviti, kaj misli pod svojo »srčno deželo«. »Ta je konstrukcija idealnega sveta, ki je za razliko od utopičnih konceptov zgrajen retrospektivno iz preteklosti. Je esenca vizije iz preteklosti, ki je projicirana v sedanost kot tista, ki je bila izgubljena. Za razliko od drugih ideologij, ki črpajo svojo vizijo prihodnosti iz ključnih vrednot (kot je enakost ali komunitarizem), populizem črpa iz njegove konceptualizacije »srčne dežele«. Je razpršena vizija z zamegljenimi robovi, ampak zato nič manj močna. Sicer brez dvoma romantizirana in globoko ahistorična.« (ibid.)

posebnih okoliščinah, resni grožnji »našega načina življenja« in ob prisotnosti populističnega voditelja. Tako Pasquino (2008, 24) pojasnjuje, da samo družba v tranziciji lahko goji bolj ali manj skromno dozo možnega populizma. **Dislocirane množice** posameznikov, ki so njena posledica, so za ambiciozne politične voditelje ciljna skupina, ki ji ponudijo populistične rešitve.⁴⁷

Mudde (2004, 562) govori še o **populističnem »duhu časa«** (Zeitgeistu). Opaziti je namreč, da večina vodilnih (mainstream) strank pretežno uporablja populistično retoriko, nekatere pa celo pozivajo k populističnim spremembam liberalno demokratičnega sistema.⁴⁸ Sodobni populistični preferirajo output pred inputom in vodenje pred participacijo. Posledično so te reakcije ne samo pomanjkljive, ampak tudi retrogradne in okrepijo populistični izziv.

Mény in Surel (v Pasquino 2008, 26) naštejeta **tri odločilne politične pogoje pri vzponu** sodobnega populizma: kriza struktur političnega posredništva, personalizacija politične moči in naraščajoča vloga medijev v političnem življenju. Ti pogoji delujejo v različnih družbah na različne načine. Po Muddu (2004, 555) je zato potrebno upoštevati tudi **širok nabor okoliščin**: že omenjen razvoj proti post-industrijski družbi,⁴⁹ spremenjene politične odnose *znotraj* in *do* liberalnih demokracij po koncu druge svetovne vojne in pa globalizacijo.⁵⁰

Ustvarja se torej vsesplošno slabo počutje (malaise), ki se širi na kolektivno tesnobo in je pogosto posledica strahov pred brezposelnostjo, do nepredvidljivih političnih sprememb, valov imigracije in izzivov identitete. Populistični voditelji obljublajo rešitve, predvsem pa jasno identificirajo sovražnike (**grešne kozle**), pripišejo odgovornosti in nudijo

⁴⁷ Na podlagi dosedanjih izkušenj pa lahko po njem zaključimo, da bo v tranzicijskih družbah najverjetneje teokracija tista, ki bo ponudila verjetno alternativo populizmu. In ta bo poskušala ali uničiti večji del obstoječih združb ali se v njih infiltrirati. (Pasquino 2008, 24)

⁴⁸ Takšen primer, ki dokazuje njegovo razširjeno uporabo pri »mainstremovskih« političnih voditeljih v zahodni Evropi, sta Tony Blair in William Hague v Veliki Britaniji, ki sta redno črpala iz »populistične skrinje trikov«. (Albertazzi in McDonnell 2008, 2)

⁴⁹ Ta je odtujil veliko volivcev, povečal pomembnost delitev in zato ustvaril prostor za nove, manj ideološke stranke. (Mudde 2004, 555)

⁵⁰ Globalizacija, bodisi dejanska ali tako dojeta, je predstavljena kot resna omejitev moči nacionalnih elit. (Mudde 2004, 555)

zagotovila (reassurance). Pa vendar, obljudljena dežela (heartland) redkokdaj pomeni institucionalizacijo populističnega gibanja in potešitev popularnih zahtev. Tako mora populistični voditelj **podaljšati tranzicijsko situacijo**, za kar potrebuje še več sovražnikov, kajti vse dokler bo trajala tranzicija, bo potreben tudi on. Zato populistični voditelji ne poskušajo institucionalizirati svoje moči, skicirati novih pravil, držati se legalnih postopkov ali zgraditi stalnih institucij. Namesto tega se raje zanašajo na **periodično mobilizacijo** svojih podpornikov.⁵¹ (Pasquino 2008, 25)

4.3 DEMOKRACIJA IN POPULIZEM

Demokracijo in populizem povezujejo močne in trdne korenine v ljudstvu, ki so za oba poglavitne. (Pasquino 2008, 15) Populizem je mogoč v skorajda vseh sodobnih, masovnih demokracijah, saj že sama normativna vsebina »ideologije« demokracije vključuje **»moč ljudstva«**⁵² in nagovarja, da se mora politična moč izvajati »za ljudstvo«. (ibid., 28) Poudarjanje pomembnosti **večinskega pravila** (majority rule) za priznavanje legitimnosti vlade naredi klasično politično kulturo ranljivo za populistično kritiko in propagando. Omenja se **»tiha večina«**, ki jo »uradna«, parlamentarna večina ne upošteva. (ibid., 22) Tiho večino sestavljajo **»navadni ljudje«** (common people), katerih interesi in mnenja so za populiste poteptani s strani arogantnih elit, skorumpiranih politikov in zagriženih manjšin. (Canovan 1999, 5)

⁵¹ Tako je po Devetaku (2005, 7) potrebno upoštevati zgodovinske izkušnje, ki so pokazale, »da je mogoče brez velikega truda širiti nacionalistične, ksenofobične ali podobne ideje med neizobraženimi in socialno ogroženimi ali idejno in politično manipuliranimi deli prebivalstva.« (ibid.) Težava takšne rekrutacije politične volje leži v dejstvu, da se lahko takšno hujskanje v ugodnih socialnih in političnih okoliščinah razbohoti. Kot takšno potem lahko brez nadzora nadaljuje svoje družbenopolitično »poslanstvo«. (ibid.)

⁵² Po Pasquino (2008, 15–16) so tri možne definicije »ljudstva«. Po **prvi** so ljudstvo **državljeni** s pravicami in dolžnostmi, predvsem pa z močjo **suverenosti**, ki mora biti izvajana znotraj meja in form, kodificiranih v sami ustavi. Ljudstvo so torej državljani, delavci, združenja, stranke, itd. Ta definicija je edina, ki je z demokracijo kompatibilna. Po **drugi** je ljudstvo tudi **narod**, ki deli isto kri, poseljuje isti teritorij, pripada isti tradiciji in deli isto zgodovino. Ljudstvo je torej več kot demos, je tudi etnija. Ta definicija je izključujoča in postane takrat, ko jo populisti uporabijo za ekstrema, nekompatibilna z demokratično perspektivo. **Tretja** definicija temelji na **razrednem pogledu družbe**. Ljudstvo so najmanj premožni sektorji družbe, ki so zgarani, izkoriščani. V tej definiciji se desničarski populisti srečajo s svojimi levičarskimi ekvivalenti. Vse tri definicije torej delijo perspektivo in imajo marsikaj skupnega. Pasquino tu vidi razlog zakaj je odnos med ljudstvom in populizmom vedno bil in ostaja dvoumen, in zakaj je odnos med populizmom in demokracijo podobno nejasen in kompleksen ter potencialno za demokracijo poguben.

Volivce nagovarjajo proti uveljavljenim imetnikom moči in oblikovalcem mnenj. Sklic na ljudstvo, »grass roots«, na takšen način deluje kot demokratičen. Prednost imajo načini **neposredne demokracije** kot so referendumi, popularne iniciative, neposredno izvoljeni voditelji, ki zmanjšujejo moč parlamenta in ostalih teles. Tako so predlogi popularne moči in popularne odločitve sam **center demokracije**. (Canovan 1999, 7; Albertazzi in McDonnell 2008, 6) »Če pojem demokracija pomeni legitimacijo, ki jo zagotavlja večina, in na delitvi oblasti temelječo ustavno in pravno državo, zagovarjajo populisti prvo načelo, zavračajo pa prednost, ki naj bi jo **ustavne norme in reprezentativna demokracija** imele med vrednotami in »legitimnimi« interesi ljudstva.«⁵³ (Rupnik 2007, 181)

Tako lahko za Pasquina (2008, 25) na podlagi dosedanjih izkušenj zaključimo, da je odnos populizma **do demokracije sovražen**, če ne za preživetje, potem vsekakor za celotno institucionalizacijo in spodobno delovanje njenega režima.⁵⁴ Ali kot povzame Arditi (2003, 26): »Populistični izziv izpodriva polnost vsakršnega demokratičnega izražanja volje ljudstva vključujoč tudi lastno.«⁵⁵ Laclau sicer meni, da vsaka politična spodbuda »nujno teži in se vrača populizmu«. (Vezjak v Laclau 2008, 238)

Po Rupniku (2007, 181) demokracija izgublja svojo podporo, ker nima več tekmecev. Tako so populistična gibanja zanj »brez dvoma odgovor na nezadovoljstvo z njo.« (ibid.) Po letih poslušanja o disfunkcionalnih nacionalnih in nadnacionalnih demokracijah, je namreč veliko ljudi postalo prepričanih, da so stvari lahko boljše.⁵⁶ V primeru radikalnejših zahtev pa je odgovor »mainstreamovske« politike pogosto ta, da jim ni

⁵³ Kljub temu populistični volivci ne preferirajo oblike participativne demokracije, bodisi posvetovalno (deliberative) ali plebiscitarno. Lahko bi trdili, da populist, tako voditelji kot sledilci, podpirajo referendum zato, da presežejo moč elit. Izkoristijo edino preostalo možnost za reflektiranost želja ljudstva v vladnih politikah, pri čemer ljudstvo dejansko želi, da politike sestavljajo politiki sami in pri tem ne zahtevajo toliko njegove participacije. (Mudde 2004, 558–559)

⁵⁴ Npr. na primeru Latinske Amerike, kjer sta kot njegova predstavnika izpostavljena predvsem Chavez in Peron. (Pasquino 2008, 25)

⁵⁵ »The populist challenge undermines the fullness of any democratic expression of the will of the people, including its own.«

⁵⁶ Takšen občutek je po Muddu posledica boljše izobraženosti in emancipacije, posledic egalitarizma 60-ih let. Zato državljani danes od politikov pričakujejo več. Počutijo se bolj pristojne, da sodijo njihova dejanja. Sodobni populist, zato radi rušijo tabuje in se borijo proti politični korektnosti. (Mudde 2004, 554)

mogoče ugoditi zaradi ustavnih določb ali institucionalnih obvez.⁵⁷ Ta »zloben« krog se po Muddu lahko preseka ali s predajo populistom in ustvarjanjem bolj populističnega ter manj **liberalnega demokratičnega sistema**, ali pa se gre temu upreti ter omejitve zadnjega pojasniti in zagovarjati. (Mudde 2004, 562)

4.3.1 ILIBERALIZEM IN DISKURZ DO »DRUGIH«

Demokracijo, kot jo poznamo, se pretežno enači z liberalno demokracijo. Populizem je nevaren, ker je **iliberalen**. Odnos med vidikoma je skupna nujnost kot tudi izvor trenj, antagonizmov. (Canovan 1999, 8) Odločilni sestavini liberalne ideologije, ki jo legitimno sestavljajo tekmovalne demokratične politike, sta po Pasquinu (2008, 22) priznavanji, da je politika dostojanstvena aktivnost, ki potrebuje znanje in trdo delo, ter da stranke predstavljajo skupke popularnih mnenj in preferenc.⁵⁸

Beetham (v Canovan 1999, 8) spomni, da so mnogi principi liberalne dediščine (na primer svoboda govora in vladavina zakona) za delovanje demokracije temeljni, jo pa tudi omejujejo. Za nekatere raziskovalce je »**populistična demokracija**« zgolj verzija demokracije, ki ni ovirana z liberalnimi omejitvami. Zato v primeru »tiranije večine« (majoritarianism) lahko zanemarja ali tepta **pravice manjšin**. (ibid.) To stori v imenu splošne volje (general will). Zraven ustavne zaščite manjšin ta »tiranija večine« zavrača tudi neodvisnost⁵⁹ ključnih državnih institucij kot sta centralna banka in pa sodstvo. (Mudde 2004, 561)

Pravne institucije in doktrine moderne liberalne demokracije so namreč pogosto na poti »pravi« demokraciji, ki lahko najbolj pristno odraža najgloblje upanje in strahove ljudstva. Zaradi takšnih

⁵⁷ Kot opiše Canovan (1999, 6) imajo populist radi »transparentnost in nezaupljivo mistifikacijo: obtožujejo skritih dogovorov, sumljivih kompromisov, kompliciranih postopkov, skrivnih sporazumov in tehničnosti, ki jih lahko razumejo samo strokovnjaki.«⁵⁷ (ibid.) Vsa ta kompleksnost, ki je izpeljana s strani profesionalnih politikov, naj bi bila sama sebi v namen; rešitve težav, ki zadevajo navadne ljudi, pa v osnovi preproste. (ibid.)

⁵⁸ Tukaj se nam izriše tudi premislek Kornhauserja (v Pasquino 2008, 20) o bistveni razliki med liberalno in populistično demokracijo. Ta zanj ni v vprašanju, kdo bo imel dostop do moči, ampak kako bo do nje prišel. »V liberalnih demokracijah je način dostopa kontroliran z institucionalnimi postopki in posredniškimi združenji, medtem ko je v populistični demokraciji način dostopa bolj neposreden in neomejen.«⁵⁸ (v ibid.)

⁵⁹ Od demokratskega in tako političnega nadzora. (Mudde 2004, 561)

značilnosti je populizem pogosto povezan s prikritim ali odkritim sovraštvom do tujcev, etničnih manjšin, romov, judov, homoseksualcev in drugih skupin v družbi, ki ne pomenijo organskega »tkiva« enovitega koncepta ljudstva oziroma naroda; odkrito nacionalističen; kulturno konservativen; neobrzdano sovražen do elit; v svoji politiki pa pogosto neodločen; moralističen; poudarja anti-koruptivnost kot moralno vrednoto. Populizem je dovolj nedoločen, da ga je mogoče povezati s katerokoli ideologijo, tako levo kot desno, obenem pa je implicitno avtoritativen in hkrati sovražen do pluralistične demokracije. (Bugarič 2008, 1179–1180)

Populizem je kot vidimo inherentno bolj sovražen do ideje in institucij liberalne demokracije ali ustavne demokracije kakor do **predstavniške demokracije**.⁶⁰ (Mudde 2004, 561) V liberalnih demokratičnih sistemih so glavni igralci v procesu predstavnštva politične stranke. (ibid., 546) Havlík in Pinková (2012, 29) trdita, da vse politične stranke vsebujejo katerega od kriterijev populizma, kar pa ne pomeni, da je do neke mere vsaka stranka populistična. Zanju so populistične tiste, ki sistematično izpolnjujejo vse kriterije.⁶¹ Po njuni tipologiji so populistične stranke razdeljene na dve kategoriji – **ekskluzivno populistične stranke** (exclusivley populist parties) in **ne-ekskluzivno populistične stranke** (non-exclusivley populist parties). Kategoriji se med seboj ne razlikujeta po stopnji populizma, temveč po tem ali populistične kriterije spremljajo še jasne ideološke preference ali ne. Takšno ločnico populizmov vidi tudi Maver (2007, 178), ko pravi, da to riše njihovo vztrajanje pri **temeljnih načelih**. Volilno uspešnejši so po njem tisti, ki so slednja zaradi dopadljivosti ljudstvu pripravljeno prilagoditi ali scela zamenjati.

Populizem se sicer najpogosteje pripisuje **politični desnici** predvsem pa skrajni, radikalni desnici (npr. Decker 2005), ponekod tudi ekskluzivno (npr. Betz 2004). V očeh dominantnega pogleda na populistično radikalno desnico (v nadaljevanju PRD) je ta tuja

⁶⁰ Krastev (2007, 199) pravi, da je prepričanje, da so antiliberalne stranke nujno antidemokratične, zmotno. Največji izziv demokracije danes je ravno vzpon iliberalizma. »In kdor hoče rešiti demokracijo, se mora bojevati na dveh frontah: proti populistom in proti liberalnim zaničevalcem demokracije.« (ibid.) Manipulatorji se za Ulča (1996, 100) lahko k populizmu zatečejo kot k zadevi začasne preračunljivosti, lahko pa ga uporabljajo kot svoje permanentno orodje za dvig popularnosti in moči. »Ni jim pomembno, da je cena takšnega delovanja lahko slabitev, razvrednotenje in na koncu uničenje demokratičnega sistema, in /ali dolgoročno poslabšanje ekonomske uspešnosti.« (ibid.)

⁶¹ Na primer politične stranke lahko kritizirajo uveljavljene elite, češ da so izdale ljudstvo. Pa vendar se te iste stranke lahko zavzemajo za interese ozko definiranih družbenih skupin (družbeni razred, etično manjšino ali kristjane). (Havlík in Pinková 2012, 29)

prevladujočim (mainstream) vrednotam sodobnih zahodnih družb. (Mudde 2008, 2) Pa vendar je znotraj njih za radikalno desnico vedno nek potencial, kar znotraj »**normalno patološke teze**« pojasnjujeta Scheuch in Klingemann (v ibid.).⁶² Mudde tej tezi nasprotuje. Pokaže, da glavne značilnosti ideologije PRD – nativizem, avtoritarnost in populizem – niso tuje prevladujočim (mainstream) ideologijam in množičnim stališčem.⁶³ So samo njihova radikalizacija. Zato trdi, da je na PRD potrebno gledati kot na »**patološko normalnost**« in ne »normalno patološkost«. ⁶⁴ (ibid., 11)

Ne glede na spekter levo/desno je glavna značilnost populistov zagotavljanje, da so »**resnični demokrati**«, ki se borijo za vrnitev »ljudske suverenosti« od profesionalnih politikov in administrativnih razredov (tako regionalnih in nacionalnih kot tudi tistih nadnacionalnih v Bruslju) ter ostalih »elitnežev«. (Albertazzi in McDonnell 2008, 4) In na to sklicevanje na ljudstvo napram strukturi uveljavljene moči in dominantnih idej ter vrednot se moramo po Canovan (1999, 3) pri proučevanju populizma osredotočiti. Ta strukturna značilnost namreč narekuje populistično značilen okvir, politični stil in razpoloženje.

4.4 MEDIATIZACIJA POLITIKE

Ociepka (2005, 208) poudari, da se moramo zavedati, da gre pri populizmu za **obliko politične aktivnosti**, za kratkoročno mobilizacijo volivcev, ki se jo dosega s poenostavitvami in čustveno retoriko ter se jo sproži ob neugodnih razmerah. **Sporočilo populizma** se lahko širi s sredstvi množičnega komuniciranja ali pa v oblikah javne komunikacije kot so protesti, zbori, mitingi, blokade in izgredi. Sporočilno zaledje se zagotavlja z **mediatizacijo politik** in temu posledično personalizacijo medijskih kampanj.⁶⁵ (ibid.)

⁶² Ta pravi, da radikalna desnica v povojni, zahodni družbi tvori patologijo, katere uspeh je mogoče pojasniti zgolj z krizo. Namreč v »normalnih« okoliščinah naj bi radikalna desnica imela zgolj omejeno podporo. (Scheuch in Klingemann v Mudde 2008, 11)

⁶³ S pomočjo rezultatov opravljenih raziskav kot je Evrobarometer. (Mudde 2008, 11)

⁶⁴ Populizem je mogoče najti tudi na levici, na kateri se je dejansko tudi »rodil«. Danes gre za stranke, ki povezujejo demokrasko socialistično ideologijo z močnim populističnim diskurzom. Sicer se več ne predstavljajo kot vodje proletariata, ampak kot glas ljudstva. (Mudde 2004, 549)

⁶⁵ Družbeno in politično »slabo počutje« (malaise) namreč pogosto botrujeta oblikovanju edinstvenega zaveznitva med političnim in medijskim faktorjem, njun katalizator pa je državna politična kultura. Mediji

Proces mediatizacije političnega vodstva in delovanja je prizadel politične arene vsepovsod po svetu. Zaznamuje ga osredotočenost svetovne medijske industrije na vsebino, ki ustreza predvsem zahtevam in okusom občinstva.⁶⁶ Viden je pri adaptaciji političnih javnih nastopov, jezika in občasno ustvarjanja politik, zahtevah naraščajoče komercializacije množičnih medijev. Zato se mediatizacija političnih komunikacij pogosto identificirana z **marketizacijo** javnega predstavništva politike. Njen pokazatelj pa je tudi **personalizacija** političnega vodstva, ki je tesno povezana z učinki **dramatizacije**.⁶⁷ (Mazzoleni 2008, 52–53)

Ociepka trdi, da so mediatizacijo politik kot značilnost sodobnih demokracij ustvarili rastoča **pomembnost televizije** kot dominantnega medija množičnih komunikacij, **raziskave javnega mnenja** kot glavni vir informacij o občutkih in odobravanju javnosti med volitvami, in **politično oglaševanje**. Sredstva, ki so poglobitvenega pomena pri pridobivanju podpore in gradnji podobe politikov in strank. (Ociepka 2005, 209–210) Kot navaja Ociepka, so rezultati anket izvedenih v Nemčiji v 90-ih⁶⁸ pokazali, da poenostavljena sporočila, pomembna za politično akcijo, in nizka stopnja politične izobrazbe sovpadata s časovnimi omejitvami in globino političnega sporočila. Populistična javnost je torej dovzetna za **enodimenzionalna in čustvena** populistična sporočila.⁶⁹ (ibid., 210–211)

Tako so percepcije postale pomembnejše od dejstev. To se odraža v preusmeritvi osredotočenosti od vsebine na način poročanja o politiki v medijih, ki izpostavlja

tega počutja sicer ne izzovejo, a vseeno k njemu pomembno prispevajo, ko širijo razpoloženje usodnega zloma in nezaupanja v politiko. To lahko enostavno in takoj izkoristijo populistični politiki. (Mazzoleni 2008, 51)

⁶⁶ Temu se zagotavlja širša ponudba razvedrila in senzacionalizma, še posebej v informacijskih domenah. Tako ustvarja tisto, kar Douglas Kellner imenuje »**družba infotainment**«. (Mazzoleni 2008, 52–53)

⁶⁷ V sodobni družbi je podoba poglobitvena, zato morajo politični voditelji, da lahko domače, od politike odtujeno občinstvo učinkovito naslovijo, biti dobri »igralci« in obvladati orodja drame, ustvariti spektakel, kar se odraža tudi v izboru njihovega jezika. Taguieff (v Mazzoleni 2008, 52) posebej izpostavi dobro poznavanje televizije, ki je že po definiciji medij spektakla. Pri tem citira Mény-a and Surel-a, da se je »populizem že spremenil v telepopulizem. Uspešen demagog postmodernosti je »telegenična tribuna« (v Mazzoleni 2008, 52)

⁶⁸ Točnega vira Ociepka ne navede.

⁶⁹ Kot prejemnik populističnega sporočila je po navadi definiran član spodnjega srednjega sloja prebivalstva in pa volilno telo, ki med kampanjo spreminja svoje preference. (Ociepka 2005, 210–211)

predvsem **negativne in senzacionalistične** elemente novic.⁷⁰ (Mudde 2004, 553) Negativne informacije (o katastrofah, škandalih, nesrečah ...) se pri medijskem poročanju vedno znajdejo na vrhu novic. Tako populisti prilagajajo svojo retoriko potrebam medija. Javnemu diskurzu predstavijo teme, ki spodbudijo medijske dogodke in tako vzpostavijo proces gradnje mnenj. (Ociepka 2005, 210) »Majhne razlike skušajo prikazati kot izjemno pomembne. Okoli teh, za širšo družbo nepomembnih razlik se nato osredotočajo politične diskusije in dogajanje. Oblikuje se politika teatra, nasprotovanja ob temah kulturnega boja in ne politika vsebine, ki bi zagotavljala visoko raven demokracije. Takšno stanje **spodbuja vzpon nastopaštva, sovražnega govora in populizma.**« (Bučar Ručman 2011, 370)

4.5 OBSTOJNOST POPULIZMA

Canovan (1999) trdi, da ima demokracija v svoji zasnovi **dva obraza**, »**odrešilnega**« (redemptive) in »**pragmatičnega**« (pragmatic) ter da je populizem rezultat njenega medsebojnega trenja. Pragmatičnega opiše s sloganom »volitve, ne naboji« (ballots, not bullets), odrešilnega pa z »glas ljudstva je glas boga« (vox populi vox dei). Našteje tri medsebojna trenja med obrazoma, ki bi jih lahko strnili takole: trenje med obljubo »boljšega sveta« in prakso demokracije, trenje med idealom popularne suverenosti ljudstva in načinom vodenja političnih teles (polity) in pa trenje med demokratičnimi institucijami in neposredno demokracijo ljudstva.⁷¹ Obraza sta si nasprotna, a vendar

⁷⁰ Dva temeljna razloga za spremembo načina poročanja sta komercializacija in neodvisnost medijev (Mudde 2004, 553) Posledica teh je začarani krog. Mediji ponujajo tisto, kar privlači najširše občinstvo. Občinstvo pa drugih informacij ne dobi, saj njihovo predvajanje za medije ni donosno. Na tej točki je potrebno upoštevati še en aspekt komercializacije, napeto konkurenco medijskih hiš. (Bučar Ručman 2011, 176) Tako cinizem določenih medijskih kanalov in kampanj proti korupciji, zločinom vlade in kontroverznim politikam vodi do širitve nezadovoljstva prebivalcev s politiko kot tudi do njihovega anti-političnega odnosa. Takšne okoliščine pa kaj hitro rodijo populistične občutke, četudi se mediji pri predstavitvi političnih dogodkov držijo pravil uravnoveženosti in pluralizma. (Mazzoleni 2008, 51)

⁷¹ Canovan (1999, 8–9) pravi, da črpa svoje razmišljanje iz del **Oakeshotta**. Zanj so bile v zadnjih petstotih letih politike Evrope ožigosane s trenjem **med dvema političnima stiloma**, ki je vplivalo tako na teorijo kot prakso vlad, in nas pustilo z globoko dvomljivim političnim vokabularjem. Ta dva stila je poimenoval »**politike vere**« (**politics of faith**) in »**politike skepticizma**« (**politike skepticizma**). Prvi vključuje mobilizacijo popularnega entuziazma, iskanje povečane moči za njegovo doseganje in zaupanje, da je takšno moč lahko zaupati ljudem. Pripadniki tega političnega stila so nepotrpežljivi do pravnih omejitev, ki lahko stojijo na poti do rešitve. Nasprotno je politika skepticizma sumničava tako do moči kot tudi entuziazma. Ima veliko nižja pričakovanja do tega kaj lahko vlada doseže. Za njene podpornike politika nima nekakšnega prednostnega namena, razen tega da vzdržuje red in zmanjšuje priložnosti za konflikt. To

soodvisna. To dela njuno trenje neizbežno. In to po Canovan postavlja populizem za **trajno možnost**.

Pasquino (2008, 28) meni, da se populizem, obtežen s prekomernimi pričakovanji, ki jih ne more dostaviti, lahko zaključi, vendar zgolj na **dva možna načina**. Ali postane bolj radikalen (njegovi sledilci se zatečejo k nasilju in terorističnim aktivnostim) ali pa njegovi sledilci (polni frustracij) pristanejo v stanju družbene in politične odtujenosti. Oboje pomeni za družbo in politični sistem težak položaj kakor tisti, ki je njegov vzpon sploh omogočil.

Mudde (2004, 563) je v primerjavi s Pasquinom manj črnogled. Pravi, da je celotna dinamika populizma **epizodična** in da se populizem hrani na nekaterih trenjih znotraj liberalne demokracije. Ko populistične »out« skupine dosežejo pomembnost, skuša del »establišmenta« izključiti populistične akterje od politične moči in se znebiti populističnega s tem, da v svoje delo vključi populistične teme in retoriko. Populistični »Zeitgeist« se razblini takoj, ko populistični izzivalec ustvari občutek, da je presegel svoje zmogljivosti in ne more več dostaviti. Populizem postaja redna značilnost demokratičnih politik, ki vznikne kadarkoli pomembni deli »tihe večine« čutijo, da jih elite več ne zastopajo. Zato je za Deckerja (2005, 18–19) potrebno upoštevati, da spremenjeni pogoji sodobnih oblasti terjajo **več konsenza** in ne manj. Obstaja namreč naraščajoča potreba po doseganju legitimnosti na način, da se znotraj postopkov sprejemanja odločitev čim tesneje poveže s tistimi, ki se jih te odločitve neposredno dotikajo.

4.6 POPULIZEM V SLOVENIJI

Krašovec (2012, 259–264) poudarja, da lahko v Sloveniji govorimo o nekaterih elementih populizma že od sprejetja sistema demokracije in večstrankarstva naprej, čeprav se to ne odraža pri samemu raziskovanju populističnih politik in strank, kar

dosega z ohranjanjem in izboljšavo dediščine pravic in institucij. Za ta stil politike je vladavina prava ključna. Navkljub trenju med obema stiloma sta oba v sodobnih politikah neločljiva.

mogoče lahko pripišemo dejstvu, da populizem znotraj politične arene v Sloveniji ni bil tako močna sila kot na primer v drugih državah Vzhodno-Srednje Evrope.⁷² Temu primerno se pri njegovem proučevanju soočamo s **problemom njegove definicije**.⁷³ Tako obstaja mnenje, da vse slovenske parlamentarne stranke posedujejo določene elemente populizma, pri čemer se postavlja vprašanje, ali je temu res tako, ali pa gre zgolj za posledico odsotnosti njegove stroge definicije. Za Krašovec verjetno drži oboje, pri čemer poudari, da se je prostor za populistične pozive in stranke v zadnjih letih še povečal, kar je predvsem rezultat povečanega razočaranja ljudi nad razvojem gospodarske in politične arene.

Kljub navedenim nedorečenostim pa se kot populistično soglasno opredeljuje **Slovensko nacionalno stranko (SNS)**.⁷⁴ Krašovec stranko uvršča med ne-ekskluzivne populistične stranke.⁷⁵ Meni, da lahko SNS vsaj v nekaterih obdobjih uvrstimo kot populistično stranko in ne samo stranko radikalne, skrajne desnice. V teh obdobjih namreč ni imela natančno razdelane ideološke pozicije, ali pa se je hitro prestavila iz ene skrajne ideološke pozicije na drugo. Stranka je tako od leta 1990 imela »eklektične« značilnosti, ki se jih da uvrstiti med elemente skrajno desnega ali skrajno levega populizma.⁷⁶ Njeni predstavniki pa so jo v 90-ih celo razglašali kot stranko brez ideološke orientacije.⁷⁷ Po

⁷² Kot prvi slovenski populist se navaja Ivan Kramberger, ki je bil tik pred volitvami leta 1992 umorjen s strani neprištevne osebe. Njegov populistični jezik ni bil del neke vnaprej ustvarjene ideologije, temveč ga je demagoško prilagajal občinstvu. (Rizman 1998, 255)

⁷³ Namreč preprosto prilagajanje uveljavljenih definicij na nacionalne kontekste je brez kritičnega vrednotenja ponavadi problematično. (Krašovec 2012, 259) To smo predstavili tudi v poglavju o populizmu in demokraciji. Namreč populistične vrednote se spreminjajo glede na kontekst, odvisno od narave elite in dominantnega političnega diskurza. (Canovan 1999, 4)

⁷⁴ Stranki sicer na zadnjih parlamentarnih volitvah leta 2011, prvič v zgodovini samostojne Slovenije, ni uspelo prestopiti parlamentarnega praga. (Krašovec 2012, 266)

⁷⁵ Glej tipologijo populističnih strank Haviška in Pinkove v poglavju o populizmu.

⁷⁶ Tako so na primer na parlamentarnih volitvah leta 1992 in leta 2004 ter predsedniških leta 2007 volivce poskušali prepričati s skrajno desnimi temami (proti priseljencem južnih republik, proti izbrisanim, proti gradnji džamije, proti Romom, proti homoseksualcem, proti Hrvaški in njenemu vstopu v EU, ...) Na drugi strani pa je na primer leta 1996 nastopila proti denacionalizaciji v korist cerkve, se razglaševala za braniteljico antifašističnih in avnojskih izročil slovenskega naroda. (Maver 2007, 178–179)

⁷⁷ Stranka je poskušala biti fleksibilna glede na potrebe volivcev, ki so jih »mainstreamovske« politične stranke spregledale. Tako je na volitvah skušala identificirati pomembne teme za volivce, »volilne niše«, ki so jih druge »mainstreamovske« stranke zanemarjale ali pa med njihovimi stališči ni bilo zaznati pomembnejše razlike. To je SNS omogočalo, da je preprosto širila občutke proti »establišmentu« in izpostavljala razlike med elitami in množicami. Interese slednjih je seveda zastopala zgolj ona, ki se jim je kot takšna ponujala za boljše vladanje. Fleksibilnost in iskanje volilnih niš sta bili torej glavni ideologiji stranke od konca 90-ih. (Krašovec 2012, 266–267)

Maverju je sicer stranka požela večji uspeh, kadar je zastopala vsebine tradicionalne skrajne desnice, saj so skrajna leva stališča bolj zastopale druge stranke. Pri obravnavi SNS kot populistične stranke pa je nenavadno dejstvo, da je bila stranka podpornica vsakokratne vladne koalicije.⁷⁸ A to ne spremeni pogleda na stranko, ki je po njem vsekakor eden najznačilnejših zglodov populizma v njegovem prvotnem pomenu. (Maver 2007, 178–179)

Tako se kot glavni predstavnik populizma v Sloveniji omenja predsednik SNS **Zmago Jelinčič Plemeniti** (npr. Maver 2007). Drugi kot takšnega vidijo tudi predsednika **Slovenske demokratske stranke** (v nadaljevanju SDS) **Janeza Janšo** (npr. Rizman 1998).⁷⁹ Lorenci (2011) meni, da se SDS in Janšo v splošnem ne obravnava kot populistične predvsem zaradi Janševe drže, ki je v primerjavi s klasično demagoško Jelinčiča in predsednika **Demokratske stranke upokojencev Slovenije** (v nadaljevanju DeSUS) **Karla Erjavca**, bolj »asketska«.⁸⁰ DeSUS se je sicer po Lorenciju populističnim strankam pridružil po letu 2008. Odnos vlade, ki jo je v mandatu 2004–2008 vodil Janša in so jo poleg SDS tvorili še Slovenska ljudska stranka (v nadaljevanju SLS), Nova Slovenija (v nadaljevanju NSi) in DeSUS, do institucij liberalne ustavne države pa je Bugarič opisal kot sledeč: »Kadar so odločitve teh institucij vladi v napoto, takrat vlada ne izbira sredstev za diskvalifikacije, včasih celo grožnje, ali pa tudi organizacijske spremembe, s katerimi pravno zmanjšuje ali odpravlja samostojnosti teh institucij.« (Bugarič 2008, 1182)

Za Krašovec bi se lahko po nekaterih merilih med populistične (sicer ne-ekskluzivne) stranke uvrstili tudi stranki, ustanovljeni mesec dni pred zadnjimi parlamentarnimi volitvami leta 2011, **Pozitivna Slovenija** (v nadaljevanju PS) in **Državljska lista** (v

⁷⁸ Avtorjevo delo je sicer izšlo leta 2007.

⁷⁹ Janšo je Nation (v Rizman 1998, 259) uvrstil med predstavnike »demagoškega populizma«, ki jih je mogoče zaslediti v različnih post-komunističnih državah. Po Schedlerjevi tipologiji (v Rizman 1998, 260) razlikovanja med karizmatičnim in populističnim tipom politika (karizmatični cilja na vsakdanja življenja in obljublja spremembe, populistični pa se kameleonsko prilagaja okolju) pa se je Janšo uvrstilo nekje vmes, med »karizmatične populiste.« (v Rizman 1998, 260)

⁸⁰ »SDS se ponuja kot sila Reda, čeprav zavestno povzroča histerijo. Stranka si je pridobila trajno podporo dela volivcev, ki verjamejo, da je Janša rojen Voditelj, Slovenija pa plava na samih krivicah, ki jih je dovoljeno v imenu Pravice popraviti z vsemi sredstvi. Zato si lahko Janša in njegovi vodilni možje privoščijo poteze, ki jih volivci drugih strank svojim politikom nikoli ne bi oprostili.« (Lorenci 2011)

nadaljevanju DL). Stranki sta na volitvah nastopili z imeni svojih predsednikov (Pozitivna Slovenija Zorana Jankovića in Državljska lista Gregorja Viranta), ki sta ju sicer po izvolitvi v Državni zbor izpustili, in kljub temu, da od njiju tako hitro pred volitvami ni bilo za pričakovati obširnejšega programa, je bilo zaznati ideološkost njunih stališčih.⁸¹

Lorenci (2011) poudarja, da se v splošnem levosredinske stranke opisujejo kot manj populistične od desnosredinskih. Takšnemu slovesu je po njem botroval predvsem stil **Janeza Drnovška**, nekdanjega predsednika Liberalne demokracije Slovenije (v nadaljevanju LDS), stranke, ki je bila na oblasti skoraj od osamosvojitve, 12 let zapored. Drnovšek namreč po Lorenciju ni bil populistični tip voditelja, česar pa ne trdi tudi za nekdanjega premiera in dolgoletnega vodjo Socialnih demokratov (v nadaljevanju SD) **Boruta Pahorja**. Ta je imel zanj kot premier bolj populistične sposobnosti in predispozicije, čeprav je vztrajal tudi pri nevšečnih reformah in ni nikoli zlorabljal slabih čustev v ljudstvu. »Nasprotno, hotel je biti pozitiven, prepričevati, pridobivati ljudi za to in ono, ne pa jih hujskati tako rekoč proti vsemu, kot to počne Janša.« (Lorenci 2011)

Kreft (2009, 29) pravi, da se je po dvajsetih letih po sesutju socializma prizadevanje za človekove pravice v Sloveniji preselilo na **področje socialnih pravic**, ki izražajo »soodgovornost posameznikov in posameznic v skupnosti drug za drugega, ker so te najpogosteje ogrožene.« (ibid.) Te pravice so po njegovem ogrožene ne zgolj vsebinsko, temveč v samem načelu. Opozarja na populistični način **rušenja prava z moralizacijo**, pri čemer moralne večine (moral majority) »ne predstavlja predvsem civilna družba, organizirana kot lobistični pritisk, ampak populizem, ki nastopa kot **vladavina javnega mnenja**.«⁸² (ibid.)

⁸¹ Stranki bi lahko glede na zavzemanje za pravice različnih manjšin, ločitve cerkve od države in podobno, uvrstili med liberalne stranke, vendar so med njima opazne razlike pri socialno-ekonomskih temah. Medtem ko imela DL očitno neoliberalno stališče, se je PS zavzemala za bolj socialno-demokratsko smer. Zaradi velikega nezadovoljstva državljanov z glavnimi političnimi institucijami sta obe na volitvah zavzeli »anti-establišment« pozicijo in pri tem poudarjali, da bosta vnesli v slovenski, strankarski prostor neke nove kvalitete. Na prvi pogled so se te njune populistične težnje po vstopu v parlament in priključitvi k sistemu razblinile. (Krašovec 2012, 265)

⁸² Ali kot pove v nadaljevanju, imamo »danes opraviti z omejitvijo prava na orodje večinske ali najbolj nasilne morale javnega mnenja. Nanj se sklicujejo tudi oblasti, kadar pojasnjujejo, zakaj nekega priporočila ne morejo upoštevati ali nekega ukrepa ne morejo izvesti.« (Kreft 2009, 31)

Morala je podrejena dobičku in s tem kapitalu, njej pa je podrejeno pravo, kar Kreft poimenuje moralizacija. »**Moralizacija pravic** tako pomeni, da nekateri pravic, ki veljajo za vse enako, vendarle nimajo, in če te pravice ne veljajo za vse, ampak se uporabljajo selektivno, potem je vedno možno, da ne veljajo za nikogar – le v pravo nemoralno kategorijo je treba uvrstit slehernega posameznika ali posameznico.«⁸³ (ibid.) Ali kot nas podučita Brezovšek in Haček (2012, 317): »Svoboda mora biti pravna dobrina, ki se jo lahko tudi pravno zaščiti, državna ureditev pa se ocenjuje glede na to, **koliko omogoča uresničevanje svobode** (povezovanje individualnih svoboščin in institucij politične oblasti).«⁸⁴ (ibid.) Po Vezjaku (2012) demagogija in populizem krojita usodo slehernika in pa ekonomsko prihodnost države, kar se danes še posebej občuti pri sprejemanju varčevalnih ukrepov. Enega močnejših razlogov za njun uspeh vidi v zanj nikakršni dovzetnosti medijev (še manj pa politikov) za **dobro argumentacijo**.

5 SOVRAŽNI GOVOR

»Zgodovinske izkušnje nas učijo, da sovražni govor navdušuje množice in tako zagotovi njihovo naklonjenost tudi v primeru najhujših zločinov. Gre za enega najpomembnejših generatorjev sovraštva.« (Leskošek 2005, 93)

5.1 DEFINICIJA

Izraz »**hate speech**« ali v prevodu »**sovražni govor**« izvira iz anglosaškega pravnega okolja. Gre za izražanje mnenj in idej, ki vsebujejo ksenofobično, diskriminatorno, rasistično ali proti manjšinam (verskim, etničnim, kulturnim) naperjeno vsebino. (Kovačič 2001, 178) Sicer uradna, univerzalno priznana definicija sovražnega govora ne

⁸³ »Tako moralizacijo pravic lahko pričakujemo tudi v krizi in recesiji, če bosta le dovolj dolgo trajali, saj bodo pravice vedno bolj pogojene z moralno sprejemljivim vedenjem prejemnikov in prejemnic, za katere se vedno sumi, da niso pripravljeni prijeti za kakršnokoli delo za kakršnokoli plačilo – in to je pod vladavino kapitala naglavni greh in izvorno družbeno zlo.« (Kreft 2009, 31)

⁸⁴ »Demokracija ni povezana samo z bojem za oblast, ampak tudi z bojem za normalne življenjske priložnosti (možnosti) dela, zemlje, javnih služb, vode, življenjskega prostora in podobno. Legitimnost demokracije pa je še posebej vprašljiva, če ne uspe zagotoviti temeljnih materialnih potreb državljanov in vzpostaviti družbene pravičnosti.« (Brezovšek in Haček 2012, 325)

obstaja.⁸⁵ (npr. Evropsko sodišče za človekove pravice 2013; Rovšek 2012, 35) Kot pojasnjuje Leskošek, ga ravno pomanjkanje definicije naredi za **izmuzljivega**, zaradi česar se ga tudi težko preiskuje in posledično kaznuje. Tako postane močno in uspešno **sredstvo diskriminacije** z glavnim ciljem »razčlovečiti, ponižati, prestrašiti, spodbuditi nasilje in druge akcije glede na rasne, etnične, spolne, religiozne, nacionalne ter telesne izvore in značilnosti teh skupin.« (Leskošek 2005, 82)

Van Dijk pravi, da so za rabo sovražnega govora v današnji medijsko zasičeni družbi odgovorni tako politiki kot tudi novinarji in njihovi prispevki, ki so za posameznika temeljni vir znanja, stališč in ideologij o družbi. (v Erjavec 2012, 95) Raziskavi Milosavljevića in Erjavčeve o slovenskih medijih, njihovemu poročanju ter njihovi seznanjenosti s sovražnim govorom pa sta pokazali, da na tem področju vlada pretežno različno tolmačenje o tem, kaj sovražni govor sploh je (to kot rečeno lahko pripišemo med drugim odsotnosti univerzalne definicije) kot tudi splošno slabo poznavanje tega področja.⁸⁶ (Milosavljević 2012; Erjavec 2012)

5.2 PRAVO

V pravnem smislu se sovražni govor opredeljuje na mednarodni kot tudi državni ravni. Na evropski ravni sovražni govor opredeljuje Priporočilo Odbora ministrov Sveta Evrope o sovražnem govoru. Uvodoma ga umestijo kot »vsako obliko izražanja, ki širi, spodbuja, promovira ali opravičuje rasno sovraštvo, ksenofobijo, antisemitizem ali druge oblike sovraštva na podlagi nestrpnosti, ki vključuje izraze nacionalne nestrpnosti in

⁸⁵ Pri njegovi obravnavi obstajajo tudi razlike glede na področje raziskovanja. Tako je za ostalo družboslovje poskus njegovega pravno določenega okvira preozek, saj gre po njihovem za »**diskriminatorni diskurz**«, ki svojim tarčam povzroča škodo tako v smislu družbenega položaja in sprejetosti kot tudi konkretno škodo, ki se lahko odraža tudi v obliki psihičnih in fizičnih težav. (Rovšek 2012, 35)

⁸⁶ Milosavljević (2012) je raziskoval poznavanje sovražnega govora med uredniki štirih spletnih portalov, Erjavčeva (2012) pa na vzorcu 76-ih novinark in novinarjev osrednjih časopisnih in televizijskih hiš. Prvi so med drugim izkazali slabo poznavanje pravnega okvirja, tako samoregulacijskega kot zakonskega, in ločevanje med sovražnim govorom in razžalitvijo, drugi pa so menili, da je lahko sovražni govor usmerjen tudi proti posameznikom, dostikrat so ga opredeljevali podobno kot napadalni govor. Ti rezultati so tudi v skladu z izkušnjami namestnika varuhinje človekovih pravic Jerneja Rovška (2012, 1), ki pravi, da se novinarji v primerih, kjer naj bi šlo za sum sovražnega govora, za potrditev obračajo na njihov urad.

etnocentrizma, diskriminacije ter sovraštva do manjšin, migrantov in priseljencev.«⁸⁷ (Svet Evrope 1997, 107) V slovenski zakonodaji je sovražni govor od leta 2008 inkriminiran v 297. členu Kazenskega zakonika (KZ-1).⁸⁸ Člen zajema javno spodbujanje sovraštva, nasilja ali nestrpnosti, ki temelji na določeni osebni okoliščini posameznika in lahko ogrozi ali moti javni red in mir z uporabo orožja, zmerjanja ali žalitev.⁸⁹ (Kazenski zakonik Republike Slovenije 2008) 63. člen Ustave RS pa določa, da je protiustavno »vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti.« (Ustava Republike Slovenije 1991)

Sovražni govor je sicer redko predmet regulacije, uvršča se ga namreč na široko področje svobode govora.⁹⁰ Tako se ga loči od »**zločinov iz sovraštva**« (hate crimes), sovražnih dejanj kot so fizični napadi, poškodovanje, zažiganje ipd. Ti so tradicionalno zakonsko dobro regulirani. (Leskošek 2005, 83) Za njihovo obravnavo je ključen motiv, ki se določi na podlagi »simboličnega statusa« žrtve, torej kot člana določene skupine, ki je predmet sovraštva. (Kirk Whillock 1995, 35)

⁸⁷ »[...] the term »hate speech« shall be understood as covering all forms of expression which spread, incite, promote or justify racial hatred, xenophobia, anti-Semitism or other forms of hatred based on intolerance, including: intolerance expressed by aggressive nationalism and ethnocentrism, discrimination and hostility against minorities, migrants and people of immigrant origin.«

⁸⁸ Da je področje sovražnega govora v Sloveniji slabo urejeno, nas je še pred leti opozarjala Evropska komisija proti rasizmu in netoleranci, ki je v svojem zadnjem, tretjem poročilu o Sloveniji leta 2006 v poglavju o uporabi rasističnega in ksenofobičnega diskurza v politiki izrazila svojo resno zaskrbljenost. Opazili so, da takšen diskurz določene politične stranke uporabljajo kot tip propagande. Opozorili so tudi na širitev rasističnega in ksenofobičnega političnega govora, ki je postal uporabljan tudi s strani politikov, ki so zasedali pomembne politične funkcije. Glavne tarče takšnega političnega diskurza, kot odsev splošnega trenda uporabe sovražnega govora in netolerantnih drž v javni areni, so bili izbrisani, Romi, muslimani, manjšine iz nekdanjih jugoslovanskih republik, iskalci azila in vidne manjšine. Posebej so izpostavili manifestacije takšnega diskurza v okviru parlamentarnih volitev leta 2004, referendumu o gradnji džamije in izbrisanih. Ob tem so se pri komisiji spraševali tudi o obstoju primerne zakonodaje proti takšnim izjavam in propagandi. (Evropska komisija proti rasizmu in netoleranci 2007, 26)

⁸⁹ »Kdor javno spodbuja ali razpihuje narodnostno, rasno, versko ali drugo sovraštvo, razdor ali nestrpnost, ali spodbuja k drugi neenakopravnosti zaradi telesnih ali duševnih pomanjkljivosti ali spolne usmerjenosti, se kaznuje z zaporom do dveh let.« (Kazenski zakonik Republike Slovenije 2008)

⁹⁰ Svoboda govora je z svobodo tiska med drugim zaščiten v 69. členu Ustave Republike Slovenije (1991) in pa v 19. členu Splošne deklaracije človekovih pravic (1948). Člena državi ne dovoljujeta kazenskopravnega sankcioniranja izražanja podpore uporabi nasilja. Izjema so primeri, v katerih bi takšno ravnanje pomenilo neposredno ščuvanje k nasilju ali pa bi bilo usmerjeno proti družbeno deprivilegiranim skupinam. (Židanik 2013, 17)

Rovšek (2012, 36) sicer izpostavi, da zaradi zapisanih ali izrečenih besed ne bi smel biti zaprt nihče, saj to iz govorcev naredi še večje junake. Učinkovito omejevanje je po njem možno le v kombinaciji preventive in kaznovanja skrajnih primerov ter z ostrim odzivom politike in mnenjskih voditeljev na posamezne primere, še posebej kadar sta sovražnost in nestrpnost usmerjena proti posameznim manjšinam v družbi.⁹¹ »Družba tudi s kaznovalnim pravom in kaznovalno politiko sporoča, kaj je **družbeno sprejemljivo** in kaj ne.« (ibid.) Weinman meni, da moramo preusmeriti pozornost s povzročene škode na prepoznavanje in odstranjevanje pogojev, ki to škodo sploh omogočajo. (Weinman 2006)

5.3 SOVRAŽNI GOVOR vs. SVOBODA GOVOR

Pravico svobode govora se ob omenjanju sovražnega govora pogosto izpostavlja zaradi dileme, ali zajema tudi tiste ideje in mnenja, ki so v nasprotju z ideološkim izhodiščem demokracije in človekovih pravic, ki to svobodo govora zagotavljajo.⁹² (Kovačič 2001, 179) S problematičnostjo te ločnice se srečujeta tudi Evropska komisija za človekove pravice in Evropsko sodišče za človekove pravice (v nadaljevanju ESČP). Slednja pri svojem odločanju sledita določilom Evropske konvencije o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah (v nadaljevanju EKČP), odločitve obeh organov pa so ključnega pomena, saj določajo smernice za obravnavanje nestrpnosti v vseh članicah Sveta Evrope. (ibid.) Konkreten primer razzsodbe ESČP v primeru sovražnega govora si bomo pogledali nekoliko kasneje, prej si pa pogledjmo kje so tiste **problematične točke, okoli katerih se zagovorniki⁹³ in nasprotniki⁹⁴ omejevanja sovražnega govora razhajajo.** (povzeto po Leskošek 2005, 92–93)

⁹¹ Za omejevanje sovražnega govora v Sloveniji si med drugim prizadeva tudi organizacija Spletno oko. Gre za spletno točko, na kateri lahko vsakdo anonimno prijavi primere otroške pornografije ali sovražnega govora na spletu. (Spletno oko; Rovšek 2011, 24)

⁹² »Kadar prepovedovanje in kaznovanje zadeva vsebino izražanja, je z vidika ustavnega prava sporno najmanj toliko, da zasluži in terjaja analitično pozornost, teoretično doslednost, pravno-politično previdnost, predvsem pa utemeljitve, ki prepričljivo uporabljajo temeljna pravila in načela o svobodi izražanja, izoblikovana v okviru ustavnopravne teorije, doktrine in sodne prakse. V Sloveniji tega primanjkuje.« (Teršek 2009, 28)

⁹³ Zagovorniki (Leskošek v to kategorijo šteje S. Walkerja in R. Salecl, na katerih dela se tudi nanaša) med drugimi opozarjajo, da se zahteve po omejevanju sovražnega govora ne nanašajo na uporabo politične korektnosti, ampak na prevzemanje odgovornosti za izrečeno. Dejstvo je tudi, da je svoboda govora na nek način vedno omejena. »Učinkoviteje so varovani simboli in »država«, potem bogati, ugledni ljudje in nosilci moči, nezavarovani so pa tisti, ki so tarče diskriminacij. V tem smislu je dilema o svobodi govora lažna, saj zakonodaja tudi v ZDA omejuje govor.« (Leskošek 2005, 91)

1. Nasprotniki omejevanja trdijo, da je sovraštvo kot posledica brezposelnosti, revščine in pomanjkanja izobrazbe značilno le za **nižje sloje prebivalstva**. Zagovorniki temu nasprotujejo in trdijo, da sovraštvo **širijo tisti, katerih beseda nekaj velja**, z dostopom do javnosti, do medijev. In to niso brezposelni, revni in neizobraženi.
2. Nasprotniki omejevanja menijo, da je sovraštvo »naravno«, saj je **produkt nemoči in ogroženosti**. Če bi omejevali sovražni govor, bi dejansko omejevali ta čustva. Zagovorniki: ne gre za individualno izražanje čustev ogroženih, temveč za ideje in stališča tistih, ki družbeno moč imajo. »Občutki ogroženosti so **spodbujeni namerno** s širjenjem predsodkov in sovraštva.« (ibid., 92)
3. Nasprotniki: **prepoved besed zakriva skrite misli in čustva** in jih tako celo intenzivira. Če se teh čustev ne da izraziti, pride do frustracij, ki lahko privedejo še do hujših oblik nasilja. Zagovorniki temu nasprotujejo. Sovražni govor **nima namena odpirati razprav, ampak jih končati**. Je uporaba moči za podrejanje drugih, kar je značilnost tudi drugih oblik nasilja. Ljudje se vedno lahko pogovarjajo o svojih predsodkih in stereotipih, nimajo pa pravice diskriminirati. »Omejevanje sovražnega govora je v resnici razmejevanje med prav in narobe – v tem pogledu je **ustvarjanje družbene norme**. Ne gre torej za ustvarjanje tišine, temveč za jasno sporočilo, da sovražni govor nima legitimnosti, ta norma pa se uči podobno kot druge.« (ibid., 92)
4. Nasprotniki trdijo, da ima sovražni govor pomembno družbeno funkcijo, saj nakazuje, da je **v družbi nekaj narobe**. Prepoved bi tovrstne refleksije

⁹⁴ Tako Smith (1995, 259) trdi, da je sovraštvo manifestacija strahu, ki ga ustvarjajo »ekonomska negotovost, relativna statusna prikrajšanost, pomanjkanje izobrazbe, občutki nemoči, spolna negotovost ali bolj splošno – vsi občutki, ki pri nekemu povzročajo nelagodje.« (ibid.) Zagovornike regulacije skrbi izražanja teh občutkov s tem, da se preusmerijo na »druge«. Smith pravi, da četudi bi bila ta pravila ustavna, ne bi bila učinkovita. Prepoved besed še vedno ne spremeni dejanskih misli in strahov, kajti sovraštvo ne izraža »nepredstavljivo, temveč zgolj nerazumsko.« (ibid.)

onemogočila. Zagovorniki: sovražni govor **ni prostor refleksij, temveč ustvarjanja realnosti**. »Gre za podcenjevanje moči besede. Da bi eni lahko reflektirali, morajo drugi nositi posledice.« (ibid., 93)

5. Nasprotniki omejitve vidijo v sovražnem govoru mogočo temo izobraževanja za odgovorno državljanstvo. Prepovedi naj bi bile poenostavljeni odgovori, čustvena dejanja in ne toliko racionalno in argumentirano **soočanje z vsebino**, ki je označena kot nezaželena. Zagovorniki: predpostavki o možnostih za reflektirano učenje in dialog sta povsem zgrešeni. Zatirane skupine **nimajo družbene moči**, da bi se uprle in da bi bil njihov glas slišan. »Zagovor svobode govora ni nič bolj racionalen, ker ignorira trpljenje ljudi in zahteve po omejitvi niso nič bolj subjektivne, ker to trpljenje razumejo.« (ibid., 93)

Mill pravi, da je svoboda absolutna, kadar gre za posameznika samega, a kljub temu **omejena**, če ta posega v svobodo drugega. »Družba lahko – in to v pomembnejših primerih absolutno mora storiti – z negodovanjem ali, če je potrebno, z dejavnim vpletanjem brzda vsa tista dejanja, s katerimi kdo brez opravičljivega razloga škodi drugim ljudem. Svoboda posameznika mora biti toliko omejena, da ta ni v nadlogo drugim ljudem.«⁹⁵ (Mill 2003, 191)

Kot je med drugim razvidno iz primerjave zagovornikov za in proti upoštevanju svobode govora tudi v primeru sovražnega govora, je primerjalno **Evropa** bolj občutljiva za izražanje nestrpnosti in sovraštva kot ZDA zaradi svoje tragične preteklosti, ko je spodbujanje sovraštva do posameznih družbenih manjšin vodilo do fizičnega nasilja in celo vojn. Poduk, da od diskriminacijskih praks do dejanskega nasilja ni daleč. (Rovšek 2012, 36)

⁹⁵ Salecl (1995, 71–73) si vprašanje postavi drugače: koliko je pri svojem sovražnem govoru dejansko **govorec suveren**? Govorec sicer deluje kot izvor izjave, toda dejansko se ga je k uporabi sovražnega govora (ta je del njegovega diskurzivnega okolja, del mišljenja in navad skupine v kateri živi) spodbudilo. Ker se ne more na zagovor poklicati na primer zgodovino kot tako, se subjekt proizvede kot nadomestilo. Kljub strinjanju, da je subjekt določen z družbeno strukturo in da se v primeru sovražnega govora samo »citira« iz zgodovine določenega sovražnega diskurza, je vendarle odločitev, da spregovori, subjektova. »Čprav besede subjektu nenehno uhajajo, in zato reče največ med vrsticami in v lapsusih, subjekt ne more uiti odgovornosti, pa četudi je ta odgovornost vezana na golo dejstvo, da je govoreči subjekt.« (ibid., 79)

Svobodo govora v Evropi zagotavlja vrsta dokumentov, med drugim 10. člen EKČP.⁹⁶ Kljub temu, da se v Evropi svoboda govora enako ceni kot v ZDA, pozna Evropa na podlagi EKČP tudi omejitve. Te so podprte z rabsodbami Evropske komisije za človekove pravice in ESČP.⁹⁷ (Rovšek 2011, 24; Kovačič v Leskošek 2005, 85) »Sovražni govor je Komisija večkrat označila kot obliko izražanja, ki je v nasprotju s temeljnimi idejnimi izhodišči konvencije in predstavlja grožnjo demokratični družbi.« (Leskošek 2005, 86)

5.4 ŽRTVE

Leskošek (2005, 81) **posledice** sovražnega govora za njegove žrtve opiše na naslednji način. »Besede, katerih namen je poniževati, razčlovečiti, odvzeti dostojanstvo, postaviti v podrejen položaj, nekoga prikazati kot nečloveka, tretjerazredno necivilizirano bitje, vplivajo na to, kakšen položaj bodo imeli ti ljudje v družbi. [...] Z lahkoto izrečena beseda ima učinek na vsakdanje življenje konkretnega človeka. Od lahkotno izrečenih besed je odvisen življenjski potek ljudi.«⁹⁸ (ibid.)

⁹⁶ Ta varuje tudi informacije in ideje, ki žalijo ali pretresejo družbo ali njene prebivalce. Pri tem pa je potrebno upoštevati konkretne primere, v katerih je bil sovražni govor uporabljen. ESČP je te pogoje največkrat upoštevalo v razpravah o družbeno pomembnih vprašanjih, kadar je šlo večinoma za pisanje novinarjev ali drugih piscev. (Rovšek 2011, 24)

⁹⁷ Med prelomne odločitve ESČP sodi sodba v primeru Vejdeland in drugi proti Švedski, z dne 9. februarja 2012, ko je ESČP izreklo svojo prvo in do sedaj edino obsodbo sovražnega govora v primeru spolne orientacije. Obsojeni so po šoli delili letake, v katerih so homoseksualnost razglašali za »sprevrženo spolno nagnjenje«, ki ima »moralno uničujoč učinek na vsebino družbe« in je odgovorna za širitev AIDS-a in HIV-a. Sodišče je ugotovilo, da so njihove izjave na letakih vsebovale resne predsodkovne obtožbe tudi, če niso bile neposreden poziv k dejanjem sovraštva. Zaključilo je, da švedske oblasti niso posegle v pravico svobode do govora s tem, ko so obtožene obsodili za spodbujanje sovraštva in nestrpnosti na podlagi nacionalne, etnične, verske pripadnosti in drugih osebnih okoliščin. Posredovanje oblasti je bilo po njihovem mnenju nujno za demokratično družbo, za zaščito ugleda in pravic ostalih. Žalitev in obrekovanja posameznih družbenih skupin naj bi za javno oblast zadostovali za postavitev prednosti boja proti sovražnem govoru pred svobodo izražanja. Kot lahko beremo v ločenih mnenjih nekaterih izmed sodnikov, so ti izpostavili, da se ta pristop razlikuje od ameriškega, kjer je sovražni govor zaščiten, dokler ne vodi v neposredno nasilje, kar za njih predstavlja previsok prag kaznivosti, ki si ga Evropa ne more privoščiti. (Rovšek 2012; Evropsko sodišče za človekove pravice 2012)

⁹⁸ »Romi na primer težko najdejo zaposlitev, ker so delodajalci prepričani o njihovi tatinski in leni naravi; ženske težko vstopajo v politiko, ker jih javnost razume predvsem kot gospodinje in matere; hendikepirani težko vstopajo v izobraževanje, ker so označeni za intelektualno manj razvite, in istospolno usmerjeni težko dobijo zaposlitev kot vzgojitelji ali učitelji, ker jih razumejo kot nemoralne in izprijene.« (Leskošek 2005, 81)

Salecl (1995, 75–78) pravi, da gre za **dve vrsti odgovora** oz. reakciji, ki jih želi govorec sovražnega govora (napadalec) dobiti od napadenega. Prva je prisiliti ga k preispraševanju lastne identitete in vzbuditi mu občutek manjvrednosti. Pod drugo pa si želi napadalec od napadenega subjekta doseči predvsem potrditev svoje lastne, torej napadalčeve, identitete. S tem, ko je napadeni prizadet postavi govorca v položaj avtoritete. Govorcu torej prizna, da ga je zmožen raniti. Izjavljalec potrebuje to potrjeno podobo avtoritete, da se vidi v vsečni obliki in potrdi svojo identiteto. Ko je žrtev resnično ranjena in prizadeta, napada ne more takoj reflektirati in nanj racionalno odgovoriti. Lahko se odzove zgolj z molkom, šokom ali povratnim nasiljem. V ZDA tovrstni verbalni napad imenujejo »**fighting words**«, nasilne besede, ki so izrečene »brez razorožujočega nasmeha«, verbalni napad, za katerega predpostavljamo, da bi lahko izzval nasilno reakcijo naslovnika oz. žrtve.

5.5 SOVRAŠTVO

Kirk Whillock in Slayden (1995, ix) predstavita, da ima uporaba sovraštva v družbah in med njimi določen namen. Ideji, da je sovraštvo zgolj skrajna oblika izražanja v času kulturnih trenj, nasprotujeta. Takšna predpostavka zanemarja njegovo vlogo v vsakdanjosti in podpira udobno miselnost, da je sovraštvo patološka praksa »drugih«. Sovraštvo je namreč sestavni del družbe, ki znotraj javnih in zasebnih diskurzov opravlja številne funkcije. Preko teh diskurzov družba komentira in odkriva sebe. (ibid.) Torej je sovraštvo **del človeške kulture** in ne zgolj njen tujek, ki služi kot orodje za konstrukcijo identitete in zavzetje moči. (ibid., xiii) Retoriki to dejstvo namensko uporabljajo za **doseganje zmage**. Z njim namreč izkazujejo moč, ki je sicer retorična, pa vendarle po svojem poskusu prevlade primerljiva s fizično. (ibid., xii).

Kot smo že prikazali v prvem poglavju, ljudje uporabljamo stereotipe ali klasifikacijske sheme na dnevni bazi. V primeru sovraštva **stereotipiziranje** poskrbi za individualnosti znotraj celih skupin ljudi in tako izpostavljanje razlik na način, ki lahko vodi k strahu in odtujenosti. Za doseganje uspeha se sovraštvo na podlagi generičnih opisov in definicij objektivizira. Po navadi vsebuje dobeseden ali visoko simboličen objekt, na katerega se občinstvo osredotoča. Vse to z namenom doseganja **polarizacije**, ki zagotavlja

organizacijo nasprotovanja, stabiliziranje podpore in usmeritev vseh sredstev proti »končni rešitvi«. Polarizacija namreč pripravi občinstvo na zanikanje trditev nasprotnikov. Tako vsaka kultura in vsaka skupina (ne glede na njen dominantni ali podrejeni status) uporablja sovražni govor za **vzpostavitev notranjih in zunanjih skupin**.⁹⁹ (ibid., xiii)

Vzpostavi se polarizacija na »nas« in »njih«.¹⁰⁰ Takšna polarizacija nastopi vsakič, ko se ljudje navadijo udobja sebi podobnih in se izolirajo od tistih, ki so različni ter pričnejo graditi prepreke za vzdrževanje »spodobne« družbene distance od imenovanih »zunanjih« skupin. Tovrstno **samo-polariziranje** ustvarja pogoje, zrele za sovražne retorike in njihovo vsaditev stereotipov.¹⁰¹ (Kirk Whillock 1995, 33–35) Samo-izolirane skupine pričnejo, zavoľo ohranitve družbenega reda, oblikovati razloge, s katerimi opravičujejo svoje obnašanje. Pa vendar nič od naštetega ne postane nevarno, dokler skupine niso prisiljene v tekmo ali dokler ne nastanejo okoliščine, v katerih ena skupina lahko pridobi moč ali celo prevlado nad drugo. (Brehm in Brehm v Kirk Whillock 1995, 34) Če proces ni zaustavljen, se lahko občutki sovražnosti med skupinami razvijejo. Vedenje posameznikov postane simbolično obnašanje celotnega razreda ljudi. »Ko je enkrat izzvano, prične sovraštvo samo sebe reproducirati.« (Ellul v ibid., 34)

V tem procesu igrajo seveda pomembno vlogo tudi **mediji**. In ekstremisti so tisti, ki prejmejo največ medijske pozornosti. Zgodi se polarizacija med tistimi, ki se zavoľo doseganja uspeha ne bodo zaustavili pred ničemer in tistimi, ki se želijo lotiti kontroverznosti na bolj zmeren način. (Muir 1995, 189) S priznavanjem, da je sovraštvo naturalizirano in da najde ekstremne kot tudi subtilne načine, da pride do izraza, omogočimo pogoje za temeljito raziskavo njegove uporabe znotraj družb in prepoznamo, da je kulturno vezano in uspešno, če ne celo nujno. (Kirk Whillock in Slayden 1995, xiii)

⁹⁹ O polarizaciji smo govorili tudi v prvem poglavju.

¹⁰⁰ Kako se to dosega znotraj diskurza, glej poglavje o diskurzu.

¹⁰¹ Tukaj mogoče leži pojasnilo, zakaj so bile mnoge študije sovraštva povezane s propagando. Če namreč propagando natančneje pogledamo, ugotovimo, da imajo v tej kontrolirani komunikaciji retoriki pogosto moč fizično izolirati ljudi od predmeta njihove sovražnosti. Na primer z izolacijo Židov v gete je Hitler uspel zmanjšati priložnosti nasprotnikov za ovržbo stereotipov, ki jih je ponujal. Židje so tako postali izolirana skupina brez obraza. (Kirk Whillock 1995, 35)

Pri tem pa Lešnik (2010, 303) opozarja, da je prav **govor** tisti medij, »ki poveže male, neuresničene serijske morilce v veliko morilsko silo. Lovi nas na naše lastne sovražne vzgibe, ki jih nikoli ne zmanjka, in nam sugerira, da »mogoče pa je kaj na tem«. V situaciji, ki vsebuje vidik zadovoljitve, kritičnost odpove.«¹⁰² (ibid.) Količina in način uporabe čustev pri ustnem izražanju pa sta tisti mejnik, ki loči **argumentacijo in retoriko**. Prva vlogo čustev minimalizira. Njen cilj je odkriti resnico. Druga, vsaj tista slaba, vlogo čustev maksimira. Njen cilj pa je prepričati. (Gartner 2009, 60) In ravno zadnjemu po Kirk Whillock služi sovražni govor, ki ga opredeli kot »stratagem« s katerim retorik dosega štiri cilje: podžiganje čustev občinstva, očrnitev določenih »zunanjih« skupin, povzročitev stalne in nepopravljive škode ter doseganje zmage.¹⁰³ (Kirk Whillock 1995, 35) Za Lešnika (2010, 299) je nanašanje na razmerje moči in oblasti tisto, kar sovražni govor kljub temu, da nima vedno političnega konteksta, vedno opredeljuje za **politično delo**.¹⁰⁴

5.6 RAZREDNO VPRAŠANJE

Leskošek (2005, 94) opozarja, da je sovražni govor najbolj nevaren, ko prihaja **iz centrov moči** kot so parlament, politične stranke, vlade, cerkev ali univerze. Ti namreč urejajo vsakdanje življenje in določajo pravice ter možnosti ljudi. »Nevarno je, ko postane sovražni govor **orodje ali pa celo strategija** za pridobivanje in utrjevanje oblasti. Govor proti neki skupini legitimira dejanja proti tej skupini. Dejanja niso le fizični napadi na skupnostni ravni, temveč postanejo del delovanja institucij.« (ibid.) Oblast ima od sovražnega govora več dobičkov: »oblast samo, konsenz za zmanjševanje socialnih

¹⁰² Zato je za Lešnika (2010, 299) sovražni govor najprej in predvsem orožje uničenja. »Je kot uvertura v genociden projekt, ki je lahko potem pripeljan do finala ali pa ne. Sovražnemu govoru ni mogoče razumno ugovarjati in včasih prevzame množice.«

¹⁰³ Razmišljanje avtorice bom natančneje predstavila v svojem empiričnem delu saj se bom nanj tudi nanašala.

¹⁰⁴ To se odraža tako po njegovi vsebini, »ko udriha po kakšnem objektu, kakor s tem, da ustvarja politično skupino, ki v njem po poti identifikacije »najde kakšno zadovoljitev zase«. Moč ali oblast je tu dosežek že sama po sebi, ker prinese sadistično zadovoljitev.« (Lešnik 2010, 299) Slednje pa nam tudi pokaže, da sovražni govor ni politično delo po nekem drugem kriteriju. Namreč subjekt, ki sovražni govor izreka, se ob njegovem izrekanju »izprazni« in tako docela sledi načelu ugodja. Ta takojšnja zadovoljitev pa ga postavi v nasprotje s politiko, ki je temeljni zglede prevlade Freudovega načela realnosti, za katerega je značilno odrekanje takojšnje zadovoljitve z obljubo poznejše. (ibid., 299–300)

pravic in razdvojeno družbo, ki se ni sposobna upreti.«¹⁰⁵ (ibid.) Zato zahtev po obravnavi sovražnega govora kot nasilnega dejanja, ni mogoče jemati kot omejevanje svobode govora ali pa uvajanje politično korektnega govora. »Izhodišče zahtev je **razumevanje svobode same**.« (ibid.)

Tako Leskošek (2005, 93) poudari, da gre pri razpravah o sovražnem govoru v več pogledih za **razredno vprašanje**. Njegova uporaba se namreč predpisuje predvsem ljudem z dna družbene lestvice (neizobraženim, brezposelnim, priseljencem, proizvodnim delavcem in članom drugih marginalnih skupin). »Na ta sloj se očitno vežejo prepričanja o barbarskosti, nekulturnosti, skrajno poenostavljenem razumevanju sveta, zato se mu zlahka pripiše še družbeno zlo. Včasih so se mu pripisovale tudi druge oblike nasilja, kot je fizično, spolno ali družinsko, ki naj bi se navezovalo predvsem na alkoholizem.« (ibid.) Te skupine, ki se jim sovražni govor namreč najpogosteje pripisuje (vključno z ljudmi z margine: priseljenci, muslimani, brezposelnimi, temnopolti, ...), so sicer tudi njegove najpogostejše tarče. Tako se zgodi nekaj, čemur bi lahko dejali »**hierarhični obrat**«. Podrejene se namreč postavi odgovorne za dejanja nadrejenih. S sovražnim govorom se namreč skuša doseči in ohraniti družbena in politična moč. S tem, ko se sovražnega govora ne preganja, se dejansko odreka zaščita najranljivejšim v družbi. Njihova ranljiva pozicija in utišanje pa sta v interesu kapitala in sta mu kot takšna na voljo za izkoriščanje.¹⁰⁶ (ibid., 94) Za slednje je odgovoren vsak, ki neko skupino ponižuje in razčloveči. Zato je sovražni govor **vedno v službi kapitala**. »Nič čudnega ni, da je neoliberalizem v Sloveniji na pohodu ravno v času, ko je sovražni govor postal že del normalnosti, vsakdanjosti in njegova stopnja legitimnosti takšna, da postaja tarča napadov vsak, ki se zavzema za človekove pravice in pri tem poudarja pravice manjšin.« (ibid., 94)

¹⁰⁵ Kot primer navede zmanjševanja pravic Romom. Če se utrdi prepričanje, da so Romi zaradi prejemanja denarnih dodatkov izkoriščevalci večinskega prebivalstva in se jim nato odrečejo pravice, jih bo to potisnilo v še slabši položaj. In takšna poteza bo vplivala tudi na ostale prejemnike denarnih dodatkov in ne samo Rome kar se danes dejansko tudi dogaja. (Leskošek 2005, 94)

¹⁰⁶ Del sovražnega govora do njih je tudi sovražni govor do sindikatov kot zadnjih branilcev kolektivnih pravic. (Leskošek 2005, 95)

Leskošek torej vidi težavo v **ideologiji**, ki je po Althusseru (2000, 89–90) predvsem predstava ljudi o njihovem razmerju do eksistenčnih razmer in ne »predstava« njihovih realnih eksistenčnih razmer. To razmerje je za Althusserja v središču vsake ideološke, torej imaginarne predstave realnega sveta. »V ideologiji potemtakem ni predstavljen sistem realnih razmerij, ki vladajo nad eksistenco individuumov, pač pa imaginarno razmerje teh individuumov do realnih razmerij, v katerih živijo.« (ibid., 90) Eden od načinov prepričevanja v pravilnost lastne »predstave« teh razmerij nam predstavi Žižek (2007).

Ničto točko današnje politike tvorita depolitizirana ekspertna administracija in koordinacija interesov; edini način, kako v to polje vpeljati strast, kako ljudi aktivno mobilizirati, je **strah**. [...] Ta strah je v najelementarnejši obliki strah pred Bližnjikom. Današnje liberalno tolerantno držo napram drugosti opredeljujeta dve temi: spoštovanje Drugosti, odprtost zanjo, *in* obsesivni strah pred nadlegovanjem – skratka, Drugi je čisto v redu, če njegova prezenca ni vsiljiva, če Drugi ni zares Drugi ... (Žižek 2007, 41–42)

Takšen odnos do Drugega, ki pripomore k zmanjševanju »njegovih« socialnih pravic, se odraža tudi skozi sovražni govor. In ravno razbitje konsenza o socialni državi je tisto, kar po Leskošek (2005, 93) omogoča delovanje **neoliberalnih politik**.

Socialna država predpostavlja močno regulacijsko vlogo države, ki skrbi za to, da so pravice uresničljive in postavlja meje dostojnega preživetja vseh. To vsekakor ni okolje neoliberalnih politik, ki težijo po minimiziranju regulacijske vloge države, zato promovirajo individualno odgovornost vsakega posameznika za lastno preživetje, ki naj bi bilo odvisno le od osebnih odločitev posameznika. Neoliberalna politika zato potrebuje rasistično okolje, da bi lahko uspevala. Ustreza ji razločevalska politika, ki temelji na prepričanju, da si nekateri ljudje ne zaslužijo ne pravic in ne javnega glasu. V tem smislu nudi sedanje stanje na Slovenskem ugodna tla za uresničevanje načrta ustvarjanja novega svetovnega družbenega reda.¹⁰⁷ (ibid.)

6 HOMOFBIJA

¹⁰⁷ Slednje lahko povežemo z tezo o pravičnemu svetu po Jostu in Banajiju (v Ule 2005, 29–30) iz poglavja o predsodkih.

»Preiskovati naš odnos do homoseksualnosti pomeni, da si bolj želimo svet, v katerem so ti odnosi možni, kot preprosto spolni odnos z osebo istega spola, pa četudi je to pomembno.« (Foucault 2008, 249)

6.1 OPREDELITEV IN FUNKCIJA

S pojmom **homofobija** označujemo »različne oblike splošnega političnega, družbenega, moralnega, osebnega nestrinjanja s homoseksualnostjo kot tako. Termin vključuje tako obsojanje, odpor, nestrinjanje, nasilje kot tudi omalovaževanje, obsojanje in diskriminacijo istospolno usmerjenih posameznikov in posameznic.« (Kuhar 2011, 21) V prvi vrsti gre za bojazen, da bi bil (homofobični) posameznik prepoznan kot del *Drugega*.¹⁰⁸ (ibid., 23) S seksualnostjo je namreč povezan tudi sram, za katerega se zdi, da odigra ključno vlogo. (ibid., 18) Zakaj je temu tako, si lahko pojasnimo z razmišljanjem Nancy Chodorow (v ibid., 24), ki meni, da so najgloblji in najbolj nasilni deli predsodkov tako rekoč nezavedni in vedno **telesni in seksualni**.

V najbolj grozovitih pogromih Judov, v linčanju temnopoltih in posilstvih žensk namreč izstopata prav seksualna in telesna raven nasilja, seksualni in telesni imaginarij. Ob tem je zanimivo omeniti, da so bile različne skupine kot so Judje, temnopolti in homoseksualci v zgodovini označeni z istim medicinskim/psihiatričnim diskurzivnim aparatom fizične in duševne bolezni, ki se danes v popularnem diskurzu ohranja predvsem v povezavi s homoseksualci (čeprav je Ameriško psihiatrično združenje homoseksualnost črtalo s seznama bolezni že leta 1973, Svetovna zdravstvena organizacija pa 1991).« (ibid.)

Pa vendar je v družboslovju prevladovalo stališče, da se psihološko postavljena paradigma osredotoča predvsem na posameznika in ne upošteva **strukturne narave sovraštva** do homoseksualnosti. Ne gre torej zgolj za nekakšen konflikt znotraj posameznika, temveč za značilnost mehanizmov družbene reprodukcije, ki homoseksualnost konstituira kot »škodljivo identiteto«. Ti mehanizmi poskrbijo za nastanek družbenih in kulturnih konfliktov vsakič, ko ima manjšina, ki to identiteto

¹⁰⁸ V kontekstu moške bolečine, ki je posledica strahu, da ne ustreza dovolj hegemonski predstavi moškosti, **homofobija** predstavlja strah pred tem, da bi kot »ne dovolj moški« bil označen za homoseksualca. (Kuhar 2011, 18)

uteleša, nekakšne zahteve.¹⁰⁹ (Kuhar 2011, 11) Za konstitucijo homofoba se torej skrivajo **strukturno, ekonomsko, institucionalno nasilje in represija**. Po Kitzingerju (v Kuhar 2011, 31) je psihologija s preusmeritvijo obolenja s homoseksualca na homofoba vprašanje preprosto prestavila iz politične v zasebno areno,¹¹⁰ premik, s katerim se je grožnja homofobije predstavila kot mnogo manjša od dejanske. Mnenju Kitzingerja, da obravnava homofobije kot individualnega pojava postavi širše družbene implikacije v ozadje, se pridružujeta tudi Rothblum in Blum (v Kuhar 2011, 31). Zanju je sicer bolj smiselno govoriti o »heteroseksizmu« kot obliki diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti.

6.2 HETERONORMATIVNOST

Kuhar (2011, 33) opredeli **heteroseksualnost** kot institucionalizirano in posebno obliko prakse in odnosov; kategorijo, ki se kaže kot naravna, fiksna, stabilna in predvsem univerzalna. Heteroseksualnost kot institucija torej ne organizira zgolj področje seksualnosti, pač pa so z njo prežete vse samoumevne norme v družbi. Ali kot pojasni Rener (v Švab in Kuhar 2005, 9):

Heteroseksualnost, ali bolje heteroseksualna normativnost, je vseprisotna in – paradoksalno! – nevidna prav zato, ker se nenehno, vsakodnevno uprizarja. [...] Samoumevnost kake družbene norme postane razvidna šele tedaj in tistim, ki jo kršijo ali so obtoženi, da jo kršijo. Zato vsak napad na lezbijke in geje na ulici, pa naj gre zgolj za pogled, gesto ali besedo, to ulico reproducira kot seksualizirano, natančneje, kot heteroseksualizirano, se pravi, kot nasilno in sovražno do vsega, kar domnevno ogroža samoumevno »nevidnost«.

¹⁰⁹ Charles W. Baird (v Kuhar 2011, 22) ugotavlja, da ima homofobija neverjetno moč **prilagajanja kontekstu** dane situacije. O homofobiji torej lahko govorimo v različnih kontekstih, na primer v povezavi z nacionalizmom, ksenofobijo, rasizmom ..., pa vendar je ta v osnovi vedno povezana s telesom in seksualnostjo. (ibid., 18)

¹¹⁰ Tako Wickberg (v Kuhar 2011, 31) ugotavlja, da je homofobična oseba pravzaprav ena od inkarnacij Adornove avtoritarne osebe, saj je vrsta raziskav v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja pokazala visoko korelacijo med homofobijo in avtoritarnostjo. Za obe so namreč značilni neracionalni strah pred drugačnostjo, ozkosrčna in fanatična stališča ter stremljenje k tradiciji. Zato je za Wickberga homofob zgolj »zadnja inkarnacija demona, ki ga liberalizem z veseljem sovraži.« (ibid.)

Za Kuharja (2011, 33) gre heteronormativnost razumeti **kot obliko dominantnega diskurza** v družbi.¹¹¹ Kot dokaz k takšnemu razmišljanju gre šteti tudi ugotovitev Renerjeve (2005, 10), da se heteronormativnost vzpostavlja z represijo in nasiljem. »Če bi bila zares samoumevna, normalna in naravna, zakaj potem potrebuje tako količino nasilja, da se lahko reproducira? Zakaj mora tako zelo »delati na sebi«, se nenehno uprizarjati in potrjevati, če pa je samoumevna?«¹¹² (ibid.)

Če torej heteronormativnost obravnavamo kod dominantni diskurz, se nam takoj postavi vprašanje, kako je do njegove nadvlade prišlo? Odgovor lahko poiščemo v Foucaultovi Zgodovini seksualnosti (2010), v kateri avtor skuša ugotoviti, kako je seksualnost konstruirana kot objektiv vednosti, ne le kot osebna »lastnost«, ampak kot **diskurzivna praksa**. Vednost je namreč po njem vedno rezultat in podstat trenutnih ideologij ter oblastnih razmerij in zato nikoli nekaj nevtralnega. (v Kuhar in Sobočan 2010, 277) Kot sramotna ali zatrta resnica človekove izkušnje je seksualnost postala s krščanstvom. (v Zavrl 2010, 26)

Za pravi pregon vseh oblik seksualnosti, ki niso bile v funkciji razmnoževanja, je poskrbela predvsem **viktorijanska etika**, ki je botrovala nastanku takšne morale. V tej dobi lova na obrobne seksualnosti, na »utelešenje izrojenosti« in »novo označevanje«

¹¹¹ Plahutnik (2003) ugotavlja, da so »diskurzi seksualnosti podvrženi stalni (re)konstrukciji na strukturalnem nivoju, ki so osnovani na interesih, katerim služijo.« (ibid., 62) Tako sta v primeru političnih znanosti Krouwel in Duyvendak (v ibid., 52) izpostavila kot eden izmed vzrokov za prezrtost lezbičnih in gejevskih vprašanj »začetno institucionalno osredotočenje področja politologije na funkcijo in obliko ustav, parlamentov, sodišč in drugih političnih organizacij.« (ibid.) In ker naj bi spolna usmerjenost in aktivnost imeli zelo malo ali pa nič opraviti s političnimi procesi in strukturami, je bilo vprašanje homoseksualnosti (kot tudi seksualnosti) manj ali več odsotno iz političnih znanostih vse do 70-ih let 20. Stoletja. (ibid., 53)

¹¹² Po raziskavi Agencije EU za temeljne pravice (European Union Agency for Fundamental Rights – FRA) je v Sloveniji vsaj eno obliko diskriminacije ali nadlegovanja zaradi svoje spolne usmerjenosti ali identitete potrdilo 53% vprašanih, kar je nad evropskim povprečjem (47%). 16% respondentk in respondentov je potrdilo, da so v zadnjem letu pred anketo doživeli diskriminacijo pri iskanju zaposlitve ali na delovnem mestu, 67% pa jih je odgovorilo, da so med šolanjem pred 18 letom svojo spolno usmerjenost in identiteto pogosto ali vedno skrivali. Zanimiv rezultat je izkazalo vprašanje, koliko je razširjeno držanje rok parov v matični državi v primeru, da gre za heteroseksualen in v primeru, da gre za istospolni par. 67% vprašanih je menilo, da je držanje rok med slovenskimi heteroseksualnimi pari razširjeno, zgolj 1% vprašanih pa je menil, da to velja tudi za istospolne pare. Odgovori na to vprašanje ponazarjajo subverzijo heteronormativne matrice. Raziskava je tudi pokazala, da je v 14-ih od 17-ih držav, v katerih je izkušnja ene od oblik diskriminacije zaradi svoje spolne usmerjenosti in identitete potrdila manj kot polovica vprašanih, večina izjavila, da so žaljivi govori politikov do lgbt-oseb redki. Tako pri FRA ugotavljajo, da odprta podpora politikov daje lgbt-osebam večji občutek udobja, da živijo v skladu s svojo spolno usmerjenostjo in identiteto. (Agencija Evropske unije za temeljne pravice 2013)

posameznikov, se je označil tudi homoseksualec.¹¹³ (Foucault 2010, 44) S to označitvijo nastopijo tudi psihološka, psihiatrična in medicinska kategorija homoseksualnosti, vendar ne toliko na osnovi vrste seksualnih odnosov kot na podlagi določene seksualne občutljivosti, določenega načina v sebi preobrniti moško in žensko seksualnost, nekakšno »notranjo dvospolnost«, »hermafroditizem duše«. (ibid.) Vpliv te viktorijanske morale na odnos do homoseksualnosti je za Kuharja (2011, 35) čutiti še danes. Ta je namreč primarno še vedno definirana s seksualnostjo in seksualnimi perverzijami, v katere se steka višek seksualne energije. »In tu je skrito bistvo problema: medtem ko je heteroseksualno razmerje konstituirano kot družbeno, je homoseksualnost konstituirana kot primarno (ali izključno) seksualno razmerje.«¹¹⁴ (ibid.)

6.3 BOJ ZA PRAVICE ISTOSPOLNIH PAROV

6.3.1 POT DO UMESTITVE V PREDLOG DRUŽINSKEGA ZAKONIKA

Slovenija je homoseksualnost dekriminlizirala leta 1977. Neenakost oziroma diskriminacija zaradi spolne usmerjenosti pa je v prvi polovici osemdesetih postala politično relevantna tema. (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 284) Leta 1987 so pri sekciji ŠKUC-Magnus¹¹⁵ Skupščini Socialistične republike Slovenije (v nadaljevanju Skupščini SRS) poslali zahtevo po ustavnem zapisu, ki izrecno prepoveduje diskriminacijo zaradi spolne usmerjenosti. To zahtevo so leta 1988 pri sestavi svojega predloga upoštevali tudi

¹¹³ Za »rojstvo« označitve Foucault navaja Westphalov članek iz leta 1890 o »nasprotnih spolnih občutjih«. V nadaljevanju Foucault zapiše: »Homoseksualec 19. stoletja je postal **osebnost**: neka preteklost, zgodovina in otroštvo, značaj, način življenja; pa tudi morfologija, z indiskretno anatomijo in morda s skrivnostno fiziologijo. Nič na njem in v njem ne uhaja njegovi seksualnosti.« (Foucault 2010, 44)

¹¹⁴ **Družbeni spol**, ki je osnova za določitev seksualne orientacije in posledično identitete, se izpeljuje iz biološkega. Ta subverzija heteroseksualne matrice lahko vodi v občutja ogroženosti, ta pa v anksioznost, ki reagira s homofobijo. Tako raziskave o prirojeni homoseksualnosti blažijo strah pred tem, da nisi dovolj moški/ženska, ki je pribežališče homofobije. Ta biološko/genetski model je privlačen tudi za geje in lezbijke. Vzpostavlja namreč lažno upanje, da bo dejstvo prirojene homoseksualnosti odpravilo diskriminacijo, homofobijo, nestrpnost. »Vendar so pričakovanja zgrajena na napačnih temeljih; gen za homoseksualnost bi spremenil biološko razumevanje homoseksualnosti, ne pa nujno njene družbene vrednosti.« (Kuhar 2011, 39)

¹¹⁵ Forum za socializacijo in kulturo homoseksualnosti, formalno ustanovljen leta 1984.

pisci »pisateljske ustave«.¹¹⁶ V njo so izrecno zapisali, da so vsi ljudje pred zakonom enakopravni ne glede na spolno usmerjenost. A 27. septembra 1989 sprejeti amandmaji k Ustavi Republike Slovenije njihovega zapisa niso upoštevali, čeprav so na sprejem amandmajev zelo vplivala opozicijska gibanja v okviru Zbora za ustavo.¹¹⁷ (ibid., 285) Enakost pred zakonom zavoljo spolne usmerjenosti ni bila izrecno navedena niti v delovnem osnutku nove slovenske ustave (t. i. Demosove ustave). Ta je kasneje postal uradni osnutek Ustave SRS, ki so ga sestavili v koaliciji DEMOS.¹¹⁸ Pri ZSMS-LS, Zelenih Slovenije in skupščinski komisiji za žensko politiko so pri omenjeni navedbi vztrajali. Zahtevali so, da se jo umesti med osebne okoliščine, na podlagi katerih je diskriminacija prepovedana. Komisija SRS za ustavna vprašanja je njihove zahteve zavrnila. V obrazložitvi je zapisala, da med osebne okoliščine 14. člena ustave, ki opredeljuje enakost pred zakonom, sodi tudi npr. spolna usmerjenost. Tako je opredelila neenakost pred zakonom zaradi spolne usmerjenosti kot nedopustno.¹¹⁹ (ibid., 286).

Leta 1993 je bila predlagana »tehnična« rešitev, da se sintagmo »moški« in »ženska« v Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR) zamenja za »dve osebi« oziroma »osebi«.¹²⁰ Urad za žensko politiko je ta predlog podprl, sestavil delovno skupino in oktobra 1994 poslal uradni predlog Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ). Slednje se je odzvalo šele po predstavitvi predloga vladi. Predlog je zavrnilo z obrazložitvijo, da bi vprašanje izenačitve statusa istospolnih partnerskih zvez z

¹¹⁶ Časopis za kritiko znanosti je leta 1988 objavil Gradivo za novo slovensko ustavo, podpisalo ga je Društvo pisateljev Slovenije in Slovensko sociološko društvo (oznaka »pisateljska ustava«). (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 285)

¹¹⁷ Znotraj opozicijske koalicije sta se pričela krepiti nacionalizem in tradicionalizem. Tako se je prostor za pobude, ki so se zalagale za pravice nacionalnih, spolnih in seksualnih manjšin, tik pred volitvami leta 1990, pričel ožiti. Posluh za pobude ŠKUC-Magnus in ŠKUC LL so kljub temu ohranile in izrazile določene politične stranke znotraj svojih političnih programov (npr. ZSMS, ki se je preimenovala v ZSMS-LS in nato LDS oz. Liberalno demokracijo Slovenije). (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 286)

¹¹⁸ Delovni osnutek so objavili tik pred volitvami v SRS leta 1990. (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 286)

¹¹⁹ Sledil je Kazenski zakonik iz leta 1994, ki je v prvem odstavku 141. člena diskriminacijo zaradi spolne usmerjenosti izrecno prepovedal. Slednjo je prepovedal tudi Zakon o delovnih razmerjih iz leta 2004, ki je sledil direktivi Evropske unije, pogoja za vstop v EU. (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 286)

¹²⁰ Zakonodajca je namreč parterjema v istospolni zvezi odrekala pravice, ki izhajajo iz statusa zakonske zveze in se nanašajo na področja dedovanja, socialnega varstva, skrbi za otroke. Da bi ta razmerja urejal posebni zakon bi bilo smiselno le, če bi se ta odločilno razlikovala od različnospolnih. Na to predpostavko se opirajo zahteve po različni obravnavi, ki vodijo do neenakosti pravic. Na to so nedvoumno pokazale razprave o predlogih pravne ureditve istospolnih partnerstev po letu 2000. Posebni zakon torej pomeni, da se tiha diskriminacija dotlej nevidnih, spregledanih istospolnih zvez prelevi v zakonito diskriminacijo vidnih. (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 287)

različnospolnimi bilo potrebno umestiti v posebni zakon o registriranem partnerstvu in ne v kontekst ZZZDR.¹²¹ (ibid., 287–288)

Leta 1998 se je pripravil prvi predlog o registriranem partnerstvu. V delovni skupini je prevladalo mnenje, da veljavni ZZZDR ureja zakonsko zvezo zaradi zasnovanja družine na »naraven« način. Zato skupnost istospolnih partnerjev ne more ustvariti vseh tistih pravnih posledic, ki so tipične za zakonsko zvezo ter kot takšna ne more biti enako obravnavana.¹²² (ibid., 288) Leta 2001 se prične sestava predloga Zakona o istospolnih partnerstvih.¹²³ Ta naj bi urejal istospolna partnerska razmerja in jih izenačil z različnospolnimi, to je z izjemo vprašanj posvojitve otrok in istospolnih družin. Slednji področji so sestavljalci politično pragmatično izpustili, ker naj bi ogrožali sprejetje celotnega zakona, s čimer naj bi zagotovili priznanje vsaj nekaterih pravic.¹²⁴ (ibid., 290) Kljub temu je predlog zakona na poti do prvega branja v Državnem zboru (DZ) leta 2003 ustavila SLS, ki je bila takrat del vladne koalicije.¹²⁵ SLS je kasneje izstopila iz koalicije, leta 2004 pa je predlog zakona vložila v parlamentarni postopek. Prvo branje je predlog uspešno prestopal, drugega ni doživel. Na jesenskih volitvah je namreč zmagala SDS, ki je sestavila novo vlado, slednja pa predlog iz nadaljnjega postopka umaknila. Nekoliko

¹²¹ Svojega stališča na MDDSZ niso utemeljili, odgovorili niso niti na opozorilo Urada, da bi obravnava v posebnem zakonu pomenila ohranitev diskriminacije. Predlog za spremembo zakona se je tukaj ustavil, do leta 2009 (predlog Družinskega zakonika) pa je prevladovalo stališče o posebnem zakonu. (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 287–288)

¹²² Takšno sklicevanje na pravo je po mnenju Mencin Čeplakove in Kuharja »celo bolj ideološko in politično kot zahteva po enakem obravnavanju,« saj ZZZDR upošteva raznovrstnost družin (partnerjev različnega spola), pravic in dolžnosti zakoncev pa ne izpeljuje iz (biološkega) starševstva ali iz »naravne reproduktivne sposobnosti« njune zakonske zveze. Po ZZZDR spolna usmerjenost potencialnega posvojitelja oziroma posvojiteljice ni pomembna, saj se ta omogoča tudi samskim osebami, kot tudi ni zakona, ki bi odrekel materi ali očetu, če ta živi s partnerko oz. partnerjem istega spola, pravico do skrbništva. Pomembno je tudi, da ZZZDR ureja razmerja med zakoncem četudi slednja nimata otrok, kar dokazuje, da zasnovanje družine po tem zakonu ni edini namen zakonske zveze. (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 289)

¹²³ Za to obdobje je bila značilna prevlada ideologije izključevanja. (razprava o referendumu o oploditvi z biomedicinsko pomočjo, razprava o izbranih in gradnji džamije). (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 289)

¹²⁴ Takšen kompromis je sicer pomenil dve vrsti izključevanj. Prvo se je nanašalo na njihovo sklicevanje na »naravno« drugačnost istospolnih parov (zapisali so namreč, da je »življenjska skupnost oseb istega spola po naravi drugačna od življenjske skupnosti oseb različnega spola, zato je niti v simboličnem niti v formalnem pogledu ne izenačuje z zakonsko zvezo kot življenjsko skupnostjo moža in žene.« (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 291)), drugo pa na družine istospolnih partnerjev, naj še »malo počakajo«, čeprav so bile že tu in je njihov obstoj dokazoval, da argument o »naravnih drugačnostih« istospolnih partnerskih zvez, nanašajoč se na možnost reprodukcije, ne zdrži. (ibid.)

¹²⁵ Da človekove pravice ščitijo vrednote, za katere si moramo prizadevati in istospolna partnerstva niso med njimi. Da »istospolna partnerstva družba [sicer] lahko tolerira, nikakor pa jih ne more spodbujati tako kot heteroseksualna. To bi bila suicidalna politika.« (Mencin Čeplak in Kuhar, 292)

spremenjenega so poslanci, takrat opozicije, skušali vložiti leta 2005, a je bil zavrnjen.¹²⁶ (ibid., 292)

Pozneje sprejeti Zakon o registraciji istospolne partnerske zveze (v nadaljevanju ZRIPS) iz leta 2005 istospolnim parom ne odreče zgolj pravic, povezanih z vprašanjem reprodukcije, ampak tudi druge socialne, zdravstvene in podobne pravice, ki s slednjo sploh niso povezane. Pravice, ki so različnospolnim parom, ne glede na njihovo »reprodukcijo«, priznane. Utemeljitev o »nezmožnosti reprodukcije« se je tako pokazala kot skrajno ideološka.¹²⁷ Predlog ZRIPS-a so sicer desnosredinske stranke pripravile po hitrem postopku, mimo civilnega dialoga z nevladnimi lgbt-organizacijami. Pripombe slednjih se niso upoštevale, z izjemo ene, pravice do odločanja o zdravljenju partnerja, če ta o njem ne more odločati sam. (ibid., 294) Pri zagovoru predloga se je predlagatelj skliceval na večinsko javno mnenje, sam obstoj predloga in nato zakona pa interpretiral kot nekakšno »dobro voljo«, češ da na ravni EU ni bilo direktive, ki bi ga k takšnemu sprejemu zavezovala.¹²⁸ (ibid., 295–296)

¹²⁶ Pomembno je izpostaviti, da se je s selitvijo razprave v Državni zbor (DZ) vanjo vključila tudi Rimskokatoliška cerkev v Sloveniji (RKC), ki se do takrat z vprašanjem homoseksualnosti tudi zaradi škandala sredi 90-ih (štirje duhovniki so bili posneti, kako spolno občujejo s fantom, s čimer jih je slednji izseljeval), ni kaj prida ukvarjala. K njeni večji angažiranosti znotraj razprave je pripomogel tudi tedanji papež, ki je bil pred tem vodja Kongregacije za verski nauk, zaradi številnih pedofilskih škandalov pa je Cerkev homoseksualcem prepovedala opravljanje duhovniške službe. Pomemben del njenega diskurza se je osredotočal na demografsko skrb za slovenski narod (kot pri večini desnih političnih strank), čeprav se je v precejšnji meri sklicevala na zapise Svetega pisma. In čeprav predlog ni vseboval razmerij istospolnih partnerjev do otrok, je to vprašanje bilo v ospredju njenih razprav. Pragmatična rešitev predlagatelja se je torej izkazala za ponesrečeno. (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 292)

¹²⁷ZRIPS vprašanja o dedovanju ni uredil kot pri parih moškega in ženske, uredila se tudi ni vrsta socialnih, zdravstvenih, pokojninskih in podobnih vprašanj. Z registracijo se partnerju ne dodeli status svojca, ki je povezan s številnimi pravicami in dolžnostmi, ki so za poročene heteroseksualne pare tako rekoč »samoumevne«. Zakon je problematičen tudi na simbolni ravni. Postopek sklenitve partnerske zveze se imenuje »registracija«, iz katere se izključijo slovesni elementi kot so na primer priče. Možna je le v okviru administrativnega postopka pred ustreznim organom, s čimer se dodatno poskrbi za »nevidnost« tovrstnih slovesnosti. Zaradi naštetih razlogov so nevladne lgbt organizacije geje in lezbijke pozvale, da zakona ne uporabljajo, razen v primeru, če ga resnično potrebujejo. (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 295)

¹²⁸Takšno ureditev naj bi podpiralo 51 % vprašanih, ki so izenačitvi istospolnih partnerstev z različnospolnimi nasprotovali, pri čemer MDDSZ ni nikoli razkrilo, kdo je to raziskavo opravil, kot tudi kakšen je bil njen vzorec. (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 295) S sprejetjem zakonodaje se je Slovenija postavilo na zemljevid evropskih držav, ki pravno urejajo razmerja med istospolnimi pari, predlagatelj pa si je pridobil slovesno napredne in po »evropskih standardih« urbane desnosredinske koalicije. »Zakon je bil torej sprejet bolj zaradi političnih ciljev desnosredinske koalicije kot pa zaradi reševanja konkretnih težav, s katerimi se srečujejo istospolni pari.« (ibid., 296)

6.3.2 UMESTITEV ISTOSPOLNIH PARTNERSKIH ZVEZ V DRUŽINSKI ZAKONIK

Predsednica LDS Katarina Kresal je maja 2009 javno izrazila svoje prepričanje, da bi moral spremenjeni DZak, ki so ga pripravljali na MDDSZ, vsebovati tudi zakonsko urejanje istospolnih partnerstev. K rešitvi tega vprašanja se je sicer koalicija zavezala z podpisom koalicijske pogodbe.¹²⁹ (STA 2009a) Na poziv Kresalove se odzove Aleš Primc, pobudnik referenduma proti noveli zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo iz leta 2001, ki v primeru, da bo koalicija vztrajala pri izenačitvi istospolne zveze z družino, napove referendum.¹³⁰ (STA 2009b)

Pripombam navkljub minister za delo, družino in socialne zadeve Ivan Svetlik 2. julija 2009 napove izenačitev istospolnih partnerskih zvez z raznospolnimi. Spremembe naj bi se vnesle tako v družinski zakonik kot tudi v ZRIPS. Opiše, da gre za »modernejši koncept družinske skupnosti«, ki se nanaša na »kombinacijo odrasli in otroci«, pri čemer poudari, da je potrebno vsem državljanom Slovenije, ne glede na spolno usmeritev, zagotoviti enake pravice. Kresalova pa pripomni, da gre v primeru posvojitve predvsem za tiste istospolne pare, ki otroke že imajo. Otrokom takšnih zvez se dela krivica, saj imajo bistveno drugačen status kot otroci iz »normalnih« družin. Problematične so tudi pravice drugega partnerja, nebiološkega starša, ki po obstoječi zakonodaji v zvezi z otrokom pravic nima. (STA 2009č) Istega dne Ustavno sodišče RS odloči, da ZRIPS v svojem 22. členu, ki govori o dedovanju, ni v skladu z Ustavo, saj ureja pravico o dedovanju na drugačen način kot je ta urejena v Zakonu o dedovanju. Razlog za to je spolna usmerjenost, na osnovi katere je diskriminacija prepovedana. Sodišče DZ-ju naloži odpravo neskladja v roku šestih mesecev. (Narobe 2009, 10. julij)

¹²⁹ Status istospolnih partnerskih zvez je že urejal ZRIPS iz leta 2005, ki pa je kot omenjeno po mnenju mnogih poskrbel le še za dodatno diskriminacijo teh skupnosti.

¹³⁰ Sočasno v imenu Nove Slovenije (v nadaljevanju NSi) predsednica stranke Ljudmila Novak izrazi prepričanje, da čas krize ni primeren za odpiranje teme zakonskega urejanja istospolnih partnerskih zvez, češ da ta zadeva manjše število državljanov. Področje naj bi bilo dobro urejeno v že obstoječem zakonu ZRIPS, izenačitev istospolnih partnerskih zvez z družino pa bi privedla do zahtev istospolnih partnerjev do posvojitve otrok, ki bi po njenem otrokom škodovala, saj ti za svoj zdrav razvoj potrebujejo tako očeta kot mater, privedla pa bi tudi do njihove diskriminacije in ožigosanja. Zveze istospolnih parov po njej nimajo trajne vrednosti in so bolj izpostavljene boleznim sodobnega časa. (STA 2009c)

21. septembra zakonik vstopi v javno razpravo. Svojo podporo predlogu izrečejo koalicijske stranke SD, LDS in Zares. Drugačnega mnenja so v opoziciji (SDS, SLS in SNS) ter pri slovenski RKC.¹³¹ (STA 2009e; STA 2009f) 12. oktobra Svetlik odpre javno predstavitev mnenj o predlogu v DZ. Kot napove, zakonik spreminja pojmovanje družinske skupnosti in pri tem ne izključuje nobene izmed njenih oblik. Tako bo po njegovem mnenju tradicionalna družina ostala dominantna oblika. Po 35-ih letih nastaja nov zakonik, ki bo »celotno družinsko problematiko urejal na enem mestu, v enem samem aktu«. (STA 2009g) Izražena mnenja na predstavitvi so bila zelo deljena. Razprava pa se je kot pričakovano osredotočala predvsem na razširjeni koncept družine. (ibid.) Drugače ni bilo niti ob njenem koncu. Nasprotniki so še vedno pričakovali umik predloga o izenačitvi istospolnih skupnosti z drugimi družinskimi skupnostmi, v okviru Civilne iniciative za družine in pravice otrok (v nadaljevanju Iniciativa), ki jo je vodil Aleš Primc, pa so že sestavili peticijo in napovedovali referendum. Svetlik je sicer že poprej napovedoval, da bo v primeru referenduma odločalo Ustavno sodišče. (Vrtovec 2009, 30. oktober)

¹³¹ Predsednik SDS Janez Janša izjavi, da možnost posvojitve otrok s strani istospolnih partnerjev »po nekih naravnih zakonih ne sodi v slovenski pravni okvir«. (STA 2009e) Predsednik SNS Zmago Jelinčič Plemeniti oceni, da je področje istospolnih partnerstev že dobro urejeno. V stranki naj ne bi pristali na nobene »posebne bonitete oz. da se istospolnim partnerjem dovoli posvajati otroke,« češ da je »narava naredila življenje drugače.« (ibid.) Poudari, da je sam po izobrazbi farmacevt in na to vprašanje ne gleda s stališča študentov Fakultete za družbene vede, temveč iz čisto »naravnega stališča«. Tako po njem takšna posvojitve »ni normalna«. Mnenje svojih opozicijskih kolegov je delila tudi SLS. Jakob Presečnik obrazloži, da je za stranko problematična izenačitev istospolnih partnerskih zvez z družinsko skupnostjo, ki je »v veljavi v našem okolju«. Predsednik stranke Radovan Žerjav pa oceni, da gre za »katastrofo« in za ponovno ukvarjanje z ideološkimi temami namesto za reševanje drugih težav. Podobno svoje nasprotovanje zakoniku ponovno pojasnijo tudi pri zunajparlamentarni NSi, v imenu katere tokrat Anton Kokalj izrazi zaskrbljenost, da vlada prihaja s takšnim predlogom v času izjemno težke krize, »ko imamo praktično dnevno na cesti vedno več ljudi, za katere se ne ve, kakšna bo njihova eksistenca.« (ibid.) Svojo podporo nameri vlade izreče zunajparlamentarna Stranka mladih Slovenije. Društvo za integracijo homoseksualnosti, Društvo informacijski center Legebitra, Škuc, Mirovni inštitut in Društvo Parada ponosa pa v skupnem sporočilu za javnost izrazijo upanje, da bo predlog družinskega zakonika odpravil vse oblike diskriminacije s strani države in udejanjil načelo nediskriminatornosti in enakosti pred zakonom za vse. (STA 2009d) Konec meseca se oglasijo tudi pri RKC. Predsednik Komisije za pravičnost in mir pri Slovenski škofovski konferenci Anton Stres oceni, da bodo napovedane spremembe družinske zakonodaje privedle do večje relativizacije vrednote družine. Tradicionalna družina je po njegovem mnenju edini pravi nosilec prihodnosti in edino pravo okolje za vzgojo in osebnostno rast mladih rodov. Družina je nekaj izjemnega, edinstvenega in neprimerljivega ter ne ena izmed možnih. Zato so pomembni ukrepi, ki bi vrednoto družine poudarili. V izjavi tako zapišejo, da "v Sloveniji ni potrebe za redefiniranje pojma družine zgolj zaradi posnemanja nekaterih skrajnih, maloštevilnih in spornih tujih primerov. Poudarjamo, da je še večja zaščita družine, utemeljena na zakonski zvezi med možem in ženo, nujno potrebna za celosten razvoj človeške osebe in njeno dostojanstvo ter tudi za trdnost, mir in prihodnost naroda ter države."(STA 2009f)

17. decembra vlada predlog DZak-a potrdi. Njeno odločitev pozdravijo pri Kampanji za vse družine (v nadaljevanju Kampanja). Kot poudari njen pobudnik Mitja Blažič, Družinski zakonik Sloveniji omogoča tako dvig kvalitativnih demokratičnih standardov kot tudi prekinitev dolgoletne tradicije sistemske diskriminacije otrok v istospolnih družinah ter istospolnih parov. Primc pa izrazi upanje, da bodo s konstruktivnimi predlogi poskušali najti rešitev in dosegli družbeno soglasje, sicer bo o tem odločalo »ljudstvo«. ¹³² (STA 2009h) Končani javni razpravi 2. marca 2010 sledi prva obravnava v Državnem zboru. Koalicija je za predlogom trdno stala, z izjemo DeSUS-a. Njegovi poslanci so namreč glasovali po svojem prepričanju. Kljub temu je bil predlog z 46 glasovi za in 38 glasovi proti potrjen za nadaljnjo obravnavo. ¹³³ (STA 2010)

6.3.3 DOGAJANJE PO PRVI OBRAVNAVI DRUŽINSKEGA ZAKONIKA

Potrditvi predloga je sledila žgoča razprava na Odboru za delo. V več kot pol leta so poslanci prišli šele do obravnave 3. člena. Iz tega razloga so na MDDSZ predstavili kompromisni predlog, da lahko istospolni partnerji posvojijo otroka le, če je eden od njiju biološki starš, istospolna partnerja pa bi lahko med seboj sklenila partnersko in ne zakonsko zvezo. Pravice, ki izhajajo iz partnerske skupnosti, bi ostale izenačene s pravicami, ki izhajajo iz zakonske zveze, z izjemo posvojitve otrok. Definicija družine pa naj bi ostala enaka. Kompromis med strankami večinoma ni naletel na odobravanje. Nasprotovali so mu tudi v koalicijski LDS, kjer so menili, da je takšen predlog v nasprotju z ustavo. Svoje razočaranje pa so izrazili tudi pri Kampanji z besedami, da gre za »zaskrbljujoče popuščanje pritiskom nazadnjaških religioznih, civilnih in političnih sil, ki nasprotujejo temeljnim človekovim pravicam istospolno usmerjenih in naših otrok.« (Vrtovec 2011a, 24. januar)

¹³² Peticijo njihove iniciative je do takrat podpisalo 25 tisoč ljudi. Svoje razočaranje ob potrditvi predloga izrazi tudi ljubljanski nadškof Anton Stres. Vlada bi po njem morala biti glede na to, da gre za zelo globok poseg »v dojemanje temeljnih vrednot družinskega življenja,« bolj pozorna do večine, ki misli drugače. (STA 2009h)

¹³³ Razprava se je sicer, v skladu s pričakovanji, vrtela okoli možnosti posvojitve istospolnih parov, čeprav se je zakonik loteval vrste tudi drugih pomembnih vprašanj kot so prepoved telesnega kaznovanja otrok, postavitve zagovornika pravic otrok, delitev pristojnosti o ukrepih za varstvo koristi otroka med centri za socialno delo in sodišči, novosti glede družinske mediacije, itd. (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2009)

Pa vendar so 16. junija poslanke in poslanci predlog zakonika potrdili s 43 glasovi za in 38 glasovi proti. Čeprav so pri LDS bili proti kompromisni različici, so si tik pred glasovanjem premislili. (STA 2011a) 22. junija je Iniciativa izročila DZ-ju podpise proti zakoniku za začetek razpisa o referendumu. Po besedah Primca jim je pri zbiranju podpisov pomagala tudi Cerkev. (STA 2011c) 19. julija so na MDDSZ odobrili posvojitve otroka partnerice iz istospolne zveze.¹³⁴ Kot zapišejo, bi bilo z vidika obstoječe zakonodaje kakršnokoli zanikanje možnosti takšne posvojitve ob izpolnjevanju ostalih pogojev pravno nedopustna diskriminacija na podlagi spolne usmerjenosti.¹³⁵ (STA 2011b)

Poslanci 2. septembra s 45 glasovi za in 36 proti podprejo zahtevo za presojo ustavnih posledic, ki bi jih imela morebitna zavrnitev DZak-a na referendumu. Pri Iniciativi so imeli že zbranih 25 tisoč podpisov za razpis referenduma, njihove aktivnosti pa so podpirale SDS, SLS, SNS in zunajparlamentarna NSi. (STA 2011č) Konec leta se Ustavno sodišče s petimi glasovi za in štirimi proti odloči, da referendum dovoli.¹³⁶ (Vrtovec 2011b, 27. december)

Tako je po treh letih razprav, prerekanj in zapletov 3. februarja 2012 Iniciativa vložila več kot 42.089 podpisov za razpis referenduma. Podporniki zakonu so se združili v Gibanje za družinski zakonik, nasprotniki pa pod okrilje že omenjene Iniciative.¹³⁷

¹³⁴ Ministrstvo je odločalo kot drugostopenjski organ v primeru pritožbe na odločitev Centra za socialno delo. Odločitev je bila pomembna, saj je nakazala smer možnosti posvojitve v tovrstnem primeru v primeru padca zakonika. Zoper odločitev ministrstva namreč pritožba ni dopustna, je pa dopusten upravni spor pred upravnim sodiščem. (STA 2011b)

¹³⁵ Nasprotna odločitev bi po njihovem pomenila tudi kršitev Evropske konvencije o človekovih pravicah in neupoštevanje odločb Evropskega sodišča za človekove pravice na tem področju. Sklicujejo se tudi na 135. člen ZZZZDR, ki v primeru enostranske posvojitve ne zahteva obstoja partnerske zveze, niti zunajzakonske skupnosti, niti kakršnekoli druge skupnosti. Tako lahko otroka posvoji vsak posameznik, če seveda izpolnjuje ostale posvojitvene pogoje in je ta v otrokovo korist. (STA 2011b)

¹³⁶ Obrazloži, da bi DZ moral v svoji zahtevi po prepovedi referenduma izkazati, da bo zaradi posledic morebitne zavrnitve zakonika na referendumu nastala očitna protiuustavnost. Navedb DZ-ja o nastanku protiuustavnih posledic zaradi referendumske kampanje, ki naj bi spodbudila razpihovanje nestrpnosti na podlagi spolne usmerjenosti, pa ni bilo za upoštevati, saj je sodišče zgolj presojalo, ali bodo zaradi zavrnitve referenduma nastale protiuustavne posledice. Minister Svetlik, ki je takrat opravljal zgolj tekoče posle, odločitev pospremi z izjavo, da je sodišče politične pravice kot je pravica do izražanja volje državljanov na referendumu, postavilo nad človekove in nad socialne pravice. (STA 2011e)

¹³⁷ Vlada se v kampanjo ni vključila, saj je že po začetku postopka za zahtevo referenduma prišlo do njene zamenjave in novega sklica DZ, nova koalicija pa je imela glede zakonika različna stališča. Tako so mu pri SDS, SLS in NSI nasprotovali, Lista Virant in DeSUS pa podpirali. Slednji sta se tako pridružili Gibanju,

(Vrtovec 2012, 22. marec) Predstavniki RKC, Srbske pravoslavne cerkve zagrebško-ljubljanske metropolije in Islamske skupnosti v Sloveniji pa so 22. marca podpisali skupno izjavo, v kateri so se zavzeli za pravico vsakega otroka do družinskega življenja v skupnosti očeta in matere. (STA 2012) Po burni referendumski kampanji je 25. marca sledila zavrnitev predloga DZak-a na referendumu. (Kocjan 2012, 25. marec)

7 ANALIZA PRIMERA: Analiza političnega diskurza s pomočjo strategije sovražnega govora kot stratagema za doseganje učinkov populizma

»[S]amo člani dominantnih skupin imajo moč, da razkrijejo sovraštvo kot stratagem za zmago, samo člani »notranjega« razreda imajo moč in glas, da lahko branijo »zunanji« razred pred stereotipnimi upodobitvami in neupravičenemu terjanju škode.« (Kirk Whillock 1995, 48)¹³⁸

7.1 UVOD

V empiričnem delu bom predstavila uporabo sovražnega govora in populizma prvaka Slovenske nacionalne stranke (SNS) Zmaga Jelinčiča. Izhajala bom iz ugotovitve Alenke Krašovec (2012), da navkljub izostanku definicije, kakšen naj bi populizem v Sloveniji bil, vlada soglasje, da je SNS stranka populističnih značilnosti. Ker je za populizem med drugim značilna osrednja in ključna vloga populističnega voditelja, bom kot omenjeno analizirala uporabo sovražnega govora Zmaga Jelinčiča. To bom storila na primeru prve obravnave Družinskega zakonika (DZak-a) v državnem zboru (DZ) dne 2. marca 2010. Moja strategija za analizo uporabe sovražnega govora bo temeljila na ugotovitvah Rite Kirk Whillock (1995), ki sovražni govor opredeli kot stratagem za doseganje štirih ciljev: podžiganje čustev občinstva, očrnitev določenih »zunanjih« skupin, povzročitev stalne in nepopravljive škode ter doseganja zmage.

ki je poleg civilno-družbenih organizacij in strank SDS ter PS vključevalo tudi zunajparlamentarne LDS in Zares, Stranko za trajnostni razvoj Slovenije (TRS) in SMS – Zeleni. (Vrtovec 2012, 22. marec)

¹³⁸ »[...] for only members of the dominant class have the power to expose hate as a stratagem for victory; only members of the in-class have the power and the voice to defend the out-class against stereotypic depictions and false injury claims.«

Ugotovitve tega dela bodo tudi moja podlaga za nadaljnjo analizo, s katero bom skušala dokazati, da je Jelinčič sovražni govor uporabljal kot orodje za doseganje populizma. Kot smo v nalogi že nekajkrat omenili, zna biti prilagajanje splošnih populističnih konceptov na nacionalne problematično in neprimerno, slovenski populizem pa je neopredeljen in slabo raziskan. Zato sem se odločila, da bo moja strategija za ugotavljanje populizma temeljila na ugotovitvah Daniela Albertazzija in Duncana McDonnella (2008), saj njuna definicija populizma in iz nje izhajajoča štiri načela omogočajo zaobjeti najosnovnejše točke jedra populizma onkraj ozadij kot so na primer delitve na levo-desnem političnem spektru. V našem primeru bo to pomenilo onkraj ozadja nacionalnega konteksta.

7.1.1 SOVRAŽNI GOVOR KOT STRATAGEM

Kot pojasnjuje King (v Kirk Whillock 1995, 32) se v normalnih diskurzivnih okoljih komunikacijska strategija uporablja za doseganje nekega specifičnega cilja.¹³⁹ Uporabo retorične strategije je sicer potrebno ločiti od **stratagama**, ki ga Gove (v ibid.) definira kot vojaško prevaro z namenom zavajanja nasprotnika za doseganje določenega cilja. Sovražni govor je primer tovrstnega stratagama. Njegovi uporabniki namreč ne iščejo podpore s pomočjo razprave, ampak s pomočjo ustvarjanja simboličnega reda nasilja. **Cilj sovražnega govora je tako podžiganje čustev podobno mislečih, očrnitev določenih »zunanjih« skupin, povzročanje nasprotniku stalne in nepopravljive škode in na koncu – doseganje zmage.**¹⁴⁰ (ibid.) Z razumevanjem sovraštva kot stratagama za doseganje zmage lahko po Kirk Whillock (ibid., 29) razkrijemo in onemogočimo njegovo moč. V nadaljevanju si zgoraj naštetje cilje pogledjmo podrobneje. (povzeto po Kirk Whillock 1995, 36–46)

- **PODŽIGANJE ČUSTEV**

¹³⁹ Termin strategija sicer nakazuje na vojaško delovanje, ki predvideva agresivno pozicioniranje in preiščeno obrambo. Zato se ga znotraj komunikacijskega okolja lahko dojema kot simbolično vojskovanje. (King v Kirk Whillock 1995, 32)

¹⁴⁰ Kirk Whillock (1995) je svojo teorijo, ki temelji predvsem na uporabi stereotipov in predsodkov kot motiva za zmago, dokazovala na primeru dopisa s sovražno vsebino, ki je krožil v času predhodnih guvernerskih volitev v Alabami leta 1990.

Da uspe retoriku pri svojem občinstvu prižgati čustva, ga mora retorik najprej **zliti v skupino**. Z uporabo stratagema združi ljudi **s podobnimi izkušnjami** preko njihovih čustev, po navadi bolečine. Ne glede na koncept uporabe stratagema (preko tradicije, skupnih sovražnikov, uveljavljenih klišejev, ...) je retorikova naloga **priznati in potrditi čustva** občinstva. S tem po Lernerju (v *ibid.*, 38) vzbudi pri posameznikih občutek, da so prepoznani in spoštovani ter ne več sami in izolirani, in kar je najpomembnejše: ko so ljudje enkrat združeni, ne čutijo več sramu, da bi svoja čustva izrazili. Stratagem deluje vsakič, ko se godi krivica »drugim kot smo mi« in ko je kot krivec za nastalo situacijo prepoznan nekdo izmed »outsiderjev«.

Ena od manifestacij te novonastale, združene moči občinstva je po Burku (v *ibid.*), **pripisovanje krivde** za svojo bolečino. Ljudje smo nagnjeni k odklanjanju odgovornosti za svojo nesrečo in za njo raje okrivimo nekoga ali nekaj izven dometa našega osebnega vpliva. S tem si pojasnjujemo lastno nesrečo in hkrati ohranjamo svojo pozitivno samopodobo. Tako se zgodi, da četudi obtožbe retorikovega stratagema niso popolnoma resnične, se njegovo občinstvo vključi v nekakšno **fantazijsko skupnost**, ki visoko povzdiguje njihove vrline in jih hkrati razbremenjuje kakršnekoli krivde za njihovo nesrečo. Vzpostavi se participacija, ki po Kingu zagotovi, »da je **lojalnost** skupinska akcija, v kateri se nihče ne predaja luksuzom kritične refleksije. Ta je izkustvena in ne analitična.« (King v *ibid.*) Z imenovanjem »krivcev« se čustveno izražanje ne poleže, temveč razplamti. Retorik lahko sovražstvo dodatno podžge in občinstvo prepriča, da »krivci« predstavljajo **grožnjo** njihovemu življenjskemu stilu, vrednotam in prepričanjem. Z uporabo **sinekdohe**, povezovanjem manjših dogodkov z večjimi, lahko trdi, da ta delež predstavlja večjo celoto in tako občinstvo prepriča, da ne gre za naključja. Izolirani dogodki lahko v tej luči večjega načrta pridobijo večjo pomembnost. Po navadi se z uporabo sinekdohe implicira na nekakšno veliko **zaroto**. (povzeto po Kirk Whillock 1995, 36–39)

- **OČRNITEV »ZUNANJIH« SKUPIN**

Politična modrost pravi, da je bolje volivcem ponuditi **en razlog zakaj ne** glasovati za tvojega nasprotnika kakor kopico razlogov zakaj glasovati zate. Kot smo že nakazali, to lahko doseže z določitvijo nasprotnika, ki se ga skupaj z njegovimi privrženci označi za krivca za nesrečo volivcev. Ko se določi skupina »krivcev«, lahko retorik prične s pripravami svojega občinstva na **ovržbe**. Pri tem ima dve možnosti. Ali bo predvidel trditve nasprotnikov in svoje občinstvo opremil s **konstruktivnimi argumenti** v nasprotju s temi trditvam, ali pa bo **nasprotnika obrekoval** na način, da se ta ne bo mogel uspešno odzvati. To pojasnjuje, zakaj morajo podleži v zgodbi sovraštva biti prikazani kot **skrajno zlo**, ki ogroža vrednote občinstva. Na takšen način se namreč zmanjša število tistih, ki bi napadene podprli. Retorik postavi **grešnega kozla**, ki je v splošnem šibkejši in dostikrat najden brez skupinske podpore. Tako se ga lažje napade. Napadene »zunanje« skupine pa dostikrat niso pripravljene ali učinkovite, da bi retorično situacijo spremenile. Tako so zaradi dejanj posameznikov dostikrat **obsojene celotne skupine**. Pripadniki teh skupin postanejo bolj izolirani in verjetnost, da se zberejo, se zaradi strahu pred negativno oznako zmanjša. Zaradi samoizolacije postanejo še lažja tarča napada. Retorik občinstvo **pozove k uporu** in usmeri sovražstvo v krivce za **zlom družbenih vrednot**. (povzeto po Kirk Whillock 1995, 39–41)

- ***POVZROČITEV STALNE IN NEPOPRAVLJIVE ŠKODE***

Z uporabo sovražnega govora skuša retorik **uničiti verodostojnost lastnosti**, ki jo njegova tarča uporablja za graditev in oblikovanje svoje identitete. Njegove obtožbe so oblikovane za povzročitev stalne in nepopravljive škode, brez možnosti obrambe. Kritika, ki jo ponuja, in problemi, ki jih izpostavlja, niso namenjeni nekakšni izboljšavi, recimo sistema, ampak izpostavljanju negativnih lastnosti določenih skupin in uničenju nasprotnika. Kar pa je še bolj pomembno – **učinkovitega odziva na njegove obtožbe preprosto ni**.

Namreč kadar je stratagem sovraštva apliciran, so tarče rutinsko postavljene v pozicijo **obrambe – izogibanja**. Njihove strategije obrambe lahko vključujejo naslednje prijeme: zanikanje obsodb, obrambo, protinapad ali pa pokoro. Uporaba strategij odzivnosti

nakazuje obrambo razuma ali vsaj omogočanje nedovzete klime za bodoče napade, toda stratagem sovraštva je oblikovan za uničenje in ne pogajanje. Rezultat je pogosto **reakcija žrtev**, ki z izražanjem svoje prizadetosti problem stopnjujejo. Tako retorik doseže nameravane škodljive učinke. Prepogosto se zgodi, da napadene skupine svojega odziva sploh ne ponudijo in to kljub verjetnosti, da bi njihov združen glas bil močan. Člani očrnjenih skupin se lahko z namenom, da se izognejo negativnim oznakam, celo vzdržijo druženja enega z drugim. Za razpečevalca sovraštva je tako prava vrednost »zunanje« skupine simbolična, kajti glavni cilj njegovega stratagema je premagati nasprotnika.

- **DOSEGANJE ZMAGE**

Allport (v *ibid.*, 44) pravi, da je ljubezen predpogoj sovraštva in zato slednje ne more obstajati, če ni **oskrunjeno nekaj, kar se ceni**. Pozivi k sovraštvu nudijo nekakšno **povračilo** za bolečino, ki je bila povzročena nam ali institucijam, ki jih cenimo. Pri tem obstaja možnost, da tiste, ki jih sovražimo, dejansko tudi uničimo, iztrebimo. V naši naravi je, da iščemo in prepoznamo ter se nato **oddaljimo** od tistega, česar ne maramo. Po Burku (v *ibid.*, 44), da se določimo s tem, kar nismo.

A vendarle je tukaj potrebno narisati ločnico. Kot opozarja Memmi (v *ibid.*, 44) težava ni v različnosti skupin, temveč zlorabi teh razlik za pozive k sovraštvu, kajti ti **uničijo komunikacijo**, ki bi lahko pripomogla k ustvarjanju miroljubne koeksistence. Pravi cilj stratagema torej je, da **žaljivi element** odstrani v popolnosti ali pa zanika njegov obstoj. Namen retorikovih pozivov k sovraštvu je **zvišanje stopnje zavednosti**, da volivci ne pozabijo delovati na podlagi svojih predsodkov. Ko na primer ne volijo za določenega kandidata, ali pa volijo v prid drugega, postane njihova dodelitev glasu oboje – sporočilo kot tudi instrument negacije.

Uporaba sovražnih stratagemov pa lahko predstavlja tudi **grozljivo nevarnost**, ki leži v njihovem revolucionarnem duhu in učinku. Tako je v ekstremnih situacijah kot končni rezultat mogoče pričakovati izgrede, stavke in demonstracije »zunanjih« skupin, katerim

je drugih legitimnih načinov odziva na stratageme preprosto zmanjkalo. Toda ta dejanja obupa zgolj potrdijo retorikove trditve in opravičijo njegova nadaljnja dejanja, usmerjena k popolnemu uničenju teh skupin. Ključno za razumevanje te komunikacije je **razumevanje sovraštva**. Ko je slednje enkrat spuščeno in ko se zlomi tudi dialektičen proces, je okrevanje skoraj nedosegljivo. Sovraštvo je namreč že globoko zakoreninjeno, želja po uničenju sovražnika pa se samo še krepi.

7.1.2 NAČELA POPULIZMA

Albertazzi in McDonnell (2008, 3) populizem definirata kot **ideologijo, ki »pomeri krepostne in homogene ljudi proti skupini elit in nevarnih "drugih", ki so skupaj predstavljeni kot tisti, ki jemljejo, ali vsaj poskušajo odvzeti suverenemu ljudstvu njegove pravice, vrednote, blaginjo, identiteto in glas.«**¹⁴¹ (ibid.) Ideologijo pojmuje kot »sistem prepričanj, katerih funkcija je pojasniti, zakaj so stvari takšne kot so, prek zagotovitve interpretativnega okvirja, znotraj katerega si posamezniki in/ali organizacije pojasnijo svoje izkušnje, se povezujejo z zunanjim svetom in načrtujejo prihodnost.«¹⁴² (ibid.)

Kot smo že omenili, se ta opredelitev¹⁴³ namenoma izogiba predstavljanju populizma v smislu specifične socialne baze, ekonomskih programov, vprašanj in volilnega telesa. Cilj je predstaviti populizem kot takšen in ne kot dodatek k drugim ideologijam, saj bi tako po Ményu in Surelu spregledali njegovo »poglavitno specifičnost«. (v ibid., 3)

Na podlagi te definicije Albertazzi in McDonnell opazita štiri med seboj prepletene načela: (povzeto po ibid., 6–7)

- ***Ljudstvo je eno in samo po sebi dobro***

¹⁴¹ »[...] an ideology which pits a virtuous and homogeneous people against a set of elites and dangerous 'others' who are together depicted as depriving (or attempting to deprive) the sovereign people of their rights, values, prosperity, identity and voice.«

¹⁴² »[...] the term refers to belief systems whose function is to explain why things are as they are by providing an interpretative framework through which individuals and/or organizations make sense of their own experiences, relate to the external world and plan the future.«

¹⁴³ Avtorja se sklicujeta na ugotovitve Laclaua in Taguieffa.

Ljudstvo je homogena in krepostna skupnost. Populističnim diskurzom je skupno postavljanje »dobrega«, ki je ogroženo s strani »slabih« elit in nevarnih »drugih«. Kdo je del ljudstva in kdo »drugi« se določi na podlagi določene kategorije (rase, družbenega razreda, lokalne ali državne identitete, ...) ali mešanice različnih kategorij.

- *Ljudstvo je suvereno*

Gre za moralno obvezo tistih, ki vladajo, da to počnejo v interesu ljudi. Ljudstvo se lahko združi in poskrbi, da je njegova volja slišana preko populističnih voditeljev in strank, ki poskrbijo za pravilno delovanje demokracije, ki je torej odsev volje ljudstva.

- *Najpomembnejši vrednoti sta kultura in način življenja ljudstva*

Načelo, h kateremu se je ali naj bi se spodbujalo skozi zgodovino in tradicijo. Je trdno, »pravilno«, ki vodi k javnem dobrem. Kulturo ljudstva je treba ljubiti, ohraniti, varovati, ceniti in ponovno odkrivati. Iz tega načela izhaja tudi fleksibilnost populistične ideologije. Ko populizem na primer sreča izključevalne oblike nacionalizma in regionalizma, ljubiti svojo kulturo pomeni zavračanje »drugih«, torej tistih, ki niso del skupnosti.

- *Voditelj in stranka/gibanje sta del ljudstva*

»Populizem slavi navadnost svojih volivcev in izrednost njihovih voditeljev.« (Taggart v ibid., 6) Ti »poosebljajo kulturo ljudstva, artikulirajo njegovo voljo, "rečejo kaj ljudje mislijo", vidijo skozi mahinacije elit in imajo vizijo, ki zagotavlja preproste in razumljive rešitve problemov, ki so s strani elit predstavljeni kot kompleksni in trdovratni.« (Albertazzi in McDonnell 2008, 7) Kljub svoji izrednosti so voditelji še vedno del ljudstva in zato z njim eno. To pusti dve posledici. Prva: **karizmatična vez med vodjo in sledilci** je center populističnih strank. In druga: populistični voditelji so, ker morajo v umazanem svetu politike delovati neomadeževano, nagnjeni k **kršenju**

konvencionalnega lingvističnega registra in pravil političnega razreda. Nadomestijo ga z neposrednim, občasno žaljivim jezikom in stilom komunikacije.

7.2 ANALIZA SOVRAŽNEGA GOVORA ZMAGA JELINČIČA

Govor predsednika SNS Zmaga Jelinčiča na seji državnega zbora (DZ) ob prvi obravnavi Družinskega zakonika (DZak) z dne 2. marca 2010 bomo na podlagi evidence dobesednega prepisa seje (Državni zbor 2010, 2. marec) zaradi lažje analize razdelili na tri dele: Jelinčičevo predstavitev stališča poslanske skupine SNS, Jelinčičevo obrazložitev glasu v imenu poslanske skupine SNS in pa Jelinčičevo obrazložitev svojega glasu.

7.2.1 JELINČIČEVA PREDSTAVITEV STALIŠČA POSLANSKE SKUPINE SNS

Jelinčič že na začetku govora jasno izrazi svoje stališče. Zakon bi lahko bil »zelo dober«, a ima eno »veliko napako«, ki zanj pomeni *zlorabo teh pozitivnih rešitev za to, da bi se v ta zakon vsilile posvojitve otrok istospolnim partnerjem*. Uporabi torej pravilo za uporabo stratagema, t. i. politično modrost, ki narekuje, da bolje izpostaviti en razlog zakaj glasovati proti tvojemu nasprotniku kot kopico razlogov zakaj glasovati zate. To v danem primeru pomeni ponuditi en razlog, zakaj glasovati proti predlogu DZak-a, ne pa ponuditi morebitnega predloga »poprave« te »velike napake« ali pa govoriti v čem je predlog »zelo dober«. Razprava o kakršnikoli izboljšavi, ki bi jo lahko predlog DZak-a prinesel, za Jelinčiča ne pride v poštev, saj je njegov cilj podani predlog zavrniti, uničiti. Način, kako bo ta cilj dosegel, kakšen bo torej njegov stratagem, se nam izriše v njegovi obrazložitvi »velike napake«. V njej namreč jasno podpre predsodke o gejnih in lezbijkah, ki zahtevajo nekaj, kar jim ne bi smelo pripadati in se zato v zakon »vsiljuje«. Gre torej za diskriminatorno vsebino na podlagi osebne okoliščine, v tem primeru spolne usmerjenosti. S tem nakaže, da bo njegov stratagem sovražni govor, kar nam v svojem nadaljevanju govora potrди: *Jaz ne bom govoril o teh zadevah, ki so dobre rešitve. Te dobro rešitve so dobre same po sebi. Govoril bom o zlorabi, o ogabni zlorabi koalicijskih strank, ki poskušajo svoje izvitoperjene spolne zadeve vtakniti v ta zakon...*

V tem delu torej Jelinčič uporabi prej aktivirane predsodke o gejih in lezbijkah in jih dodatno okrepi s tem, ko izenači možnost njihove posvojitve otrok z »izvitoperjenimi spolnimi zadevami«.¹⁴⁴ Tako svoj govor jasno uperi proti njim zavoljo njihove spolne usmerjenosti – uporabi torej sovražni govor.¹⁴⁵ S predsodki do gejev in lezbijk Jelinčič aktivira predsodke o koaliciji, ki »ogabno« zlorablja svoj položaj, da »vtakne« v DZak »svoje izvitoperjene zadeve«. Tako podžiga predsodek, da če temu ne bi bilo tako, potem do predloga sploh ne bi prišlo, kajti škodljivost posledic, ki jih zagotavljanje takšne pravice prinaša, je za vsakogar samoumevno jasna. Koalicijske stranke se torej zavzemajo za lasten interes in ne za interes otrok. Pod črto, ne zavzemajo se za interese volivk in volivcev, ki so jim na volitvah zaupali svoj glas. S to insinuacijo se izriše pravi cilj uporabe njegovega stratagema, sovražnega govora proti gejem in lezbijkam. Cilj njegovega stratagema je torej premagati svojega političnega nasprotnika, stranko koalicije. Geji in lezbijke igrajo v tem primeru vlogo »grešnega kozla«, kajti svoj cilj skuša doseči preko aktivacije in krepitev stereotipov in predsodkov, ki jih volivci in volivke gojijo do njih.

Intenzivnost teh stereotipov in predsodkov, ki uvrščajo geje in lezbijke med spolne izprijenice, je ob skrbi za zagotovitev dobrobiti otrok toliko večja, saj lahko v okviru dane pravice do posvojitve otrok to pomeni tudi možnost njihove spolne zlorabe. Tega se Jelinčič očitno zaveda, saj te predsodke potrdi s prenosom pomena, izenačitvijo posvojitve istospolnih parov z »izvitoperjenimi spolnimi zadevami«, kar v danem kontekstu pomeni referenco na spolno zlorabo otroka, ki pa je vsekakor nekaj skrajno nedopustnega. »Grešni kozli«, geji in lezbijke, so torej prikazani kot skrajno zlo. Edino kar »preseže« njihovo »zlo«, je »zlo« predlagatelja takšnega zakona, ki bi jim to »zlo« omogočil, saj bi njegova naloga morala biti zaščita prebivalstva, predvsem pa otrok. A

¹⁴⁴ Švab in Kuhar (2005, 123) sta v okviru svoje raziskave o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk zapisala, da so geji in lezbijke kot žrtve psihičnega nasilja »v obliki zmerljivk in žaljiv pogosto zreducirani na seksualni objekt.« (ibid.) Preko te podobe se razkrije »celotna paleta stereotipnih predstav, poenostavljenih »znanstvenih« idej o homoseksualnosti (kot na primer psihične bolezni), predstave o izprijenosti ali grehu in o njih kot spolnih perverznejih«. (ibid.) Ali kot pravita z mislijo na Michaela Warnerja »v njih je projecirana seksualna sramota.« (v ibid.)

¹⁴⁵ Glej poglavje o sovražnemu govoru.

tega predlagatelj, sestavljen iz koalicijskih strank, ne stori iz osebni interesov, saj je sam to »zlo«. Namreč kot rečeno v DZak skuša »vtakniti« »svoje izvitoperjene spolne zadeve«. In »zlu« se je potrebno postaviti po robu. DZak torej ne sme biti sprejet.

Jelinčič tako preko spodbujanja vseh teh čustev zlije svoje občinstvo v skupino. Tistih, ki zavoljo svoje zaskrbljenosti, ki jo Jelinčič stimulira preko aktiviranih predsodkov, da gre pri predlogu za skrunitev ljubezni do otrok, pravici istospolnih partnerjev do posvojitve nasprotujejo in s tem sprejem DZak-a zavračajo. In ne samo to. Ob zavedanju, da je predlagatelj takšnega DZak-a skrajno »zlo«, ga je kot takšnega potrebno »zatreti« in zanj na prihodnjih volitvah ne glasovati. Tako oddaja volilnega lističa ne pomeni samo (ne)dodelitev glasu, ampak vsebuje tudi sporočilo. V tem uvodnem delu se nam torej izrišejo vsi štirje cilji stratagema po Kirk Whillock: podžiganje čustev občinstva (preko predsodkov do gejev in lezbijk), očrnitev določene »zunanje« skupine (torej gejev in lezbijk), povzročitev nepopravljive škode (preko lastnosti, ki označuje njihovo identiteto, spolnosti) in na koncu doseganje zmage (zavrnitev Jelinčičevega političnega nasprotnika).

Obravnavni del Jelinčičevega govora, prekine predsednik državnega zbora Pavle Gantar. *Želim vas vnaprej opozoriti, da umirate svoje besede, da ne žalite kolegov poslank in poslancev in da se pravzaprav dostojno obnašate v Državnem zboru! Prosim, vračam vam besedo.* Jelinčič Gantarjevo prekinitev njegovega govora izkoristi za stopnjevanje intenzivnosti poprej zastavljenih predsodkov o koaliciji. *Gospod predsednik, nikogar ne žalim, govorim resnico!! Jaz mislim, da slovenska javnost ve, kaj je resnica, čeprav jo poskušate tukaj v Državnem zboru preko terorizma koalicijskih strank izničiti, prepovedati, da bi povedali, kaj ljudje mislijo, kaj hočejo!* S tem obrekovanjem Jelinčič skuša ne samo ovreči verodostojnost predloga koalicije, temveč tudi verodostojnost Gantarjevih opozoril in njegovega opravljanja funkcije predsednika državnega zbora. Aktivira namreč predsodek, ki izhaja iz dejstva, da je Gantar član koalicijske stranke Zares in kot takšen nujno pristranski. Svoj položaj pa po Jelinčičevem izrablja, saj ne dopušča, da pove »kaj ljudje mislijo, kaj hočejo.« Jelinčičevo razkrivanje »resnice« je namreč v nasprotju s stališčem Gantarjeve stranke, ki je del vlade in kot takšna tudi

predlagatelj določil DZak-a. S tako zastavljenim predsodkom Jelinčič tvori insinucijo, pred katero se Gantar zaradi svoje strankarske pripadnosti ne more uspešno braniti ali pa se na njo odzvati.

Z insinucijo glede Gantarjevega delovanja kot tudi obrekovanjem predlagatelja DZak-a, Jelinčič nadaljuje, pri čemer tokrat skuša svoje zavračanje predlaganega določila zakonika in izrečeni sovražni govor do gejev in lezbijk podkrepiti s konstruktivnim argumentom. *Gospod predsednik! Verjetno veste, da Evropska konvencija o posvojitvah otrok ne dovoljuje posvojitve istospolnim partnerjem! Res je, da Republika Slovenija te konvencije ni podpisala, navkljub temu da je to Evropska konvencija. Vi preferirate svoje želje tudi nad Evropo, kadar vam to "paše". Pripravljeni ste enostavno zatajiti pravice otrok in dovoliti nekaterim izbrancem, da si bodo dovoljevali, kar si lahko dovoljujejo.* V svojem govoru Jelinčič izpusti podatek, da revidirana Konvencija iz leta 2008¹⁴⁶ v svojem 8. členu v 2. odstavku navaja, da lahko države podpisnice pravico do posvojitve razširijo tudi na istospolne pare, ki so poročeni, ali pa je njihova zveza registrirana.¹⁴⁷ Ta informacija namreč ni v skladu s sporočilom stratagama, ki ga Jelinčič želi prenesti svojemu občinstvu, torej da Evropa do posvojitve istospolnih parov čuti enako kot oni, vlada (predlagatelj) in z njo koalicija pa ji zaradi osebnih interesov kljubujeta.

Z zarotniško noto (sicer zastavljeno že v uvodu, ko govori o tem, da koalicijske stranke skušajo v zakon »vtakniti« »svoje izvitoperjene spolne zadeve«) Jelinčič nadaljuje tudi v nadaljevanju, ko predlagatelja obtoži, da je pripravljen »enostavno zatajiti pravice otrok in dovoliti nekaterim izbrancem, da si bodo dovoljevali, kar si lahko dovoljujejo.« Jelinčič z izborom besede »izbranci« ustvarja predsodek in tako straši (predlog DZak-a namreč ni nikjer obravnaval položaj istospolnih partnerjev kot večvreden v odnosu do drugih oblik partnerskih zvez), da bo predlagana pravica istospolnih parov do posvojitve geje in lezbijke postavila v privilegiran položaj napram drugim in to na škodo otrok.

¹⁴⁶ Konvencija iz leta 1967 te pravice ne vsebuje. (Svet Evrope 2008)

¹⁴⁷ »States are free to extend the scope of this Convention to same sex couples who are married to each other or who have entered into a registered partnership together. They are also free to extend the scope of this Convention to different sex couples and same sex couples who are living together in a stable relationship.« (Svet Evrope 2008)

Moč naboja predsodkov, ustvarjenega z nakazano grožnjo, v nadaljevanju stopnjuje s pripovedovanjem zgodbe. V njej se Janezek za zadovoljitev treh različnih, osnovnih potreb (po higieni, hrani, tolažbi) obrne po pomoč na osebo, ki jo naslavlja »mamica«. Na vsako Janezkovo prošnjo mu ta odgovori, da ni njegova mamica. Janezek teh opominjanj ne upošteva vse do zadnje prošnje, naj ga stisne, saj mu je hudo. Po ponovni pripombi, da ni njegova »mamica«, Janezek vpraša, kako naj »ji« pa potem reče. »Mamičin« odgovor je: »Reci mi kot vsi drugi, stric Tone,« po čemer Jelinčič udarno zaključi z eksklamacijskima, retoričnima vprašanjema *Ali bi to radi?! Ali je to tisto, k čemur težite?!*

Vsebina zgodbe izpostavi pomembnost vloge matere (uporaba na primer tete Tonke bi učinke predsodkov izničila), ki jo Janezek potrebuje za zadovoljitev svojih osnovnih potreb, kot tudi pomembnost konvencionalne družine, ki se odraža najprej v Janezkovi nezmožnosti razumevanja opominov strica Toneta, da ni njegova mamica (po tem vemo, da stric v zgodbi ni »zgolj« Janezkov »krvni« stric, saj očitno v Janezkovem življenju zaseda vlogo matere), in nato še v Janezkovi izgubljenosti pri naslavljanju svoje »mamice«, ko končno dojamemo, kaj mu ta govori. Tako Jelinčič stopnjuje poprej ustvarjene predsodke o grožnji, ki naj bi jo predstavljala predlagana pravica istospolnih partnerjev. Z zgodbo torej prikaže, da bi uveljavitev te ogrozila vrednoti materinstva in tradicionalne družine, ki ju, kot nam prikaže Jelinčičeva zgodba, otrok v svojem razvoju nujno potrebuje.

Škodljivost povzročenih posledic za otroka, ki bi jih prinesel sprejem takšne pravice, pa se za Jelinčiča tukaj še ne konča. Razsežnost grožnje te pravice je namreč še večja, kar nam prikaže z dramaturškim stopnjevanjem dogodkov, Janezkovih prošenj. Vrh tega stopnjevanja se namreč zgodi v Janezkovi prošnji, da ga »mamica« stisne. S to prošnjo, ki označuje telesno dejanje, objem, Jelinčič pri svojem občinstvu podžge predsodke o gejnih kot spolnih izpriječih, kar v danem primeru pomeni insinuacijo na možnost spolne zlorabe. K okrepitvi moči aktiviranega predsodka te insinucije prispeva tudi pripomba, naj Janezek strica Toneta imenuje kot »vsi drugi«, ki v svojem podtonu namiguje, da ima »stric Tone« več »Janezkov«. Jelinčič torej zelo subtilno podžiga predsodke o možnosti spolne zlorabe. To pri svojem občinstvu dosega zgolj s stopnjevanjem moči ustvarjenih

predsodkov. Čeprav besedne zveze »spolna zloraba« še ne izusti neposredno, naglas, se dvom o tem, kaj točno ima v mislih, zmanjšuje. Za jasnost svojega sporočila, še vedno posredno preko predsodkov, poskrbi z udarnim in zgroženim zaključkom svoje zgodbe *Ali bi to radi?! Ali je to tisto, k čemur težite?!*, s katerim zagotovi potrditev ustvarjenih predsodkov občinstva.

Nadaljuje z novim primerom, ki ga postavi v še intimnejše okolje, v katerem smo po navadi nagi, banjo. V njo umesti dva »stara homoseksualca«, ki si »nabavita enega majhnega fantka« in se potem skupaj kopajo, čemur zopet sledi eksklamacijski zaključek: *Krasno!! Krasno!!* Jelinčičeva subtilnost v tej zgodbi nekoliko popusti, pa vendar še vedno zgolj nakazuje na možnost zlorabe otroka. Občinstvu prepušča, da si ustvarja lastno predstavo na podlagi predsodkov, ki jih on le dodatno podžiga. Z nakazano telesnostjo (goloto), z dejstvom, da gre za dva »stara homoseksualca«, ki si »nabavita« majhnega fantka kot neko reč, stopnjuje čustvenost občinstva iz predhodne zgodbe in s tem moč predsodkov o homoseksualcih kot spolnih izpriječih, ob čemer povečuje tudi prepričanje o verjetnosti spolne zlorabe.

Na tej točki Gantar Jelinčiča ponovno prekine. Jelinčič se na to ne ozira in izklopljenemu mikrofonu navkljub Gantarju odvrne *Ali vas ni sram, gospod predsednik ...*¹⁴⁸ Gantarju končno uspe Jelinčiča opozoriti, da naj ostane v mejah dostojnosti. Da lahko svoje nasprotovanje predlogom izreče na bolj kultiviran način, z držanjem »nekih minimalnih etičnih standardov govornice besede«. Izreče mu prvi opomin in vrne besedo. Jelinčič Gantarju samo porogljivo odvrne: *Ja, kar opominjajte me, saj opominjali boste še marsikoga. Samo na koncu, upam, da boste na volitvah dobili svojo porcijo. Jaz imam dve majhni punčki in vem, kaj govorim. Vem, kaj govorim.* S temi besedami Jelinčič svojemu stališču do zakonika doda še osebno noto, s katero izkaže tudi osebni interes in čustva, ki jih goji kot starš. S sosledjem izjavljanja Jelinčič sugerira, da se gre Gantar zgolj politiko, za katero Jelinčič upa, da bo »nagrajena« na volitvah, on sam pa je v svojem odnosu do predlaganega zakona kot starš čustveno vpleten. Tako svoje

¹⁴⁸ Intenzivnost in silovitost Jelinčičevega nastopa je še bolj razvidna iz televizijskega posnetka. (24ur 2010, 2. marec)

nasprotovanje predlaganemu zakonu okrepi še z osebnim interesom, ki je, za razliko od izpostavljenega osebnega interesa koalicijskih strank, zagotovitev koristi otrok. Tako zastavi nadaljevanje svojega stratagema, ki je polarizacija med tistimi starši, ki želijo otrokom dobro in zato zakonu nasprotujejo, ter tistimi, ki se jim dobrobit otrok ne zdi pomembna in zato zakon podpirajo.

To skuša doseči z diskreditacijo Gantarjevega strankarskega kolega, poslanca Zares Vita Rožeja, enega glasnejših zagovornikov predloga zakona. Slednjega poimenuje po znanemu literarnemu liku iz popularnih otroških pripovedk o pastirčku Kekcu, dečku Rožletu, ki je v njih opisan kot strahopetec. Kot tisti, ki pogumnega in junaškega prijatelja Kekca izda zato, da se reši iz prijema zlobne Pehte. Ta asociacija se lahko interpretira tako, da Jelinčič sporoča, da je Rožej (oče treh otrok) strahopeten deček, izdajalec, ki ga skrbi zgolj lastno politično preživetje. Jelinčičeva primerjava Rožeja z dečkom se lahko tolmači tudi kot namigovanje na Rožejevo politično nezrelost, neizkušnost.¹⁴⁹ Lik Rožejeve Pehte pri predlogu posvojitve istospolnih partnerjev (to lahko sklepamo na podlagi že prej povedanega v govoru) zasedajo geji in lezbijke, ki očitno zarotniško krojijo voljo koalicije in s tem predlagatelja zakona, vlade. Gantar negativno konotacijo primerjave Rožeja z Rožletom potrди s tem, ko Jelinčičev govor ponovno prekine in stopi Rožeju v bran z besedami: *Gospod Jelinčič, gospoda Rožeja ste imenovali Rožle. To je skrajno nedostojno in omalovažujoče, poniževalno, torej naslavljanje vašega kolega in mojega kolega poslanca gospoda Rožeja. Pričakujem, da boste vzdržali nek normalni etični standard ravnanja in odnosov do svojih kolegov in kolegic, četudi se ne strinjate z njimi. Dajem vam drugi opomin.*

Z izraženo prizadetostjo Gantar potrди pedsodek, ki si ga je poslušalec ustvaril o Rožeju, ga poistoveti z Rožletom. Tako izvede »samoizpolnjujočo se napoved« pedsodka.¹⁵⁰ Torej, če v namigu o Rožeju kot Rožletu ne bi bilo resnice, potem takšna reakcija ne bi bila potrebna. Gantar torej pedsodek legitimira in tako opravi Jelinčičevo delo, ki se od

¹⁴⁹ To je bil za Rožeja prvi mandat kot poslanec državnega zbora. Jelinčič je poslansko funkcijo opravljal vse od prvih državnozbornskih volitev, torej od leta 1992 dalje. Na parlamentarnih volitvah leta 2011 se je prvič zgodilo, da mu vstop v DZ ni uspel.

¹⁵⁰ O pedsodkih kot o »samoizpolnjujočih se napovedih« je obširneje zapisano v poglavju o pedsodkih.

podane insinuacije distancira, saj je nameravani učinek dosežen. *Gospod predsednik, če bi poznali slovensko literaturo, bi vedeli, da je Rožle v Kekcu zelo pozitivna oseba. Bi bilo lepo, če si preberete to zgodbo Vandota,¹⁵¹ bi bilo zelo zanimivo. Ali smem nadaljevati?* S tem, ko Gantarja obtoži nepoznavanja slovenske literature zopet namiguje na vprašljivost njegove verodostojnosti pri opravljanju funkcije predsednika državnega zbora in s tem ovrže upravičenost njegovih obtožb, opominjanja, odvzema besede. Ta zametek dvoma v nadaljevanju svojega govora tudi konkretizira in tako zopet podžge občutke o Gantarjevi pristranskosti. *Veste, gospod predsednik, bi bilo lepo, če bi opozorili tudi vaše kolege, tiste, ki se tako zavzemajo za istospolne partnerje, da bi bili malo tiho v Državnem zboru.*

Jelinčič govor nadaljuje z apeliranjem na poslance koalicijske SD, za katere sodi, da imajo *še nekaj zdravega duha in navkljub vsemu razmišljajo drugače, da so pripravljeni varovati otroke pred zlorabami*, kajti prepričan je, *da je namen teh posvojitvev otrok s strani istospolnih partnerjev seksualna zloraba*. Jelinčič tako končno pove naglas tisto, na kar je ves čas, preko uporabe razširjenih predsodkov o gejnih in lezbijkah, sugeriral. A Jelinčičevo podžiganje predsodkov občinstva se tukaj ne konča. Še več, Jelinčič ga še stopnjuje. *Danes imamo v Sloveniji hude probleme s spolnimi sprevrženostmi v zvezi z bulmastifi*. Jelinčič tukaj uporabi odmeven primer, ki se ga je na podlagi številnih domnev in insinucij v slovenski javnosti povezovalo z izvajanjem zoofilije s strani transspolne osebe, kar Jelinčiču v njegovem govoru služi kot dodatno podžiganje predsodkov o spolni izprijenosti predlaganega člena zakona. Zgodbo so v javnosti pospremila številna namigovanja o vpletenosti partnerja predsednice koalicijske LDS Katarine Kresal, ki je v javnosti tudi med prvimi spregovorila o možnosti umestitve pravice istospolnih parov do posvojitve otrok v predlog DZak-a. Ta namigovanja in v javnosti oblikovane predsodke Jelinčič v nadaljevanju izkoristi, da poveže dani primer s predlagano pravico istospolnih partnerjev do posvojitve, češ, *ali naj pričakujemo, da bo*

¹⁵¹ V posnetku govora, objavljenega na spletni strani 24ur.com (24ur 2010, 2. marec) Jelinčič omenja Berlota in ne Vandota, kot je navedeno v evidenci prepisa seje. Ta podatek dodatno podkrepi razmišljanje, da Jelinčičev namen ni informirati Gantarja o avtorju (pove napačno ime), ampak doseči še večjo distanco od navrženega predsodka, ki ga je ustvaril s primerjavo Rožeja z Rožletom. Tako namreč podkrepi učinek, da on, ki je seznanjen z vsebino knjige, tega kar ga Gantar obtožuje, ni mogel misliti. Če je Gantar njegovo primerjavo dojel kot takšno, potem to pomeni, da je Rožeja kot takšnega dojel tudi Gantar in da je to resnica.

naslednjič ista koalicija predlagala, da se uzakoni pedofilija? Jelinčič tako preko obujanja in podžiganja predsodkov občinstva do oseb (torej do transspolnih oseb in domnevne povezanosti predstavnikov koalicijske LDS), ki se jih je z navedenim primerom povezovalo, obrekuje svojega političnega nasprotnika, ki ga prikaže kot skrajno sprevrženega. Tako ovrže verodostojnost stališča koalicije do podanega predloga DZak-a, kajti to namreč lahko vodi celo v uzakonitev pedofilije.¹⁵²

Gantar na tej točki Jelinčiču ponovno odvzame besedo in ga opozori naj ostane v mejah dostojnosti in razprave o členih DZak-a in se drži okvirjev kultivirane debate. Jelinčič njegovo opominjanje ponovno ovrže s poskusom aktivacije predsodkov občinstva. Vzpostavi ločnico med poslanci svoje stranke in ostalimi poslanci, češ da oni za razliko od ostalih priznavajo mišljenje in čustva ljudi. *Mi nismo politikanti ali pa tisti, ki bi za svoje koristi spreminjali zakonodajo, da bi jim to ugajalo. V naši stranki tega ne boste doživeli.* Torej poslanci in poslanke, ki niso iz vrst stranke SNS, zastopajo interese, od katerih si obetajo osebno korist tudi na škodo otrok. S takšnim izjavljanjem in ločevanjem ponovno vzpostavi klimo zarotniškega obnašanja in pa razliko med SNS in ostalimi strankami opozicije. V nadaljevanju zastavljene predsodke glede obnašanja drugih stranke, posebej koalicije, le še stopnjuje. Ponovno spodbudi dvom o verodostojnosti Gantarjevega opozarjanja, češ da to dokazuje odsotnost demokracije v Sloveniji, ker mu ne dovoli, da pove tisto, kar ljudje čutijo. Čustva občinstva podžiga s predsodki o zarotništvu gejev in lezbijk znotraj koalicije, saj si nekateri dovolijo vse, tudi to, *da prilagajajo zakone sebi pisane na kožo. Mislim, da je to zločin nad otroki, kar se greste tukaj.* Da so posvojitve istospolnih parov v predlog DZak-a umeščene zato, da bi se jih zavaljo drugih, dobrih določil, lažje sprejelo, češ *samo tisto malo je bilo narobe.* Nad podcenjevanjem tega problema pa je Jelinčič seveda zgrožen. *To je tisto, kar je najbolj narobe. Tisti, ki imamo otroke, se tega bojimo, ker razmišljamo tudi naprej.* Tako ponovno kot starš opozori na osebni interes in čustva, ki ju goji do predlaganega člena. Se čustveno poveže s svojo skupino. Tokrat cilja posebej na čustva staršev, ki želijo preprečiti tudi možnost spolne zlorabe lastnih otrok. Zato morajo predlogu nasprotovati.

¹⁵² Pri tem je zanimivo, da se je v povezavi z omenjeno afero preko partnerja Katarine Kresal omenjalo tudi Jelinčiča, saj ga je v nekem drugem primeru zastopal odvetnik iz njegove odvetniške pisarne. (DELO 2010, 25. februar)

Pri tem zopet (kot je to storil z obrekovanjem poslanca Rožeja) polarizira, saj imajo starši, ki ta predlog zagovarjajo, *že z lastnimi otroki drugačne variante in drugačne razmisleke*. Kot takšni ne zastopajo vrednote blagostanja otrok. On torej takšen starš ni, zato upa, da predlog ne bo sprejet.

V nadaljevanju Slovenijo ponovno primerja z Evropo, češ da Evropa tega ne priznava in se naveže na svojo »dogodivščino«. Pripoveduje, kako se je v sosednji Avstriji srečal z »nekim znancem«, ki ga je Jelinčič spraševal, *kaj se dogaja z njihovim Fritzlom*.¹⁵³ Ta mu je odgovoril *Doch, Doch, wir haben, aber Sie haben Hundfickers*, torej »že, že, ga imamo, toda vi imate »jebače« psov«. Jelinčič nadaljuje: *Mene je pretreslo do konca, kajti to je mnenje, ki ga ima Evropa o Sloveniji. Prekleta žalostno*. S to anekdoto in njenim zelo grafičnim dialogom Jelinčič skuša aktivirati predsodke, ki jih kot že prej omenjeno in pojasnjeno tvori primer »Bulmastifi«. Mnenje svojega avstrijskega znanca Jelinčič posploši na mnenje »Evrope« (torej uporabi sinekdoho), pa čeprav gre očitno za mnenje posameznika, ki glede na njegov odgovor celo meni, da so bila Fritzlova dejanja manj grozovita, manj sprevržena od tistih, ki so se očitala v omenjenem primeru. *In kdo je kriv? Zagotovo ne opozicija, ali še toliko manj Slovenska nacionalna stranka. Če ne verjamete, vam lahko tega gospoda pripeljem sem. Zadeve so grozljive. In s to grozljivostjo nameravate nadaljevati v tem zakonu. Z določitvijo tistih, ki niso krivi za to grozovito podobo Slovenije v Evropi, Jelinčič določi tistega, ki je kriv – in to je koalicija*. Jelinčič tako z vključitvijo primera, v katerega naj bi bila posredno preko svojega partnerja vpletena predsednica koalicijske LDS, in s sosledjem misli v svojem govoru (iz izjave znanca na vprašanje kdo je kriv in nadaljevanjem, da se bo ta grozljivost nadaljevala v predlaganem zakonu) naprej podžiga predsodke o zarotniškem obnašanju gejev in lezbijk znotraj koalicije, ki se odraža v njihovem predlogu zakona, ki bo po njegovem omogočal spolne zlorabe otrok. Povezava z odmevnim primerom »Fritzl« in čustva zgražanja, ki jih ta spravi na plan, poskrbi za še močnejši naboj aktiviranih predsodkov. A Jelinčič s stopnjevanjem le-teh preko insinuacij o zaroti ne konča na tej točki. V nadaljevanju koalicijo obtožuje, da v to skuša vplesti še Ustavno sodišče, pri

¹⁵³ Svetovno odmeven primer iz leta 2008, v katerem se je razkrilo, da je Joseph Fritzl imel v kleti svoje hiše kar 24 let zaprto svojo hčer, ki je rodila 7 njunih otrok. (RTVSLO 2011b, 12. avgust)

katerem, kot »sliši«, naj bi nekateri predstavniki koalicije že vnaprej lobirali za prepoved referendumov.¹⁵⁴ Kdo točno naj bi lobiral za »izvitoperjenost v zakonu« Jelinčič ne precizira, kar za ustvarjanje učinka zarotniške klime, delovanje predsodkov, niti ni pomembno. Svojemu občinstvu samo zaupa, da gre za »določeno gospodo iz koalicijskih strank«, ki ne samo, kot že rečeno, pri Ustavnem sodišču lobira, ampak celo več, ga »do neke mere celo izsiljuje«. *Krasno! Vse imate pod kontrolo. Še Ustavno sodišče. Zakone sprejemate, kot vam "paše". Grozljivo! Grozljivo! Za tem se navidezno ustavi. Saj bi lahko še kaj povedal, pa resnica v Državnem zboru ni dobrodošla. Vedno se iščejo besede, ki govorijo o sovražnem govoru, o ne vem čem vse, ampak sovražni govor je nekaj zavržnega, spolno občevanje s psi je nekaj običajnega ...* S temi besedami podkrepi občutek občinstva, da se jim prekriva resnica, ki v »Državnem zboru ni dobrodošla«. Torej jo koalicija (preko Gantarja, ki ima pristojnost odvzeti Jelinčiču besedo) ne samo taji, ampak jo poskuša pod krinko omejevanja sovražnega govora tudi zatreti. Ta resnica glede na povedano, če samo ponovimo, v danem primeru pomeni tudi omogočanje možnosti spolne zlorabe otrok. Tako Jelinčič preko obrekovanja vnaprej ovrže tako morebitne obtožbe njegove uporabe sovražnega govora kot tudi verodostojnost Gantarjevih prekinitev in opozoril. On namreč zgolj govori resnico, ki jo koalicija zaradi osebnih interesov in skritih načrtov želi zatreti, zato se ga tudi napada.

Gantar ga na tej točki ponovno prekine. *Presegli ste meje dopustnega. Način, na katerega govorite v Državnem zboru, je skrajno žaljiv. In moram iskreno reči, odvzel bi vam besedo, če bi koalicija imela v tem trenutku večino, da bi lahko o tem tudi glasovali, če bi prišlo do ugovora. Žal je nimamo, zato vam moram dopustiti besedo. To je to, povem po pravici in po resnici. Gospod Jelinčič, prosim, da nadaljujete, ampak v tonu, ki omogoča normalno razpravo. Z obrazložitvijo svoje prekinitev Gantar navkljub izraženemu namenu zgolj potrdi vse predsodke o njegovem delovanju znotraj DZ-ja kot tudi o koaliciji in predlaganemu zakonu, ki jih je Jelinčič poprej aktiviral in ustvaril. Potrdi torej, da se Jelinčiča napada zavržno njegovega govorjenja »resnice«. Tako mu s svojim odzivom omogoči, da s svojim stratagemom doseže svoj zeleni cilj – da dokaže, da*

¹⁵⁴ Zahtevano število podpisov za njegovo vložitev je bilo namreč že zbrano. Vložitev zahteve o presoji ustavnosti takšnega referendumov pa tudi že napovedana. (Vrtovec 2010, 1. marec)

predlagatelj v okviru predlaganega določila DZak izkazuje osebni interes in ne interes volivk in volivcev ali skrb za dobrobit otrok. Ker Gantar, lahko bi rekli, »opravi« njegovo »delo«, Jelinčič na koncu le še povzame: *Gospod predsednik, zopet dokazujete, da z močjo, s silo poskušate zatreti misel, razmišljanje, tisto razmišljanje, ki ga ima 90% slovenskih prebivalcev. /Oglašanje v dvorani./ Tudi to je res, mogoče celo 95%! Hvala lepa za popravek. Žalostno je, da na ta način izsiljujete in ne dovoljujete debate. Vedno sem mislil, da je parlament tisto mesto, kjer si lahko povemo vse, kajti iz parlamenta naj bi izraslo najboljše. Ampak kot kaže, raste vse kaj drugega, v glavnem plevel, ki ne rodi pravega plodu.* Jelinčič torej, predvsem z zadnjim stavkom, zopet s prstom pokaže na geje in lezbijke, ki so zavoljo doseganja pravice do posvojitve otrok po njem delovali manipulativno in zarotniško znotraj koalicije (zvedeli smo tudi, da njeno tovrstno delovanje sega vse do Ustavnega sodišča) ter posledično državnega zbora, kjer se je Jelinčiču skušalo prepovedati govorjenje resnice. Resnice, za katero »ve« več kot »90% slovenskih prebivalcev«. Resnice, da geji in lezbijke zahtevajo nekaj, kar jim ne pripada, saj jim narava tega ni naklonila. Njihove partnerske zveze, znotraj katerih želijo pravico do posvojitve otrok, so zmožne po pravilu biologije producirati le »plevel« brez »plodu«. Zato nimajo legitimnosti zahtevati takšne pravice, ki se jo skuša »izsiliti« prek parlamenta, kjer večino in vodenje sej preko Gantarja obvladuje koalicija.

7.2.2 JELINČEVA OBRAZLOŽITEV GLASU V IMENU POSLANSKE SKUPINE SNS

Jelinčič v tem delu, podobno kot v prvem, izpostavlja zgolj vprašanje posvojitve istospolnih parov. Kot v uvodu prvega dela, se tudi v tem drži pravila, da je bolje izpostaviti en razlog zakaj glasovati proti tvojemu nasprotniku, kakor več razlogov zakaj glasovati zate, kar v danem primeru pomeni ponuditi boljši predlog, rešitve DZak-a. Takšno argumentirano razpravo bi namreč bilo mogoče vzpostaviti zgolj s priznavanjem legitimnosti pravice istospolnih parov do posvojitve otrok, kar pa ni v skladu z Jelinčičevim ciljem doseganja zmage, ki pomeni premagati politične nasprotnike. Moč svojega govora namreč gradi in vzpostavlja na predsodkih o gejih in lezbijkah kot spolnih izprijencih. Njegov cilj je uničenje političnega nasprotnika preko zavrnitve DZak-a, zato

razprava o boljših rešitvah in o njegovi vsebini ne pride v poštev. Zato kot poprej, v skladu z nameravanim učinkom svojega stratagema, predlagatelj obtožuje zarotništva, češ da so v predlog umeščene tudi dobre rešitve samo zato, *da bi se lahko v in preko procedure v parlamentu pripeljale notri deviantnosti, ki jih nekateri želijo uzakoniti.* Predlagatelj, torej vlada, je s takšnim predlogom zlorabila svoj položaj, ki so ji ga na demokratičnih volitvah zaupali slovenski volivci. *Jaz mislim, in v Slovenski nacionalni stranki sodimo, da gre za zlorabo procedure, zlorabo slovenskega nacionalnega telesa, zlorabo slovenske zgodovine in zlorabo slovenske javnosti. Kaj takega se še ni zgodilo v Sloveniji. Pa vendar, glede na okoliščine teh raznih garažnih koalicij in podobnega, si lahko mislimo, da nas bo ...* Vlada je torej zlorabila svoj položaj do vseh do sedaj še nevidenih razsežnosti. Zakaj je to storila, skuša Jelinčič nakazati z uporabo sinekdohe »garažne koalicije«, ki tako kot že dvakrat poprej v prvem delu insinuiral na primer »Bulmastifi« in nakazuje, da gre za nekakšno večjo, očem javnosti skrito zaroto koalicije. Z asociacijo na omenjeni primer okrepi vsa namigovanja, ustvarjene predsodke, o spolni sprevrženosti, ki naj bi jih ta vključeval in temu posledično, glede na to, da gre za akterje iz istega družabnega kroga, podani predlog zakona. Kljub temu, da ga Gantar na tej točki prekine in opozori na izbor njegovih besed ter mu izreče opomin, je nameravani učinek Jelinčičeve asociacije že dosežen. Še več. Moč Jelinčičevega stratagema Gantar s svojim odzivom le še stopnjuje. Z njim izkaže potrditev sumničanju, da Jelinčič pod »garažne koalicije« namiguje na »Bulmastifi«. S potrditvijo asociacije Gantar potrди tudi z njo povezane predsodke. Z opozorilom glede izbora Jelinčičevih besed namreč izrazi možnost prizadetosti. Prizadetosti, ki je ne bi bilo, če v povedanem ne bi bilo resnice, torej če namigovanja o vpletenosti koalicije v omenjeni primer ne bi imela osnove.

Nadaljevanje svojega govora Jelinčič izkoristi za ustvarjanje dvoma (podžiganje predsodkov) o Gantarjevi pristranskosti pri opravljanju funkcije predsednika državnega zbora. Pristranskosti, ki jo je Gantar s svojim odzivom potrdil tudi sam. *Mi daste lahko kar tri opomine takoj od začetka, pa bom nadaljeval. Dejstvo je, da izhodišča, ki jih postavljate tudi vi, gospod predsednik, so čudna. Milo rečeno čudna, da ne bom uporabil kakšne druge besede. Lahko pa naslednjič govorim v latinščini, da ne boste vedeli, kaj povem, pa boste prevod dobili, pa se boste kasneje ...* Jelinčič torej zavrača pomembnost

in verodostojnost Gantarjevega opomina. Napove jih še več in s tem nakazuje, da bo verjetno povedal še kaj takšnega, kar Gantarju zavoljo njegove pripadnosti koaliciji ne bo po godu. Tako tudi insinuira, da se mu poskuša odvzeti pravica do besede, ki mu kot poslancu pripada in v katero se ne bi smelo posegati. Gantar to počne, ker se zaradi svoje politične pripadnosti počuti osebno prizadetega, kar pa se ne bi smelo odražati pri njegovem vodenju seje DZ-ja. Zato bi mogoče bilo bolje, da govori v latinščini. Tako kot v prvem govoru Jelinčič ponovno ustvarja vzdušje, da se ga napada, ker govori resnico in ta očitno Gantarja boli. Gantar ga ponovno prekine in mu izreče drugi opomin. Gantar tako ponovno podpira delovanje Jelinčičevega stratagema, čemur se Jelinčič zgolj nasmeji in se iz tega norčuje. Tako Jelinčič dodatno znižuje verodostojnost Gantarjevega delovanja, s čimer povečuje moč svojega stratagema: *.../Smeh./... No, me zelo veseli, pa potem mi boste dali še ukor, pa mama naj v šolo pride ali kaj takega. .../Smeh./... V redu, saj na tem nivoju je vaše vodenje, gospod predsednik. Žal je to tako. Človek bi pričakoval, da sedimo v Državnem zboru neke države, ampak kot kaže sedimo v nekem krožku nekega šolskega aktiva iz leta 1965. Sledi zaključek govora, v katerem Jelinčič zopet meri na predsodke o homoseksualcih, ki se znotraj koalicije obnašajo zarotniško in silijo njene člane (te si podrejajo, saj zasedajo vodilna mesta) v podporo pravice do posvojitve, priznanje katere bo imelo grozljive posledice. Zato upa, da bodo volivci koaliciji na prihodnjih volitvah »sodili«. *Dejstvo je, da to, kar hoče koalicija spraviti skozi proceduro, je nedopustno. In če ne drugje, tudi če bo danes po sili vaših vodilnih politikov, ki zahtevajo od vas, da jih legitimizirate s tem zakonom, četudi bo to sprejeto, mislim, da vam bo sodil slovenski narod na naslednjih volitvah. In upam, da takrat in od takrat dalje vas v politiki nikoli več ne bo, kajti škoda, ki jo boste naredili slovenskemu narodu, bo grozljiva.* V tem delu govora Jelinčič torej vključi vse cilje stratagema po Kirk Whillock: podžiganje čustev (zarotniško obnašanje), očrnitev skupine (homoseksualci), povzročitev trajne in nepopravljive škode (posvojitve otrok kot legitimizacija spolne sprevrženosti homoseksualcev). Pri tem je za Jelinčiča najpomembnejša osvojitve četrtega cilja, doseganje zmage, ki ga nam neposredno izriše v zadnjem stavku govora. S pozivom na volivce, da delujejo v okviru svojih predsodkov in tako odstranijo njegove politične nasprotnike. Da torej »sodijo« koaličijskim strankam na*

prihodnjih volitvah in sicer ne glede na to, ali bo zakon sprejet ali ne, s čimer preseže vprašanje sprejema DZak-a. Še več, upa, da iz slovenske politike izginejo v popolnosti.

7.2.3 JELINČIČEVA OBRAZLOŽITEV GLASU V SVOJEM IMENU

V tem delu se Jelinčič predvsem odziva na komentar poslanke koalicijske Zares Cvete Zalokar Oražem, da Jelinčičev sin, ki je antropolog in sociolog, v nasprotju s svojim očetom, predlagani zakon podpira. Jelinčič ji odvrne, da je drugačno mnenje njegovega sina demokratično in nima proti temu nič, v nadaljevanju pa »antidemokratičnost« koalicije poveže s predlaganim DZak-om. *To je samo dokaz, da smo v Slovenski nacionalni stranki demokratični in da vi, gospodje v koaliciji, niste. V drugačnem primeru ne bi apostrofirali kot, češ, "poglejte, Jelinčič misli eno, njegov sin pa misli drugo". In to samo še dokazuje sprevrženost teh koalicijskih gospa in gospodov, ki takšne zadeve poskušajo ... Gantar ga tukaj prekine in opozori: Brez polemik, gospod Jelinčič ... Jelinčič, skozi smeh, komentar Oražmove in Gantarjevo prekinitev prevede v napad koalicije na njega osebno. Saj sem vedel /Sme./ hočejo uporabiti proti meni in proti stranki.* Kljub izpostavljeni demokratični pravici njegovega sina po drugačnem mnenju, ki ga on zato spoštuje, Jelinčič v nadaljevanju govora skuša ovreči verodostojnost sinove podpore zakonu, ker gleda na vprašanje skozi prizmo humanistike, ki ima po Jelinčiču čudna stališča. Pri tem omenja tudi Fakulteto za družbene vede (FDV), čeprav njegov sin na njej ni študiral.¹⁵⁵ *Dejstvo je, da je moj sin po izobrazbi humanist, jaz sem naravoslovec. Naravoslovci gledamo na naravo z naravnega stališča. Humanisti gledajo na naravo s čudnega stališča, filozofsko-sociološkega, bi rekel, nekako komunikološkega, pa ne vem kakšnega, kaj vse se še uči na FDV-ju.* Jelinčič se v svoji obrazložitvi »čudnih« znanosti torej naveže na FDV z namenom znižanja verodostojnosti znanja, pridobljenega na tej fakulteti, kot tudi tistih predavateljev, ki to znanje podajajo. To pa zato, ker je bilo med njimi nekaj glasnejših zagovornikov izenačitve pravic istospolnih skupnosti z drugimi družinskimi skupnostmi.¹⁵⁶ Na njej sta ravno tako poučevala minister za delo, družino in socialne zadeve Ivan Svetlik in državna sekretarka ministrstva Anja

¹⁵⁵ Iz antropologije in sociologije je diplomiral v Tel Avivu, v Sloveniji pa je prejel doktorski naziv iz zgodovinskih znanosti na Filozofski fakulteti. (Mohorjeva družba)

¹⁵⁶ Tanja Renner, Alenka Švab, Metka Mencin Čeplak, Barbara Rajgelj, ...

Kopač Mrak, ki sta bila zadolžena za sestavo predloga DZak-a. Pri tem tudi ni zanemarljivo, da Jelinčič poudari razlikovanje med družboslovci in naravoslovci, saj pri tem zopet cilja na tiste predsodke, ki homoseksualnost in istospolna partnerstva obravnavajo kot nekaj sprevrženega in nenaravnega, ki jih on kot naravoslovec priznava.¹⁵⁷ *Zato razumite, da tisti, ki smo študirali realne znanosti, vemo o življenju nekaj več kot tisti, ki so, recimo študirali Hegla, pa Heideggerja, če so ga sploh. Če niso študirali samo Karla Marxa v skrajšani verziji, po možnosti v stripu. Hvala lepa.*

7.3 ANALIZA UPORABE SOVRAŽNEGA GOVORA ZA DOSEGANJE NAČEL POPULIZMA

- *Ljudstvo je eno in samo po sebi dobro*

Jelinčičev stratagem v obliki sovražnega govora izpolnjuje to načelo v prvih dveh delih njegovega govora. V prvem delu ga uporabi, ko govori o »resnici«, da pomeni dodelitev pravice posvojitve istospolnim partnerjev možnost za spolno zlorabo otrok. Resnico, ki jo slovenska javnost pozna, *čeprav jo poskušate tukaj v Državnem zboru preko terorizma koalicijskih strank izničiti, prepovedati, da bi povedali, kaj ljudje mislijo, kaj hočejo!* To resnico misli 90 odstotkov slovenskih prebivalcev ali mogoče celo 95 odstotkov. Zato gre, kot pravi v drugem delu, *za zlorabo procedure, zlorabo slovenskega nacionalnega telesa, zlorabo slovenske zgodovine in zlorabo slovenske javnosti.* Torej za popolno izdajo slovenskega ljudstva. In medtem ko se »krepostno«¹⁵⁸ ljudstvo zavzema za dobrobit otrok, se predlagatelj (koalicijske stranke, ki sestavljajo vlado) in vsi ostali podporniki takšnega zakona, ki po Jelinčičevem tvorijo v najboljšem primeru zgolj 10 odstotkov slovenskega prebivalstva, zavzemajo le za lasten interes. Podporniki se gredo *garažne koalicije*¹⁵⁸ ali pa imajo tudi z lastnimi otroki *drugačne variante in drugačne razmisleke.* *Pripravljeni ste enostavno zatajiti pravice otrok in dovoliti nekaterim izbrancem, da si bodo dovoljevali, kar si lahko dovoljujejo.* Vse skupaj dokazuje, kakšno demokracijo imamo v Sloveniji. *Nikakršne demokracije. Imamo totalno zblojeno državo, ki dovoljuje*

¹⁵⁷ Jelinčič je namreč študiral farmacijo. (Slovenska nacionalna stranka)

¹⁵⁸ Primer »Bulmastifi«¹⁵⁸ predstavlja zaradi domnevnih povezav znotraj mreže visoko profiliranih, premožnih posameznikov tudi slovenski elitizem in njegovo pred očmi javnosti skrito delovanje. (RTVSLO 2011a, 2. februar)

nekaterim iz določenih političnih vrhušk in političnih krogov čisto vse, popolnoma vse, tudi to, da prilagajajo zakone, sebi pisane na kožo. Podani predlog torej predstavlja uveljavljanje osebnih interesov »izbrancev«, »pokvarjenih« elit.

- ***Ljudstvo je suvereno***

Kot smo pokazali že pri zgornjem načelu, želijo po Jelinčičevem koalicijske stranke z omogočanjem posvojitve istospolnim partnerjem uveljaviti interese elite in ne poskrbeti za potrebe otrok. Koalicija je tudi del te elite, saj želi v zakon *vtakniti svoje izvitoperjene spolne zadeve*. Zato je ne skrbi, da lahko priznanje takšne pravice vodi v *spolno zlorabo otrok* in to je *resnica*, ki jo ve *90 odstotkov slovenskega prebivalstva*. Izvoljeni predstavniki koalicijskih strank torej po Jelinčiču ne zastopajo volje suverena slovenskega ljudstva, ki jim je na volitvah dalo svoje pooblastilo za podajanje zakonskih predlogov kot tudi omogočilo sestavo vlade, predlagatelja DZak-a. To zaupanje je vlada zlorabila, kajti njen predlog s podeljevanjem pravice posvojitve otrok istospolnim partnerjem ne odseva volje njenih pooblastiteljev, ljudstva, temveč zgolj njen osebni interes. *Resnica* je ne zanima, še več, skuša jo celo zatreti in prepovedati, s tem pa zatira tudi ljudstvo. To počne znotraj Državnega zbora, kjer se Jelinčiču prepoveduje govoriti *resnico* naglas, pri Ustavnem sodišču pa celo skuša *izsiliti* prepoved referendumu, ki bi neposredno zagotovil odraz ljudske volje. Jelinčič in ostali poslanci SNS so edini, ki to *resnico* priznavajo in so o njej, ne glede na sankcije, pripravljeni spregovoriti na glas ter tako izvajati voljo svojega suverena. Glede na to, da imamo po njegovem v Sloveniji *nikakršno demokracijo*, vključuje njegovo govorjenje *resnice* in zastopanje volje ljudstva zanj določeno stopnjo tveganja, ki jo je on pripravljen sprejeti, saj on pooblastilo ljudstva jemlje resno. Zato ga vestno, z mislijo na javno dobro, izvršuje, pa čeprav se ga ob tem napada in kaznuje.

- ***Najpomembnejši vrednoti sta kultura in način življenja ljudstva***

Kot smo videli v analizi tako sovražnega govora kot Jelinčičevega stratagema, Jelinčič pravici do posvojitve istospolnih parov nasprotuje, ker ta v različnih pogledih škodi dobrobiti otrok. Ne samo, da ta ogroža vrednote materinstva in konvencionalne družine,

ki jih otrok po Jelinčiču nujno potrebuje za svoj razvoj, ampak celo omogoča spolno zlorabo otrok. To je za Jelinčiča *resnica*, ki jo on upošteva in zato predlogu nasprotuje, ker je to edino »pravilno«. Da je to edino »pravilno« potrdjuje tudi Jelinčičevo dejstvo, da enako kot on razmišlja *90 % slovenskega prebivalstva*. Nacionalna dimenzija je sicer nekaj, kar Jelinčič večkrat poudari pri opisovanju razsežnosti škode, ki naj bi jo priznanje pravice istospolnih parov do posvojitve otrok povzročilo. Ne samo, da je slednja kot omenjeno v nasprotju z razmišljanjem *90 odstotkov slovenskega prebivalstva*, skruni tudi ugled Slovenije v Evropi, predstavlja *zlorabo slovenskega nacionalnega telesa, zlorabo slovenske zgodovine in zlorabo slovenske javnosti* in tako postavlja nekakšen slab precedens. *Kaj takega se v Sloveniji še ni zgodilo*. Če bo predlog sprejet, bo predlagatelju sodil *slovenski narod*, kajti škoda, ki mu bo narejena, bo *grozljiva*.

Misel o dodatni razsežnosti te škode, poleg že omenjenih, ki jo prinaša priznavanje pravice istospolnim partnerjev do posvojitve otrok, Jelinčič vzpodbudi v sklepnem stavku svojega prvega govora, ko govori o tem, da naj bi iz parlamenta izraslo najboljšo. *Ampak kot kaže, raste vse kaj drugega, v glavnem plevel, ki ne rodi pravega plodu*. To lahko interpretiramo, da z asociacijo na brezplodnost Jelinčič namiguje, da bi lahko priznavanje te pravice ogrozilo tudi zmožnost reprodukcije slovenskega naroda in s tem zagotovitev njegove prihodnosti.

- ***Voditelj in stranka/gibanje sta del ljudstva***

V svojem govoru Jelinčič posebej poudari razliko med interesi, ki jih zastopajo on in ostali poslanci SNS ter interesi, ki jih pri zavzemanju svojih stališč zastopajo drugi poslanci: *Razlika med člani Slovenske nacionalne stranke in ostalimi poslanskimi kolegi in strankami je v tem, da naša stranka pove tisto, kar mislijo ljudje in kakor čutijo ljudje. Mi nismo politikanti ali pa tisti, ki bi za svoje koristi spreminjali zakonodajo, da bi jim to ugajalo. V naši stranki tega ne boste doživeli*. Pri SNS se torej zavedajo, da je glavna naloga njihovega poslanstva prepoznati, priznati in zagovarjati voljo ljudstva kot edino »pravilno«. Tega po Jelinčiču ostali poslanci in njihove stranke ne počno, saj si z zavzemanjem svojih stališč obetajo neko osebno korist, ki jo tvori bodisi osebna gejevska

ali lezbična usmerjenost, bodisi nek drugi koristoljuben obet. Tudi Jelinčič si od zagovarjanja svojega stališča, nasprotovanja pravici do posvojitve istospolnih parov, obeta osebno korist, korist kot starš, ki ve, kakšna je *resnica* in se zato bori za »pravilno«. Zato mu je malo mar za mišljenje tistih predstavnikov ljudstva, ki se ne zavzemajo za tisto, kar je »pravilno«. To velja tudi za Gantarja in njegove opomine glede nedostojnosti in žaljivosti njegovega govora: *Ja, kar opominjate me, saj opominjali boste še marsikoga. Samo na koncu, upam, da boste na volitvah dobili svojo porcijo. Jaz imam dve majhni punčki in vem, kaj govorim. Vem, kaj govorim.* Jelinčič se tako zlije z ljudstvom, ki ga zastopa in predstavi, da je tudi on kot del njega. Elite, ki imajo preko koalicijskih strank vajeti pri predlogu zakona v svojih rokah, zatirajo »pravilno« voljo ljudstva in prepovedujejo govorjenje *resnice*, čeprav ljudstvo ve, kakšna ta je. *Saj bi lahko še kaj povedal, pa resnica v Državnem zboru ni dobrodošla. Vedno se iščejo besede, ki govorijo o sovražnem govoru, o ne vem čem vse, ampak sovražni govor je nekaj zavržnega, spolno občevanje s psi je nekaj običajnega ...* Jelinčič se elit ne boji. Edino, kar ga skrbi, so posledice takšnega zakona. In te so po njegovem lahko »grozljive«, kajti prepričan je, *da je namen teh posvojitve otrok s strani istospolnih partnerjev seksualna zloraba. Danes imamo v Sloveniji hude probleme s spolnimi sprevrženostmi v zvezi z bulmastifi. Ali naj pričakujemo, da bo naslednjič ista koalicija predlagala, da se uzakoni pedofilija?*

Jelinčič torej krši pravila konvencionalnega lingvističnega registra (sovražni govor do gejev in lezbijk) in pravila političnega razreda (zavrača Gantarjeve opomine, ne priznava njegove pristojnosti za ohranjanje reda na seji). Sovražni govor do gejev in lezbijk je namreč, kot smo že izpostavili v prejšnjem poglavju, Jelinčičev strategem za doseganje zmage. Slednja je tudi cilj njegove uporabe populističnih načel, predvsem obravnavanega, pri katerem želi ustvariti jasen vtis, da je on del ljudstva in ne elit. Te pa po Jelinčiču sestavljajo geji in lezbijke, ki želijo preko koalicijskih strank, katerih del so tudi sami, doseči priznavanje pravice do posvojitve otrok, ki po njegovem vodi do spolnih zlorab, saj so geji in lezbijke znani spolni izprijenci. To je Jelinčičevo sporočilo ljudstvu, *resnica*, ki jo ljudstvo *ve* in to so on ter ostali poslanci SNS pripravljeni povedati tudi naglas. *Resnica* je pač grda, delovanje elit pa umazano, zato je temu primeren Jelinčičev govor, kajti »nujno« je povedati stvari takšne kot so, brez olepšav. To

je »pravilno« in zato je vseeno, ali se ga »napada« z opomini, ki naslavljajo izbor njegovih besed in nedostojnost njegovega govora. Škoda, ki preti s sprejemom takšnega zakona, je namreč po njegovem neprimerljivo večja.

8 SKLEP

»Samoumevno odpuščanje zaposlenih, samoumevno ukinjanje delavskega soupravljanja, samoumevna demontaža socialne države, samoumevno pridruževanje k okupaciji Iraka, samoumevnost političnega dirigiranja ekonomije, novinarjev, šolstva, zgodovine, samoumevno paktiranje oblastniških elit z verskimi, vse to postaja adiaforizacija – samoumevnost samoumevnosti. Tudi v javnem govoru.« (Dragoš 2007, 137)

Na podlagi opravljene kvalitativne analize obravnavanega primera lahko potrdim svojo hipotezo, da se sovražni govor v političnem diskurzu uporablja kot orožje populizma. Ne glede na to ali populizem opredelimo kot ideologijo, diskurz ali kako drugače je po mnenju avtorjev, predstavljenih v tej nalogi, neizpodbitno dejstvo, da se je njegova uporaba v zadnjih letih znotraj političnih aren povečala in Slovenija pri tem ni izjema. Dihotomija, ki jo ta fenomen začrta med elitami in ljudstvom, ter antagonistični odnos, ki ju med njima tvori, sta v trenutni klimi političnega nelagodja (malaise), kateremu botrujejo predvsem nestanovitne gospodarske razmere, še kako aktualni. Čeprav populizem »govori« v imenu in v prid »ljudstva« proti sovražniku, »elitam«, bi bilo vendarle narobe predpostavljati, da zato zgolj izraža dejansko voljo »ljudstva«, izkazano predvsem v javnomnenjskih raziskavah, mnenju večine. Populizem namreč to mnenje, s svojimi različnimi prijemi, preko diskurza tudi kroji.

Kot smo prikazali v poglavju o diskurzu, se zanj odvija borba, ki je vedno politična. Natančneje, borba za dominantnost enega diskurza nad drugimi. Kolikor je področij človeškega delovanja, toliko je diskurzov. In vsi ti so tako ali drugače združeni znotraj političnega, ki se uveljavlja preko izvršilne in zakonodajne veje oblasti ter kot takšen bistveno vpliva na življenjske pogoje prebivalstva. Predstavo o tem, kakšno naj bi bilo samo razmerje do teh eksistenčnih razmer, ureja ideologija. Zato lahko poenostavljeno

strnemo, da je borba za prevlado enega diskurza nad drugim dejansko tudi borba za prevlado ene ideologije nad drugo, pri čemer je populizem mogoč znotraj vsake pozicije političnega spektra levica-desnica, ki ga sestavljajo tudi politične stranke. Slednje po Althusserju (2000) tvorijo politični ideološki aparat države, v katerem bijejo boj za oblast, za prevlado svoje ideologije nad drugimi, pri čemer njihovo ideologijo tvorijo družbeni razredi, čigar interese zastopajo. Pri tem je, kot predstavljeno, sovražni govor vedno v službi kapitala. Tega najbolje zastopajo neoliberalne politike, ki stremijo k zmanjševanju socialnih pravic. Za doseganje svojega cilja potrebujejo razločevalno okolje, saj slednje postavlja napadene skupine na voljo za izkoriščanje.

Temu v prid deluje tudi »teza o pravičnem svetu«, ki narekuje, da lahko vsak s trdim delom in konkurenčno zmago pride do uspeha, in če mu ne uspe, si je za to kriv sam. Na to tezo se opirajo stereotipi in predsodki, katerih ideološka funkcija je podpiranje, racionaliziranje in legitimiranje obstoječega statusa quo v družbi, ki ohranja delitev moči in oblasti ter sočasno opravičuje izkoriščanje marginalnih skupin, saj naredi razlike za naravne in upravičene. Če to prevedemo v okviru predsodkov do gejev in lezbijk, so si za izostanek svojih socialnih pravic krivi sami, saj so se odločili za način življenja, ki ga družba ne podpira. Družba, v kateri dominira heteronormativni diskurz, ki nalaga predsodek, da je intimni partnerski odnos med osebama istega spola nekaj sprevrženega in nenaravnega. Na moč tega diskurza se je v predstavljenem primeru opiral tudi Zmago Jelinčič Plemeniti pri svoji uporabi sovražnega govora.¹⁵⁹

Kljub povedanemu se nam postavlja vprašanje, od kod torej takšna brezbriznost občinstva do izrečenih besed sovraštva, sovražnega govora? Odgovore na ta tip vprašanj je poiskal Srečo Dragoš (2007), ki ugotavlja, da je takšen odnos do sovražnega govora in njegove regulacije posledica etičnega premika, tranzicije vrednostnih stališč zaradi postmodernih razmer, ki so spremenile tudi način našega čustvovanja. Te spremembe

¹⁵⁹ Kot pojasni Kuhar (2011, 19) so meritve socialne distance do homoseksualcev v raziskavah Slovenskega javnega mnenja (SJM) v 90-ih pokazale, da si več kot vsak drugi vprašani ne bi želel imeti homoseksualca za soseda. Po podatkih, pridobljenih v okviru Svetovne raziskave vrednot za leto 2005, pa je enako stališče zasedlo 35 % vprašanih v Sloveniji. Razlog za to je mogoče poiskati ravno v raziskavi SJM iz 90-ih, ki je pokazala, da kar 95 % respondentov še ni imelo z lezbijkami ali geji nikakršnega stika, da jih ne poznajo. Tako Kuhar meni, da lahko z gotovostjo trdimo, da so izmerjeni strahovi rezultat predsodkov in stereotipov.

vodijo v »transformacijo morale z nastankom novega, tihega etičnega konsenza, ki ga v prejšnjih družbenih epohah ni bilo.« (ibid., 134) Ta novi konsenz je po njegovem nov socialni kontekst sovražnega govora. »Od njegovega prepoznavanja je odvisno, kako kvalificiramo samo sovražnost, pa tudi potrebo po njeni regulaciji.« (ibid., 135) Kot nadaljuje, smo dejansko z enaindvajsetim stoletjem priča razpadu kakršnekoli etike, povezava med etiko in mnenji je pretrgana. Slednja so po Baumanu postala »adiaforizirana«, brezbrizna, kajti širijo se brez kakršnihkoli moralnih ozirov ali etičnih utemeljitev.¹⁶⁰ (v ibid., 137)

Ravno v tej brezbriznosti je iskati tudi odgovore, čemu populizem. Učinkovitost slednjega je namreč močno odvisna od predsodkov o določenih skupinah v družbi. Predsodke gojimo vsi, med seboj se ločimo le po stopnji svoje aktivnosti. In ravno to aktivnost se skuša s sovražnim govorom spodbuditi, vzbuditi občutek nujnega ukrepanja. Tu kot nekakšen rekruter volivk in volivcev nastopi populizem, saj podatki kažejo, da se stopnja udeležbe na volitvah zmanjšuje.¹⁶¹ Pri tem verjetno ni zanemarljivo, da politične stranke, po Althusserju (2000) glavni ideološki aparati države, dosegajo najnižje ocene na javnomnenjskih lestvicah zadovoljstva z njihovim delom (Toš 2012, 4). Zato morajo za lastno preživetje ustvarjati vtis, da so še vedno nujno potrebne za branjenje in ohranjanje interesov in dobrobiti državljanov in državljanek.

¹⁶⁰ Predmoderna etika je nižje sloje tolažila, da so koristen del družbe, čeprav jim je bilo povzpetje do višjega sloja preprečeno. Moderna je delovala obratno. Kot družbeno koristnejši del družbe je postavila lastnike kapitala in poudarjala, da so od njihove potrošnje odvisna življenja ljudi. Zaradi rušitve fiksnih slojevskih zidov je posameznik postal sam kriv za svoj uspeh kot tudi neuspeh. (Bauman v Dragoš 2007) »S tem revni, marginalizirani in nemočni postanejo še nekaj manj: družbeno nekoristni, nezaslužni in človeško manjvredni.« (ibid., 137) V postmoderni se te nižje sloje prebivalstva želi oropati tudi za to oznako ničevosti. To pa po Baumanu, kot izpostavi Dragoš, še ni zadnji krog pekla. Namreč, če nemočnim in stigmatiziranim odvzamemo še njihovo stigo v razmerah, v katerih se njihovo stanje ne izboljša, jih oropamo družbene prepoznavnosti. Posledica slednjega je vsesplošna brezbriznost, stanje, v katerem je etična kvalifikacija prekršek. »Zdaj je mogoče karkoli, saj vprašanja *zakaj* ni več od nikoder, ne od leveice ne od desnice, ne od liberalne ne od konservativne civilne družbe. Niti od intelektualcev, kot opozarja Bauman, čeprav je proizvajanje misli njihov poklic. Neodgovornost ni več klicana k odgovoru, ker postane razvezana od njih. Socialnost je osvobojena etičnih premislekov, moralne norme niso več funkcionalne; kar družbo drži skupaj, so le tehnikalijske oblasti in kapitala – neprekrte, saj je tudi ideologija odveč.« (ibid.)

¹⁶¹ Če vzamemo za primer Volitve v Državni zbor RS je volilna udeležba leta 1992 85,5 %, leta 1996 73,7 %, leta 2000 70,1 %, leta 2004 60,6 %, leta 2008 63,1 % in leta 2011 65,6 %. (Statistični urad Republike Slovenije 2012)

Njihovo naloga ustvarjanja lastne pomembnosti je v trenutnem obdobju recesije postala toliko težja, saj se nam na primer preko številnih varčevalnih ukrepov, ki zmanjšujejo moč socialne države, izrisuje prisiljenost podrejenosti politike kapitalu. Takšen vtis je sicer obstajal tudi poprej, a vendarle v javnosti ni bil tako očitno izpostavljen. Zato verjetno tudi ni naključje, da SNS na volitvah 2011 prvič ni prestopila parlamentarnega praga. Populizem stranke je namreč doživel svoj, po Pasquinu (2008, 28) neizogiben, konec in ni več dosegel pričakovanj svojega občinstva, ki je bilo s populističnimi gesli in obljubami v predvolilni parlamentarni kampanji dobro servirano tudi s strani drugih, predvsem novih političnih strank PS in DL. Ti sta si politične točke nabirali predvsem z ustvarjanjem vtisa dobrih poznavalk gospodarskega področja, po čemer sta bili od SNS prepričljivejši in tako za volivce preprosto relevantnejši.¹⁶²

9 LITERATURA

1. Adorno, Theodor W., Else Frenkel-Brunswik, Daniel J. Levinson in Nevitt R. Stanford. 1950. *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Brothers.
2. Agencija Evropske unije za temeljne pravice. 2013. *European union lesbian, gay, bisexual and transgender survey*. 2013. Dostopno prek: http://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-lgbt-survey-results-at-a-glance_en.pdf (20. maj 2013).
3. Albertazzi, Daniele in Duncan McDonnell. 2008. Introduction: The Sceptre and the Spectre. V *Twenty-first Century Populism: the spectre of Western European democracy*, ur. Daniele Albertazzi in Duncan McDonnell, 1–11. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
4. Althusser, Louise. 2000. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba /*cf.
5. Arditi, Benjamin. 2003. Populism, or, politics at the edges of democracy. *Contemporary Politics* 9 (1): 17–31.
6. Betz, Hans-Georg. 2004. *Exclusionary populism in Western Europe in the 1990s and beyond: a threat to democracy and civil rights?* Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.

¹⁶² Kot tudi omenja Krašovec (2012, 276), je imela SNS v okviru parlamentarne kampanje 2011 težave pri iskanju primerne niše znotraj gospodarskih vprašanj.

7. Brezovšek, Marjan in Miro Haček. 2012. *Politični sistem Republike Slovenije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
8. Brown, Rupert. 1995. *Prejudice: its social psychology*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
9. Bučar Ručman, Aleš. 2011. *Potrošniška demokracija: analiza politično-medijskega diskurza sodobnih "demokratskih" družb*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
10. Bugarič, Bojan. 2008. Vzpon in padec pravne države: populizem in neodvisne pravne institucije. *Podjetje in delo: Revija za gospodarstvo, delovno in socialno pravo* 36 (6–7): 1178–1185.
11. Canovan, Margaret. 1999. Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political studies* 47 (1): 2–16.
12. Decker, Frank. 2005. Introduction: Populism and Democracy. V *Populism and media democracy*, ur. Beata Ociepka, 9–20. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
13. Delo. 2010. Jelinčič: V procesu poskusa umora me ni zastopal Senica, 25. februar. Dostopno prek: <http://www.delo.si/clanek/100170> (10. junij 2013).
14. Devetak, Silvo. 2005. Namesto uvoda – ali je diskriminacija v Sloveniji ne le pravnomoralni, ampak tudi politični in varnostni problem? V *Diskriminacija na etnični in verski osnovi v Sloveniji*, ur. Silvo Devetak, 5–12. Maribor: ISCOMET – Inštitut za etnične in regionalne študije.
15. Državni zbor Republike Slovenije. 2010. *Evidenca dobesečnega zapisa 14. redne seje*, 2. marec. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/evidenca?mandat=V&type=sz&uid=74A51F3F6CEAA0FFC125794B0038F9A3> (4. oktober 2012).
16. Erjavec, Karmen. 2012. Novinarsko opredeljevanje in razumevanje sovražnega govora. *Teorija in praksa* 49 (1): 95–111.
17. --- in Melita Poler Kovačič. 2007. *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
18. Evropska komisija proti nasilju in netoleranci. 2007. *Tretje poročilo o Sloveniji*. Strasbourg: ECRI.

19. Evropsko sodišče za človekove pravice. 2012. *Case of Vejdeland and others v. Sweden*. Dostopno prek: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-109046> (08. april 2013).
20. Evropsko sodišče za človekove pravice. 2013. *Hate speech*. Dostopno prek: http://echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf (20. avgust 2013).
21. Foucault, Michel. 2001. *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
22. --- 2008. *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krtina.
23. --- 2010. *Zgodovina seksualnosti*. Ljubljana: Založba ŠKUC.
24. Gartner, Smiljana. 2009. Čustva v argumentaciji in retoriki: (primeri iz slovenske politike in javnega prostora). V *O argumentaciji in retoriki v političnem in javnem prostoru*, ur. Božidar Flajšman, 55–62. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije.
25. Gorenc, Nina. 2011. Pasti in izzivi političnega in diplomatskega diskurza. *Teorija in praksa* 48 (4): 893–914.
26. Hanžek, Eva Jera. 2009. *Sovražni govor do Romov v Sloveniji: analiza diskurza v medijih*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
27. Havlík, Vlastimil in Aneta Pinková. 2012. Seeking a theoretical framework: how to define and identify populist parties? V *Populist parties in East-Central Europe*, 17–37. Brno: Masaryk University, International Institute of Political Science.
28. Held, Joseph. 1996. Antecedents. V *Populism in Eastern Europe: racism, nationalism, and society*, ur. Joseph Held, 1–20. New York: Columbia University Press.
29. *Kazenski zakonik Republike Slovenije (KZ-UPB1)*. Ur. l. RS 55/2008. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=86833#!/Kazenski-zakonik-%28KZ-1%29> (6. maj 2012).
30. Kirk Whillock, Rita. 1995. The Use of Hate as a Stratagem for Achieving Political and Social Goals. V *Hate Speech*, ur. Rita Kirk Whillock in David Slayden, 28–54. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.
31. --- in David Slayden. 1995. Introduction. V *Hate Speech*, ur. Rita Kirk Whillock in David Slayden, ix–xvi. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.
32. Kocjan, Aleš. 2012. *Po dveh letih usoda družinskega zakonika zapečaten na referendumu (zbirno)*, 25. marec. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1740514&q=DRU%C5%BEIN+ZAKONIK> (12. maj 2013).

33. Kovačič, Blaž. 2001. Pravni vidiki sovražnega govora : odločbe Evropske komisije za človekove pravice in Evropskega sodišča za človekove pravice. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti 01*, ur. Brankica Petković, 177–198. Ljubljana: Mirovni inštitut.
34. Krastev, Ivan. 2007. Ura populizma. *Nova revija* 26 (307–308): 185–191.
35. Krašovec, Alenka. 2012. Slovenia. V *Populist political parties in East-Central Europe*, 259–284. Brno: Masaryk University, International Institute of Political Science.
36. Kreft, Lev. 2009. Človekove pravice med demokracijo in populizmom. V *60-letnica sprejema Splošne deklaracije OZN o človekovih pravicah, 15-letnica sprejema Zakona o varuhu človekovih pravic*, ur. Jernej Rovšek in Liana Kalčina, 28–31. Ljubljana: Varuh človekovih pravic Republike Slovenije.
37. Kuhar, Roman. 2009. *Na križiščih diskriminacije: večplastna in intersekcijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
38. --- 2011. *Obrazi homofobije*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
39. --- in Ana M. Sobočan. 2010. Družina – osnovna celica ... ideoloških spopadov. *Socialno Delo* 49 (5–6): 277–281.
40. Laclau, Ernesto. 2008. *O populističnem umu*. Ljubljana: Založba Sophia.
41. Leskošek, Vesna. 2005. Sovražni govor kot dejanje nasilja. V *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem*, ur. Vesna Leskošek, 81–95. Ljubljana: Mirovni inštitut.
42. Lešnik, Bogdan. 2010. Sovražni govor v psihoanalitični perspektivi. *Socialno delo* 49 (5–6): 299–304.
43. Lorenci, Janko. 2011. Strupeni zvarek populizma: Vzpon populistov govori, da je v družbi nekaj narobe. *Mladina*, 12. maj. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/53975/> (20. april 2013).
44. Maslow, Abraham H. 1982. *Motivacija i ličnost*. Beograd: Nolit.
45. Maver, Aleš. 2007. Mnogoteri obrazi populizma. *Nova revija* 26 (307–308): 165–179.
46. Mazzoleni, Gianpietro. 2008. Populism and the Media. V *Twenty-first Century Populism: the spectre of Western European democracy*, ur. Daniele Albertazzi in Duncan McDonnell, 49–64. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
47. Mencin Čeplak, Metka in Roman Kuhar. 2010. Boji za enakost. *Socialno delo* 49 (5–6): 283–298.

48. Mill, John Stuart. 2003. *Utilitarizem in o svobodi*. Ljubljana: Krtina.
49. Milosavljević, Marko. 2012. Regulacija in percepcija sovražnega govora: analiza dokumentov in odnosa urednikov spletnih portalov. *Teorija in praksa* 49 (1): 112–130.
50. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. 2009. *Vlada RS sprejela predlog Družinskega zakonika*. Dostopno prek: http://www.mdds.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article/1966/6283/ (12. julij 2012).
51. *Mohorjeva družba*. Dostopno prek: <http://www.mohorjeva.at> (18. junij 2013).
52. Mitscherlich, Alexander. 1999. K psihologiji predsodkov. V *Predsodki in diskriminacije: izbrane socialno-psihološke študije*, ur. Mirjana Nastran Ule, 13–23. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
53. Mudde, Cas. 2004. The populist Zeitgeist. *Government and Opposition* 39 (4): 541–563.
54. --- 2008. *The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy*. Malmö: Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare in Department.
55. Muir, Janette Kenner. 1995. Hating for Life: Rhetorical Extremism and Abortion Clinic Violence. V *Hate Speech*, ur. Rita Kirk Whillock in David Slayden, 163–195. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.
56. Narobe. 2009. *Ustavno sodišče odločilo, da je ZRIPS neustaven*. Dostopno prek: <http://www.narobe.si/myblog/ustavno-sodisce-odlocilo-da-je-zrips-neustaven> (13. maj 2013).
57. Nastran Ule, Mirjana. 2000. *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
58. Oakes P. J., S. A. Haslam in J. C. Turner. 1999. Politika, predsodki in mit k preučevanju stereotipov. V *Predsodki in diskriminacije: izbrane socialno-psihološke študije*, ur. Mirjana Nastran Ule, 62–91. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
59. Ociepka, Beata. 2005. Populism as "Good Communication with People": The Polish Case during the Referendum Campaign. V *Populism and media democracy*, ur. Beata Ociepka, 207–226. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
60. Pasquino, Gianfranco. 2008. Populism and Democracy. V *Twenty-first Century Populism: the spectre of Western European democracy*, ur. Daniele Albertazzi in Duncan McDonnell, 15–29. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

61. Plahutnik, Maja. 2003. *Razvoj gejevskih in lezbičnih študij*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
62. Rizman, Rudi. 1998. Radikalna desnica na Slovenskem. *Teorija in praksa* 35 (2): 249–270.
63. Rovšek, Jernej. 2011. Ali je sovražni govor sploh mogoče omejiti? *Medijska preža: bilten za opazovanje medijev* 39: 23–24.
64. --- 2012. Splet ne more biti izjema. *Medijska preža: bilten za opazovanje medijev* 42: 35–37.
65. Rupnik, Jacques. 2007. Populizem v vzhodni Srednji Evropi. *Nova revija* 26 (307–308): 180–184.
66. RTVSLO. 2011a. *Afera z bulmastifi razkrila sporno ravnanje državnih organov*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/slovenija/afere-z-bulmastifi-razkrila-sporno-ravnanje-drzavnih-organov/249986> (10. avgust 2013).
67. --- 2011b. *Klet Fritzlove hiše bodo zalili z betonom*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/svet/klet-fritzlove-hise-bodo-zalili-z-betonom/263933> (12. maj 2013).
68. Salecl, Renata. 1995. Sovražne besede. *Problemi: revija za kulturo in družbena vprašanja* 33 (1–2): 71–79.
69. *Slovenska nacionalna stranka*. Dostopno prek: <http://www.sns.si/> (12. junij 2013).
70. Smith, Stephen A. 1995. There's such a Thing as Free Speech: And It's a Good Thing Too. V *Hate Speech*, ur. Rita Kirk Whillock in David Slayden, 226–266. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.
71. *Spletno oko*. Dostopno prek: <http://www.spletno-oko.si/> (20. avgust 2011).
72. *Splošna deklaracija človekovih pravic*. 1948. Dostopno prek: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102> (20. avgust 2011).
73. STA. 2009a. *Za Kresalovo bi morale biti istospolne partnerske zveze opredeljene v družinskem zakoniku*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1388868&q=KRESAL> (12. maj 2013).
74. --- 2009b. *Primc Kresalovi: Temelj družine sta ženska in moški*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1389018&q=KRESAL> (12. maj 2013).

75. --- 2009c. *Za NSi so istospolne zveze dobro urejene v obstoječem zakonu*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1389173&q=KRESAL> (12. maj 2013).
76. --- 2009č. *Svetlik napovedal "modernejši koncept družinske skupnosti"*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1406265&q=DRU%C5%BE> (12. maj 2013).
77. --- 2009d. *SMS in društva v podporo pravic istospolno usmerjenih pozdravljajo predlog družinskega zakonika*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1429047&q=DRU%C5%BEINA> (12. maj 2013).
78. --- 2009e. *Predlog družinskega zakonika v koaliciji pozdravljajo, v opoziciji kritični (zbirno)*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1428984&q=PRIMC> (12. maj 2013).
79. --- 2009f. *Stres: Slovenija potrebuje ukrepe za okrepitev pomena družine*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1431709&q=DRU%C5%BEINA> (12. maj 2013).
80. --- 2009g. *Svetlik: Družinski zakonik ne izključuje nobene oblike družinske skupnosti*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1436252&q=DRU%C5%BEINA> (12. maj 2013).
81. --- 2009h. *Za Blažiča potrditev družinskega zakonika korak k pluralizaciji, Primc poziva vladne stranke na popravni izpit*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1460908&q=PRIMC> (12. maj 2013).
82. --- 2010. *Poslanci dali zeleno luč za nadaljnjo obravnavo družinskega zakonika*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1486581&q=PRIMC> (12. maj 2013).
83. --- 2011a. *Poslanci potrdili družinski zakonik (dopolnjeno)*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1648013&q=DRU%C5%BEIN> (12. maj 2013).
84. --- 2011b. *Ministrstvo odobrilo posvojitve biološkega otroka istospolne partnerice*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1658079&q=DRU%C5%BEIN> (12. maj 2013).
85. --- 2011c. *Civilna iniciativa za družine v DZ dostavila 32. 168 podpisov*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1649667&q=DRU%C5%BEIN+ZAKONIK> (12. maj 2013).

86. --- 2011č. *Zahteva za referendum o družinskem zakoniku v ustavno presojo (zbirno)*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1671247&q=DRU%C5%BEIN> (12. maj 2013).
87. --- 2011d. *V podporo izenačevanju pravic istospolnih parov tudi pobuda Za enake pravice*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1675722&q=DRU%C5%BEIN> (12. maj 2013).
88. --- 2011e. *Politične pravice, kot je pravica do izražanja volje državljanov na referendumu, je postavilo nad človekove in nad socialne pravice*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1710022&q=DRU%C5%BEIN> (12. maj 2013).
89. --- 2012. *Predstavniki katolikov, pravoslavcev in muslimanov proti družinskemu zakoniku (dopolnjeno)*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1739245&q=DRU%C5%BEIN+ZAKONIK> (12. maj 2013).
90. Statistični urad Republike Slovenije. 2012. *Volitve v Državni zbor RS, Slovenija, 4. 12. 2011*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4491 (25. avgust 2013).
91. Svet Evrope. Odbor ministrov. 1997. *Recommendation No. R(97) 20 – Priporočilo (97) 20E*. Dostopno prek: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=593115&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> (8. julij 2012).
92. Svet Evrope. 2008. *European Convention on the Adoption of Children (Revised)*. Dostopno prek: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/202.htm> (05. maj 2013).
93. Švab, Alenka in Roman Kuhar. 2005. *Neznosno udobje zasebnosti: vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
94. Taggart, Paul. 2003. *The Populist Turn in the Politics of the New Europe*. Dostopno prek: <http://aei.pitt.edu/2962/1/165.pdf> (1. junij 2013).
95. Teršek, Andraž. 2009. Pasti in spodrseljaji svobode izražanja. *Medijska preža: bilten za opazovanje medijev* 36: 28–29.

96. Toš, Niko. 2012. *Predstavitev rezultatov 10-letnega raziskovanja v okviru Evropske družboslovne raziskave: knjiga Vrednote v prehodu V*. Dostopno prek: <http://cjm.si/edokumenti> (7. julij 2013).
97. Ulč, Otto. 1996. Populism, Racism and Society in Czechoslovakia. V *Populism in Eastern Europe: racism, nationalism, and society*, ur. Joseph Held, 63–106. New York: Columbia University Press.
98. Ule, Mirjana. 2005. Predsodki kot mikroideologije vsakdanjega sveta. V *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem*, ur. Vesna Leskošek, 21–40. Ljubljana: Mirovni inštitut.
99. *Ustava Republike Slovenije*. 1991. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=61579&part=&highlight=ustava+RS#!/Ustava-Republike-Slovenije> (20. marec 2013).
100. van Dijk, Teun A. 2004. *Ideology and discourse. A Multidisciplinary Introduction*. Barcelona: Pompeu Fabra University.
101. Vezjak, Boris. 2012. *Ad hominem naš pravi vladar*. Dostopno prek: <http://vezjak.blog.si/ol.net/2012/05/01/ad-hominem-nas-pravi-vladar/> (7. Julij 2012).
102. Vezovnik, Andreja. 2009. *Diskurz..* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
103. Vreg, France. 2000. *Politično komuniciranje in prepričevanje: komunikacijska strategija, diskurzi, prepričevalni modeli, propaganda, politični marketing, volilna kampanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
104. Vrtovec, Tadeja. 2009. *Predlog družinskega zakonika tudi ob koncu javne razprave razdvaja javnost (ozadje)*, 30. oktober. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1441566&q=PRIMC> (12. maj 2013).
105. --- 2010. *O družinskem zakoniku v torek naposled tudi poslanci (ozadje)*, 1. marec. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1485989&q=DRU%C5%BDIN+ZAKONIK> (17. julij 2012).
106. --- 2011a. *Kompromisni predlog družinskega zakonika deli koalicijo, opozicija še previdna (zbirno)*, 24. januar. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1598839&q=PRIMC> (12. maj 2013).
107. --- 2011b. *Ustavno sodišče ne nasprotuje referendumu o družinskem zakoniku (zbirno)*, 27. december. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1710118&q=DRU%C5%BEIN> (12. maj 2013).

108. --- 2012. *Državljeni bomo na nedeljskem referendumu odločali o družinskem zakoniku (ozadje)*, 22. marec. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=1738627&q=DRU%C5%BEIN+ZAKONIK> (12. maj 2013).
109. Weinman, Michael. 2006. *State Speech vs. Hate Speech: What to Do About Words that Wound?* Dostopno prek: <http://commons.pacificu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1344&context=eip> (7. April 2012).
110. Zavrl, Andrej. 2010. Seks po sv. Foucaultu. *Narobe*, 15: 26.
111. Židanik, Nina. 2013. Sovražni govor in kaznivo dejanje javnega spodbujanja sovraštva, nasilja in nestrpnosti. *PP: pravna praksa: časopis za pravna vprašanja* 32 (10): 16–18.
112. Žižek, Slavoj. 2007. *Nasilje*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
113. 24ur. 2010. *VIDEO: Gantar večkrat utišal Jelinčiča*. Dostopno prek: <http://www.24ur.com/novice/slovenija/video-gantar-veckrat-utisal-jelincica.html> (18. julij 2012).

PRILOGA A: Evidenca dobesednega zapisa govora poslanca SNS Zmaga Jelinčiča na prvi obravnavi družinskega zakonika v Državnem zboru, dne 2. marca 2010. (izsek iz vira: Državni zbor Republike Slovenije 2010)

[...]

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Hvala lepa. Stališče Poslanske skupine Slovenske nacionalne stranke bo predstavil Zmago Jelinčič Plemeniti.

ZMAGO JELINČIČ PLEMENITI: Lep dober dan vsem skupaj! Danes imamo pred sabo zakon, ki bi bil lahko zelo dober, pa vendar ima eno veliko napako - zlorabo teh pozitivnih rešitev za to, da bi se v ta zakon vsilile posvojitve otrok istospolnim partnerjem. Jaz ne bom govoril o teh zadevah, ki so dobre rešitve. Te dobre rešitve so dobre same po sebi. Govoril bom o zlorabi, o ogabni zlorabi koalicijskih strank, ki poskušajo svoje izvitoperjene spolne zadeve vtakniti v ta zakon...

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Želim vas vnaprej opozoriti, da umirite svoje besede, da ne žalite kolegov poslank in poslancev in da se pravzaprav dostojno obnašate v Državnem zboru! Prosim, vračam vam besedo.

ZMAGO JELINČIČ PLEMENITI: Gospod predsednik, nikogar ne žalim, govorim resnico!! Jaz mislim, da slovenska javnost ve, kaj je resnica, čeprav jo poskušate tukaj v Državnem zboru preko terorizma koalicijskih strank izničiti, prepovedati, da bi povedali, kaj ljudje mislijo, kaj hočejo! Gospod predsednik! Verjetno veste, da Evropska konvencija o posvojitvah otrok ne dovoljuje posvojitve

istospolnim partnerjem! Res je, da Republika Slovenija te konvencije ni podpisala, navkljub temu da je to Evropska konvencija. Vi preferirate svoje želje tudi nad Evropo, kadar vam to "paše". Pripravljeni ste enostavno zatajiti pravice otrok in dovoliti nekaterim izbrancem, da si bodo dovoljevali, kar si lahko dovoljujejo.

Pa naj povem en primer. Poglejte, recimo, pride Janezek domov in reče: "Mamica daj, lepo te prosim, daj mi eno novo majčko, sem si jo umazal."
Pa reče mamica: "Pa jaz nisem tvoja mamica."
Pa reče Janezek čez nekaj časa: "Pa mamica, daj mi nekaj za jesti, ker sem tako lačen."
Pa reče mamica: "Veš, jaz nisem tvoja mamica."
Pa reče Janezek: "Mamica, tako mi je hudo, daj se malo stisni k meni."
Pa reče mamica: "Ja, jaz nisem tvoja mamica."
Pa reče Janezek: "Ja, kako naj pa ti potem rečem?"
Pa reče mamica: "Reči mi tako kot vsi drugi, stric Tone."
Ali bi to radi?! Ali je to tisto, k čemur težite?!
Predstavljajte si ob teh posvojitvah dva stara homoseksualca, ki si nabavita enega majhnega fantka in se potem skupaj kopajo v banji. Krasno!! Krasno!! .../Izklop mikrofona./...

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Gospod Jelinčič ...

ZMAGO JELINČIČ PLEMENITI: .../Mikrofon ni vključen./... Ali vas ni sram gospod predsednik ...

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Odvzel sem vam besedo in vas ponovno opozarjam, da ostanete v mejah dostojnosti. Nasprotovanje zakoniku, posameznim določbam, se da izreči na dosti bolj kultiviran način. Prosim, da se ravnate po tradiciji v tem parlamentu in da se držite nekih minimalnih etičnih standardov govornice besede. Vračam vam besedo in izrekam prvi opomin.

ZMAGO JELINČIČ PLEMENITI: Ja, kar opominjate me, saj opominjali boste še marsikoga. Samo na koncu, upam, da boste na volitvah dobili svojo porcijo. Jaz imam dve majhni punčki in vem, kaj govorim. Vem, kaj govorim. Ne, gospod Rožle, ne gospod Rožle, jaz nisem istospolni.../izklop mikrofona./...

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Gospod Jelinčič, gospoda Rožeja ste imenovali Rožle. To je skrajno nedostojno in omalovažujoče, poniževalno, torej naslavljanje vašega kolega in mojega kolega poslanca gospoda Rožeja. Pričakujem, da boste vzdržali nek normalni etični standard ravnanja in odnosov do svojih kolegov in kolegic, četudi se ne strinjate z njimi. Dajem vam drugi opomin.

ZMAGO JELINČIČ PLEMENITI: Gospod predsednik, če bi poznali slovensko literaturo bi vedeli, da je Rožle v Kekcu zelo pozitivna oseba. Bi bilo lepo, če si preberete to zgodbo Vandota, bi bilo zelo zanimivo. Ali smem nadaljevati?

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Prosim, gospod Jelinčič.

ZMAGO JELINČIČ PLEMENITI: Hvala lepa. Veste, gospod predsednik, bi bilo lepo, če bi opozorili tudi vaše kolege, tiste, ki se tako zavzemajo za istospolne partnerje, da bi bili malo tiho v Državnem zboru. Jaz bom apeliral tukaj na stranko, v kateri sodim, da je še nekaj zdravega duha, to so Socialni demokrati, ki mislim, da navkljub vsemu razmišljajo drugače, da so pripravljeni varovati otroke pred zlorabami, kajti jaz sem prepričan, da je namen teh posvojitvev otrok s strani istospolnih partnerjev seksualna zloraba. Danes imamo v Sloveniji hude probleme s spolnimi sprevrženostmi v zvezi z bulmastifi. Ali naj pričakujemo, da bo naslednjič ista koalicija predlagala, da se uzakoni pedofilija? Ali lahko pričakujemo, da bo koalicija.../izklop mikrofona./...

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Gospod Jelinčič, vzel sem vam besedo. Gospod Jelinčič, prosim vas, da ostane v mejah dostojnosti in v mejah členov in razprave o členih, ki ga določa Predlog družinskega zakonika. Prosim vas, da ne greste iz teh okvirjev, da držite debato, ki je bila vse do vašega nastopa dosti kultivirana, prepričljiva in je omogočila tako poslankam in poslancem kot drugim, da se o teh stvareh

opredeljujejo in izrekajo. Prosim, da ne greste proti tej opredelitvi v Državnem zboru.

ZMAGO JELINČIČ PLEMENITI: Razlika med člani Slovenske nacionalne stranke in ostalimi poslanskimi kolegi in strankami je v tem, da naša stranka pove tisto, kar mislijo ljudje in kakor čutijo ljudje. Mi nismo politikanti ali pa tisti, ki bi za svoje koristi spreminjali zakonodajo, da bi jim to ugajalo. V naši stranki tega ne boste doživeli. In če tega ne smem povedati, samo dokazujete, gospod predsednik, kakšno demokracijo v Slovenijo imamo. Nikakršne demokracije. Imamo totalno zblojeno državo, ki dovoljuje nekaterim iz določenih političnih vrhušk in političnih krogov čisto vse, popolnoma vse, tudi to, da prilagajajo zakone sebi pisane na kožo. Mislim, da je to zločin nad otroki, kar se greste tukaj. In da bi izpeljali to svojo varianto skozi zakonodajni, ste pripravljeni vse ostalo krasno urediti, da ljudje ne bi rekli, ja, pogledaj, saj je bil dober zakon, samo tisto malo je bilo narobe. Ampak ravno tisto malo je prevladujoče. To je tisto, kar je najbolj narobe. Tisti, ki imamo otroke, se tega bojimo, ker razmišljamo tudi naprej. Tisti, ki imajo že z lastnimi otroki drugačne variante in drugačne razmisleke, bodo to zagovarjali. Jaz upam, da ta zakon ne bo šel skozi, če bo imel še vedno notri ta postulat posvojitve, ki jo bodo izvajali istospolni. Oprostite, ampak tega Evropa ne priznava. Slovenija se je že pokazala, kakšni smo. Na žalost, če smem, gospod predsednik, bom povedal dogodivščino izpred nekaj dni, ko sem bil v Avstriji, v Gradcu, pri nekem znancu in mi je rekel, ker sem mu pred časom govoril, kaj se dogaja z njihovim Fritzlom, mi je rekel: Doch, Doch, wir haben, aber Sie haben Hundfickers. Mene je pretreslo do konca, kajti to je mnenje, ki ga ima Evropa o Sloveniji. Prekleta žalostno. In kdo je kriv? Zagotovo ne opozicija ali še toliko manj Slovenska nacionalna stranka. Če ne verjamete, vam lahko tega gospoda pripeljem sem. Zadeve so grozljive. In s to grozljivostjo nameravate nadaljevati v tem zakonu. Ne vem, kaj bodo ljudje rekli na to. In kot slišim, že lobirate na Ustavnem sodišču, da bi Ustavno sodišče vnaprej pripravilo prepoved referendumu o tej izvitopirjenosti v tem zakonu. Kot sem izvedel, določena gospoda iz koalicijskih strank - ne vsi, moram reči, da ne vsi, ampak določena gospoda iz koalicijskih strank že teka po Ustavnem sodišču in prepričuje ter do neke mere celo izsiljuje, da ta zadeva mora biti potrjena in referendumu naj ne bi smeli izvesti. Krasno! Vse imate pod kontrolo. Še Ustavno sodišče. Zakone sprejemate, kot vam "paše". Grozljivo! Grozljivo! Saj bi lahko še kaj povedal, pa resnica v Državnem zboru ni dobrodošla. Vedno se iščejo besede, ki govorijo o sovražnem govoru, o ne vem čem vse, ampak sovražni govor je nekaj zavržnega, spolno občevanje s psi je nekaj običajnega...

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Gospod Jelinčič, prosim vas!

ZMAGO JELINČIČ PLEMENITI: ... in podobne zadeve. /Izklop mikrofona./

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Presegli ste meje dopustnega. Način, na katerega govorite v Državnem zboru, je skrajno žaljiv. In moram iskreno reči, odvzel bi vam besedo, če bi koalicija imela v tem trenutku večino, da bi lahko o tem tudi glasovali, če bi prišlo do ugovora. Žal je nimamo, zato vam moram dopustiti besedo. To je to, povem po pravici in po resnici. Gospod Jelinčič, prosim, da nadaljujete, ampak v tonu, ki omogoča normalno razpravo.

ZMAGO JELINČIČ PLEMENITI: Gospod predsednik, zopet dokazujete, da z močjo, s silo poskušate zatreti misel, razmišljanje, tisto razmišljanje, ki ga ima 90% slovenskih prebivalcev. /Oglašanje v dvorani./ Tudi to je res, mogoče celo 95%! Hvala lepa za popravek. Žalostno je, da na ta način izsiljujete in ne dovoljete debate. Vedno sem mislil, da je parlament tisto mesto, kjer si lahko povemo vse, kajti iz parlamenta naj bi izraslo najboljše. Ampak kot kaže, raste vse kaj drugega, v glavnem plevel, ki ne rodi pravega plodu.

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Hvala lepa. Parlament je mesto, kjer si lahko povemo vse, vendar ob spoštovanju drugih ljudi, ki imajo različno mnenje.

[...]

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Hvala lepa. Obrazložitev glasu v imenu Poslanske skupine Slovenske nacionalne stranke Zmago Jelinčič Plemeniti. Prosim.

ZMAGO JELINČIČ PLEMENITI: Hvala lepa, gospod predsednik. Dobre rešitve tega zakona so vnesene v zakon zgolj zato, da bi se lahko v in preko procedure v parlamentu pripeljale notri deviantnosti, ki jih nekateri želijo uzakoniti. Jaz mislim, in v Slovenski nacionalni stranki sodimo, da gre za zlorabo procedure, zlorabo slovenskega nacionalnega telesa, zlorabo slovenske zgodovine in zlorabo slovenske javnosti. Kaj takega se še ni zgodilo v Sloveniji. Pa vendar, glede na okoliščine teh raznih garažnih koalicij in podobnega, si lahko mislimo, da nas bo...

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Gospod Jelinčič, prosim, da pazite na besede, ki jih uporabljate. To je prvi opomin.

ZMAGO JELINČIČ PLEMENITI: Mi daste lahko kar tri opomine takoj od začetka, pa bom nadaljeval. Dejstvo je, da izhodišča, ki jih postavljate tudi vi, gospod predsednik, so čudna. Milo rečeno čudna, da ne bom uporabil kakšne druge besede. Lahko pa naslednjič govorim v latinščini, da ne boste vedeli, kaj povem, pa boste prevod dobili, pa se boste kasneje.

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Gospod Jelinčič, drugi opomin.

ZMAGO JELINČIČ PLEMENITI: .../Smeh./... No, me zelo veseli, pa potem mi boste dali še ukor, pa mama naj v šolo pride ali kaj takega. .../Smeh./... V redu, saj na tem nivoju je vaše vodenje, gospod predsednik. Žal je to tako. Človek bi pričakoval, da sedimo v Državnem zboru neke države, ampak kot kaže, sedimo v nekem krožku nekega šolskega aktiva iz leta 1965. Dejstvo je, da to, kar hoče koalicija spraviti skozi proceduro, je nedopustno. In če ne drugje, tudi če bo danes po sili vaših vodilnih politikov, ki zahtevajo od vas, da jih legitimizirate s tem zakonom, če tudi bo to sprejeto, mislim, da vam bo sodil slovenski narod na naslednjih volitvah. In upam, da takrat in od takrat dalje vas v politiki nikoli več ne bo, kajti škoda, ki jo boste naredili slovenskemu narodu, bo grozljiva.

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Hvala lepa. Obrazložitev glasu v imenu Poslanske skupine Slovenske ljudske stranke ima Jakob Presečnik.

[...]

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Hvala lepa. Obrazložitev glasu v svojem imenu Zmago Jelinčič Plemeniti.

ZMAGO JELINČIČ PLEMENITI: Hvala lepa. Prej je kolegica govorila o mojem sinu. Moj sin ima drugačno mnenje, in to je demokratično in to je prav. Jaz nimam nič proti temu. To je samo dokaz, da smo v Slovenski nacionalni stranki demokratični in da vi, gospodje v koaliciji, niste. V drugačnem primeru ne bi apostrofirali kot, češ, "poglejte, Jelinčič misli eno, njegov sin pa misli drugo". In to samo še dokazuje izprevrženost teh koalijskih gospa in gospodov, ki takšne zadeve poskušajo...

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Brez polemik, gospod Jelinčič....

ZMAGO JELINČIČ PLEMENITI: Saj sem vedel./Smeh./ hočejo uporabiti proti meni in proti stranki. Dejstvo je, da je moj sin po izobrazbi humanist, jaz sem naravoslovec. Naravoslovci gledamo na naravo z naravnega stališča. Humanisti gledajo na naravo s čudnega stališča, filozofsko-sociološkega, bi rekel, nekako komunikološkega, pa ne vem kakšnega, kaj vse se še uči na FDV-ju. Zato razumite, da tisti, ki smo študirali realne znanosti, vemo o življenju nekaj več kot tisti, ki so recimo študirali Hegla, pa Heideggerja, če so ga sploh. Če niso študirali samo Karla Marxa v skrajšani verziji, po možnosti v stripu. Hvala lepa.

PREDSEDNIK DR. PAVEL GANTAR: Hvala lepa. Kolega Jelinčič, imate srečo, rešili sta vas dve

minuti.

Prehajamo na glasovanje. Glasujemo. Navzočih je 86 poslank in poslancev, za je glasovalo 46, proti 38.
(Za je glasovalo 46.) (Proti 38.)

Ugotavljam, da je zbor predlagani sklep sprejel, zato bo predlog zakona dodeljen v drugo obravnavo Odboru za delo, družino, socialne zadeve in invalide kot matičnemu delovnemu telesu. S tem zaključujem to točko dnevnega reda.